

МІНІСТЕРСТВО ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ
Державний економіко-технологічний університет транспорту
Кафедра «Фінанси транспорту»

С. С. Пінчук, Є. В. Талавіра

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

**Навчально-методичний посібник
для студентів економічних спеціальностей
денної та заочної
форм навчання**

Київ-2012

УДК 347.73(477)

С.С. Пінчук, Є.В. Талавіра

Фінансове право: Навчально-методичний посібник для студентів економічних спеціальностей денної та заочної форм навчання-К.:ДЕТУТ, 2012 – 184 с.

Навчально-методичний посібник спрямовано на ефективну організацію самостійної та індивідуальної роботи студентів економічних спеціальностей денної та заочної форм навчання, відповідає програмі дисципліни «Фінансове право» і навчальному плану.

Навчально-методичний посібник розглянуто та затверджено на засіданні кафедри «Фінанси транспорту» (протокол № 7 від 17.02.2010 року) та на засіданні методичної комісії факультету економіки та менеджменту (протокол № 5 від 04.03. 2010 року).

Укладачі: *Пінчук С.С.* старший викладач кафедри «Фінанси транспорту»
Талавіра Є.В. старший викладач кафедри «Фінанси транспорту»

Рецензенти: *Ільчук В.П.* д.е.н., професор
Бакаєв Л.О. д.е.н., професор

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	4
Частина I. Програма навчальної дисципліни «Фінансове право»	5
Частина II. Тези лекцій	9
<i>Тема 1. Предмет, метод, система та джерела фінансового права</i>	9
<i>Тема 2. Фінансова діяльність держави, її правові аспекти</i>	14
<i>Тема 3. Фінансово-правові норми та фінансово-правові відносини</i>	19
<i>Тема 4. Правові основи фінансового контролю в Україні</i>	25
<i>Тема 5. Бюджетне право і бюджетний устрій України</i>	36
<i>Тема 6. Бюджетний процес в Україні</i>	46
<i>Тема 7. Система оподаткування в Україні. Непрямі податки</i>	53
<i>Тема 8. Податок на прибуток підприємства</i>	68
<i>Тема 9. Правове регулювання податків з населення</i>	85
<i>Тема 10. Податки та збори, що сплачують юридичні і фізичні особи</i>	95
<i>Тема 11. Відповідальність за порушення податкового законодавства</i>	116
<i>Тема 12. Правові засади державного кредиту</i>	121
<i>Тема 13. Правові основи страхування</i>	128
<i>Тема 14. Система державних видатків в Україні</i>	139
<i>Тема 15. Правові основи кошторисно-бюджетного фінансування</i>	142
Частина III. Методичні рекомендації та завдання до практичних занять	148
Частина IV. Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів	155
Контрольні тестові завдання	163
Питання для підсумкового контролю.....	178
Критерії оцінювання знань студентів	180
<i>Список рекомендованої літератури</i>	181

ВСТУП

Фінансове право являє собою сукупність юридичних норм, які регулюють фінансові відносини та фінансову діяльність у суспільстві. Фінанси - це у відповідний спосіб організована сукупність обмінно-розподільних і перерозподільних відносин, а основною формою їх організації є саме фінансове право. Крім того, організація фінансових відносин може здійснюватися на підставі різноманітних інструкцій та положень, однак вони мають, як правило, відомчий характер. Фінансове законодавство охоплює усі сфери і ланки фінансової системи й усі форми і методи фінансової діяльності, які підлягають правовій регламентації.

Програмою курсу «Фінансове право» передбачено вивчення основних фінансово-правових відносин, що регулюють фінансову діяльність і фінансову систему України, бюджетний устрій і бюджетний процес, а також податкові і кредитні, страхові, банківські і валютні правовідносини юридичних та фізичних осіб у сучасних умовах. Проте слід враховувати, що навчальні матеріали не можуть детально відобразити чинну систему нормативних актів, яка перебуває у постійному розвитку. Студенти повинні й самостійно стежити за розвитком і оновленням фінансового законодавства.

Предметом фінансового права - є правове регулювання фінансових відносин у суспільстві.

Мета курсу «Фінансове право» - ознайомити студентів з механізмом правового регулювання процесів мобілізації, розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів коштів держави.

Завдання курсу:

- охарактеризувати види, методи фінансового контролю;
- розглянути бюджетний устрій України;
- проаналізувати стадії бюджетного процесу в Україні;
- охарактеризувати державні доходи;
- проаналізувати правове регулювання податкової системи;
- охарактеризувати правове забезпечення здійснення державних видатків;
- проаналізувати правові засади державного кредиту;
- розглянути правове регулювання державного страхування;
- охарактеризувати правове забезпечення функціонування державних цільових фондів.

Матеріал навчальної дисципліни базується на знаннях, які отримали студенти у навчальних дисциплінах: «Фінанси», «Фінанси підприємств», «Гроші та кредит», «Основи страхування», «Основи права».

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСОВЕ ПРАВО»

Змістовий модуль I. Фінанси, фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування, фінансове право (Загальна частина)

Тема 1. Предмет, метод, система та джерела фінансового права

Поняття фінансового права, його предмет. Наука фінансового права. Методи фінансово-правового регулювання. Зв'язок фінансового права з іншими галузями права. Система фінансового права. Джерела фінансового права.

Тема 2. Фінансова діяльність держави, її правові аспекти

Фінанси як економічна і юридична категорія. Відмінність між державами та правовими фінансами. Види державних фінансів. Система органів управління державними фінансами. Фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування. Принципи та функції фінансової діяльності. Методи фінансової діяльності: методи мобілізації фондів коштів; методи розподілу фондів коштів; методи використання фондів коштів. Фінансова система України та її складові: державний бюджет; місцеві фінанси, фінанси державних підприємств, установ та організацій, спеціальні фонди та кредит.

Тема 3. Фінансово-правові норми та фінансово-правові відносини

Поняття фінансово-правової норми, її ознаки. Класифікація фінансово-правових норм. Уповноважуючі, зобов'язуючі та забороняючі фінансово-правові норми. Матеріальні та процесуальні (процедурні) фінансово-правові норми. Структура фінансово-правових норм. Фінансова санація.

Фінансово-правові відносини та їх особливості. Структура фінансових правовідносин. Види суб'єктів фінансових правовідносин. Правосуб'єктність учасників фінансових правовідносин та її складові елементи. Зміст фінансових правовідносин.

Тема 4. Правові основи фінансового контролю в Україні

Поняття фінансового контролю та його зміст. Види фінансового контролю за часом проведення. Види фінансового контролю за формою проведення. Види фінансового контролю за сферою фінансової діяльності. Види фінансового контролю за суб'єктним складом органів, що його здійснюють. Система органів загальнодержавного фінансового контролю. Поняття аудиторського контролю. Випадки, коли проведення аудиторського контролю є обов'язковим.

Методи фінансового контролю. Види ревізій.

Змістовий модуль II. Бюджетне право (Особлива частина)

Тема 5. Бюджетне право і бюджетний устрій України

Поняття бюджету. Бюджет як економічна, правова категорія, її матеріальний зміст. Ознаки, принципи та функції бюджету. Значення бюджету для функціонування держави, її адміністративно-територіальних утворень.

Бюджетне право. Предмет бюджетного права. Види бюджетно-правових норм, їх характеристика. Особливості бюджетних правовідносин. Система бюджетного законодавства. Перелік правовідносин, які регулюються бюджетним кодексом України.

Бюджетний устрій. Структура бюджетної системи України. Принципи, на яких ґрунтується бюджетна система України, їх характеристика.

Структура бюджетної класифікації. Класифікація доходів бюджету за бюджетною класифікацією. Класифікація видатків бюджету за бюджетною класифікацією. Класифікація фінансування бюджету та боргу за бюджетною класифікацією.

Тема 6. Бюджетний процес в Україні

Поняття бюджетного процесу. Бюджетне регулювання. Стадії бюджетного процесу. Суб'єкти бюджетно-процесуальних правовідносин.

Повноваження основних учасників бюджетно-процесуальних відносин під час складання проекту бюджету.

Розгляд проекту закону про Державний бюджет України у Верховній Раді України.

Органи, які забезпечують виконання затвердженого бюджету. Форма обслуговування державного бюджету в Україні, її зміст. Виконання Державного бюджету України. Повноваження органів, які здійснюють виконання Державного бюджету України. Повноваження Державної казначейської служби України під час виконання Державного бюджету України.

Види звітності про виконання Державного бюджету України. Сутність місячної звітності. Квартальний звіт про виконання Державного бюджету України. Річний звіт про виконання Державного бюджету України.

Тема 7. Система оподаткування в Україні. Непрямі податки

Поняття обов'язкових платежів, податку, збору. Основні ознаки податку. Функції та принципи податку. Неподаткові платежі, їх види. Поняття податкового права та податкових правовідносин. Система оподаткування в Україні та принципи її побудови. Методи оподаткування. Загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі). Система місцевих податків і зборів в Україні. Непрямі податки. Податки на додану вартість. Акцизний податок.

Тема 8. Податок на прибуток підприємства

Платники податку на прибуток. Об'єкт оподаткування. Порядок визначення доходів та витрат. Амортизація основних фондів і нематеріальних активів. Норми амортизаційних відрахувань. Пільги зі сплати податку. Податковий період.

Тема 9. Правове регулювання податків з населення

Податок на доходи фізичних осіб. Платники, об'єкт, ставка податку. Застосування податкової соціальної пільги. Порядок сплати податку.

Тема 10. Податки та збори, що сплачують юридичні та фізичні особи

Збір за першу реєстрацію транспортного засобу. Ставки, пільги, порядок сплати податку.

Правові засади справляння плати за землю. Ставки та порядок нарахування податку.

Місцеві податки і збори. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Єдиний податок. Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності. Збір за місця для паркування транспортних засобів. Туристичний збір.

Тема 11. Відповідальність за порушення податкового законодавства

Кваліфікаційні ознаки податкового правопорушення. Примус у сфері оподаткування. Ухилення від сплати податку. Поняття податкового правопорушення. Об'єкт та суб'єкти правового правопорушення.

Фінансові санкції за порушення податкового законодавства. Адміністративна відповідальність за порушення податкового законодавства.

Кримінальна відповідальність за порушення податкового законодавства.

Тема 12. Правові засади державного кредиту

Поняття державного кредиту та державного боргу. Функції, принципи та ознаки державного кредиту. Відмінність між банківським та державним кредитом. Види й форми боргових зобов'язань, органів місцевого самоврядування. Державні позиції як основна форма державного боргу, їх система. Облігації внутрішніх державних позик, їх види та особливості випуску. Казначейські зобов'язання України.

Фінансові правовідносини у сфері державного кредиту, їх об'єкт, суб'єкт. Управління державним боргом.

Запозичення до місцевих бюджетів, порядок їх здійснення.

Поняття державних зовнішніх запозичень і зовнішнього державного боргу. Відносини України з міжнародними кредитними організаціями.

Тема 13. Правові основи страхування

Страхування як економічна і правова категорія, її матеріальний зміст. Функції страхування. Суб'єкти та об'єкти страхових правовідносин.

Страхування як предмет фінансово-правового регулювання. Види страхових фондів. Органи державної влади, які здійснюють контроль за страховою діяльністю в Україні.

Поняття обов'язкового страхування. Види обов'язкового державного страхування. Поняття й суб'єкти державного особистого страхування.

Загальнообов'язкове державне страхування: поняття, види, принципи. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Поняття, суб'єкти і джерела фінансування загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Тема 14. Система державних видатків в Україні

Поняття державних видатків. Система державних видатків. Співвідношення понять, державні видатки та видатки Державного бюджету. Класифікація державних видатків. Фінансування державних видатків та його види. Принципи фінансування. Видатки Державного бюджету та їх види. Видатки місцевих бюджетів.

Тема 15. Правові основи кошторисно-бюджетного фінансування

Поняття бюджетного фінансування. Принципи бюджетного фінансування.

Поняття кошторисно-бюджетного фінансування. Принципи кошторисно-бюджетного фінансування. Поняття кошторису. Види кошторисів. Структура кошторису бюджетної установи. Значення кошторису. Класифікація норм витрат кошторису. Кошторисний процес. Додержання фінансової дисципліни.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЙ

Тема 1. Предмет, метод, система та джерела фінансового права

1. Предмет фінансового права та методи фінансово-правового регулювання.
2. Фінансове право в системі права України.
3. Система та джерела фінансового права.

1. Фінансове право – це публічна галузь права, яка містить сукупність юридичних норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі створення, розподілу й використання фондів коштів (фінансових ресурсів) держави та органів місцевого самоврядування, необхідних для реалізації їх завдань та функцій.

Система права – це багатогранне правове явище, яке містить різні за своїм змістом та обсягом структурні елементи. Саме такі структурні елементи, починаючи від норм права, які утворюють інститути та галузі права, і створюють цілісну систему права. Норма взята окремо, поза зв'язку з іншими нормами, не може регулювати суспільні відносини. Системність – найважливіша властивість права, як регулятора суспільних відносин, – у окремої норми відсутня. Поділ системи на окремі складові структурні елементи пояснюються значним різноманіттям суспільних відносин, які вона відображає й регулює.

Теорія права визначає основним елементом системи права галузь права, що являє собою найширше об'єднання правових норм, які регулюють різноманіття певного виду суспільних відносин. Будь-яка галузь права характеризується самостійним предметом та методом правового регулювання. В теорії права існує позиція, згідно з якою предмет та метод правового регулювання складають галузевий юридичний режим регулювання суспільних відносин.

Предметом фінансового права є суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у сфері фінансової діяльності держави. У відносинах, пов'язаних з формуванням і витрачанням коштів централізованих і децентралізованих фондів необхідних державі для виконання її функцій, завжди проявляється владно-організуюча роль держави в розподілі й перерозподілі національного доходу та ВВП. Саме тому такі відносини мають владно-майновий (грошовий) характер.

З іншого боку, не всі грошові відносини є фінансовими. Зокрема, придбання товарів через торговельну мережу є предметом регулювання цивільного права, хоч такі відносини і мають грошовий характер. Однак, коли торговельна фірма за наслідком підприємницької діяльності розраховує й сплачує податок до бюджету відповідного рівня, такі відносини стають вже фінансовими, оскільки відбувається мобілізація ресурсів до централізованого фонду коштів. Якщо клієнт отримує кредит через банківську установу (що має виключно грошову форму), це також відносини, що регулюються цивільним правом. Однак, коли Національний банк України перевіряє діяльність комерційного банку і виявляє порушення в умовах надання кредиту, він має право застосувати фінансові санкції за порушення

банківського законодавства як орган, що представляє інтереси держави у сфері забезпечення фінансової діяльності держави.

У фінансових відносинах інтереси держави представляють органи, наділені нею владними повноваженнями: Міністерство фінансів, Державне казначейство, Державна податкова служба, Національний банк тощо. Іншим учасником фінансових відносин можуть виступати як державні органи, організації, установи (наприклад, бюджетні організації) так і суб'єкти підприємницької діяльності та громадяни. Основною умовою для віднесення таких відносин до фінансових є наявність діяльності щодо мобілізації, розподілу або використання коштів централізованих та децентралізованих фондів.

Фінансові відносини виникають:

- при встановленні бюджетної, податкової, грошово-кредитної систем держави;
- складанні, розгляді та затвердженні актів про бюджет;
- розподілі доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи;
- виконанні державного та місцевих бюджетів;
- стягненні податків, зборів, інших обов'язкових платежів;
- фінансуванні та кредитуванні;
- обов'язковому державному майновому й особистому страхуванні;
- при відносинах у сфері державного кредиту;
- при регулюванні грошово-кредитної та валютної систем тощо.

Метод фінансово-правового регулювання – це сукупність засобів впливу з боку держави на учасників фінансово-правових відносин. Основним методом фінансового права є метод владних приписів, який за своєю структурою є системою безперервного впливу на учасників фінансово-правових відносин з метою реалізації ними своїх функцій.

Для державно-владних приписів у сфері фінансової діяльності характерні такі риси, як категоричність та відсутність оперативної самостійності. Будь-які приписи у сфері фінансів мають категоричний характер. Наприклад, несплата своєчасно податку тягне за собою у будь-якому разі обов'язкове застосування санкцій з боку держави через уповноважений орган – державну податкову службу. Вчинення правопорушення автоматично тягне за собою застосування встановлених санкцій. Відсутність оперативної самостійності розкривається в тому, що податківець не має права обрати той чи інший вид санкції за вчинене правопорушення у сфері податкових відносин, за кожне з них передбачається конкретна санкція, розмір якої або черговість застосування не можуть бути змінені.

Поряд з методом владних приписів для фінансового права характерні: метод субординації, метод погодження, метод рекомендації тощо. Особливо це стосується сфери муніципальних фінансів, де органи місцевої влади та

самоврядування мають більшу самостійність у реалізації своїх повноважень, у тому числі у фінансовій сфері.

2. Фінансове право – самостійна галузь єдиної правової системи держави. Його самостійність обумовлена предметом правового регулювання, змістом, якісною єдністю суспільних відносин, що регулюються фінансовим правом, превалюванням однотипних фінансово-правових методів. З іншого боку, характеризуючи окрему галузь права, слід брати до уваги зв'язок з іншими елементами системи права. Фінансове право, як публічна галузь права, тісно пов'язане з конституційним та адміністративним правом. Не менш важливим є його зв'язок з цивільним та господарським правом.

Конституційне право охоплює суспільні відносини, що впливають з організації держави, її устрою; адміністративне право – суспільні відносини, пов'язані з державним управлінням. Конституційне право складається з сукупності конституційних норм, які регулюють політико-правові суспільні відносини, пов'язані з взаємовідносинами особи з державою, реалізацією народного волевиявлення, організацією і здійсненням державної влади та місцевого самоврядування, закріпленням соціально-економічних основ владування, а також з визначенням територіальної організації держави. Конституція України є Основним Законом держави, єдиним нормативно-правовим актом найвищої юридичної сили, що регулює найважливіші суспільні відносини, у тому числі у сфері фінансової діяльності.

При аналізі зв'язку конституційних і фінансових норм слід враховувати їх певну однорідність (у регулюванні однакових відносин), але розуміти, що вони не тотожні. Норми Конституції України посідають найвищий щабель в ієрархії правових норм. Галузеві фінансові норми базуються на правових механізмах, закладених у конституційних нормах, що корегуються під час правозастосування.

Адміністративне право регулює суспільні відносини управлінського характеру, переважно у сфері державного управління, у процесі здійснення завдань і функцій виконавчої влади, а також внутрішньоорганізаційної діяльності інших державних органів та громадських організацій при виконанні ними делегованих повноважень і функцій виконавчої влади.

Спираючись на норми та принципи теорії управління, фінансове право регулює ті відносини, що безпосередньо пов'язані з фінансовою діяльністю держави. Здійснюючи регулювання відносин у сфері мобілізації, розподілу й витрачання фінансових ресурсів, фінансове право закріплює на правовому рівні виконання державою свого призначення.

Не менш важливим є зв'язок фінансового права з цивільним і господарським. Норми цивільного права регулюють майнові та особисті немайнові відносини. А майнові відносини можуть також виражатися в грошовій формі. Господарське право як галузь права регулює відносини, що існують у сфері організації та здійснення господарської діяльності суб'єктами усіх форм власності, пов'язаної з виробництвом промислової продукції та товарів широкого вжитку, їх реалізацією, виконанням робіт і наданням послуг. Банки надають клієнтам кредити за кредитними угодами,

що є предметом регулювання цивільного права, але при цьому підпадають під фінансово-правове регулювання, оскільки умови кредитування у деяких аспектах додатково обмежуються Національним банком (щодо визначення розміру застави, права надання кредитів без застави, їх граничної вартості тощо).

Фінансове право тісно пов'язане з іншими галузями права: кримінальним (встановлює відповідальність за порушення у сфері фінансових відносин, наприклад, за порушення бюджетної дисципліни, несплату податків), трудовим (нарахування прибуткового податку та обов'язкових платежів на фонд оплати праці), пенсійним, екологічним, земельним, природоохоронним тощо.

З іншого боку, існує тісний взаємозв'язок фінансового права з економікою та загальною теорією фінансів. Об'єктом товарно-грошових відносин виступають і гроші, і товар водночас, а об'єктом фінансових – є тільки гроші; їх суб'єктом завжди є держава, а суб'єктом товарно-грошових відносин – продавець і покупець. Тому товарно-грошові відносини є виразом економічної рівності суб'єктів. Фінансово-економічні відносини виражають економічну нерівність сторін, фінансові правовідносини, які є його опосередкованим правовим виразом, – юридичну нерівність. Звідси випливає, що товарно-грошові відносини виступають предметом регулювання цивільного права, а фінансово-економічні відносини – фінансового права.

3. Фінансове право можна характеризувати з різних позицій. З одного боку, це самостійна галузь права із визначеним предметом та методами правового регулювання, а з іншого – це галузь законодавства, що є сукупністю законів та інших нормативно-правових актів, у яких фінансово-правові норми мають своє зовнішнє вираження і становлять джерела фінансового права. Фінансове право – це також навчальна дисципліна, що являє собою системне викладення теоретичного та прикладного матеріалу з метою підготовки кваліфікованих кадрів, які здатні аналізувати складні процеси у сфері фінансової діяльності держави.

Систему курсу фінансового права як навчальної дисципліни побудовано відповідно до системи фінансового права. Навчальний матеріал зосереджено в Загальній та Особливій частинах. Загальна частина об'єднує норми фінансового права і правові інститути, що закріплюють: поняття фінансів та правові форми; предмет та методи фінансово-правового регулювання; характеристику фінансових правовідносин та фінансово-правових норм; правовий статус уповноважених у сфері фінансової діяльності державних та муніципальних органів; поняття фінансового контролю, його види та методи, тобто такі норми й інститути, які становлять базу для регулювання правовідносин у сфері фінансової діяльності держави.

Особлива частина містить норми і правові інститути, що регулюють окремі напрями фінансової діяльності держави та різні елементи фінансової системи. Провідне місце в Особливій частині фінансового права посідає бюджетне право, яке входить до неї як підгалузь і складається з двох великих правових інститутів: бюджетного устрою та бюджетного процесу. Особлива

частина містить такі правові інститути: доходи бюджетної системи (податкові та неподаткові), видатки бюджетної системи та цільових фондів; державний кредит, державне обов'язкове страхування; грошово-кредитна система. Ці інститути мають свої особливості, складаються з правових норм, що регулюють певну групу однорідних суспільних відносин у межах галузі права, але об'єднуються в одну систему через єдиний предмет та методи фінансово-правового регулювання.

Від системи фінансового права, як галузі права, слід відрізнити систему фінансового законодавства. Система законодавства складається в результаті видання правових норм, закріплення їх в офіційних актах та систематизації цих актів і має складну структуру. Частіше під системою законодавства мають на увазі сукупність нормативно-правових актів, в яких об'єднуються внутрішні змістові та структурні характеристики права. Збіг між системою права і системою законодавства в межах від окремої норми до права в цілому не є абсолютним.

Для системи права первинним елементом є правова норма, структуру якої створюють гіпотеза, диспозиція та санкція. Для системи законодавства первинним елементом є стаття нормативно-правового акта, яка не обов'язково має містити всі три структурні елементи правової норми. Характерною рисою нормативно-правових актів є те, що в них, як правило, є норми різних галузей права і тому вони регулюють різні за змістом види суспільних відносин.

До джерел фінансового права належать: Конституція України; загальні та спеціальні закони, постанови Верховної Ради України; укази Президента України; постанови та декрети Кабінету Міністрів України; відомчі нормативно-правові акти (постанови Правління НБУ; накази Міністра фінансів; розпорядження Державного казначейства України тощо); міжнародні правові акти та стандарти, що ратифіковані парламентом та входять до національного законодавства.

Запитання для самоконтролю

1. Що є предметом фінансового права?
2. Які групи відносин складають предмет фінансового права?
3. Який основний метод фінансово-правового регулювання?
4. В чому полягає категоричність фінансових приписів?
5. Що таке фінансове право як галузь права?
6. Поясніть взаємозв'язок фінансового права з конституційним та адміністративним правом.
7. Які джерела фінансового права Ви можете назвати?
8. Охарактеризуйте Конституцію України як основне джерело фінансового права.

Тема 2. Фінансова діяльність держави, її правові аспекти

1. Фінанси як економічна і юридична категорія.
2. Фінансова діяльність держави.
3. Фінансова система України та її складові.

1. Фінансове право – це галузь права, яка регулює економічні, а саме фінансові відносини. Тому для розуміння природи й особливостей цієї галузі права необхідно мати чітке уявлення про те, що таке фінанси.

Фінанси є історичною категорією. Вони виникли ще за часів рабовласницького суспільства в умовах товарно-грошових відносин під впливом розвитку функцій та потреб держави. Термін поширився в усьому світі і почав застосовуватися як поняття, пов'язане з системою грошових відносин, утворенням грошових ресурсів, що мобілізуються державою для виконання своїх політичних і економічних функцій.

Фінанси є багатостороннім і складним явищем, що характеризується різними історичними ознаками, має певні якості і форми прояву.

Фінанси – це особлива сфера економічних відносин. Їх зміст, характер використання, закономірності розвитку визначаються соціально-економічними відносинами, що привалюють у державі, природою та функціями держави.

Фінанси – це вартісна категорія, яка органічно пов'язана з рухом вартості в її грошовій формі, з утворенням та використанням різних грошових фондів (державного бюджету, місцевих бюджетів, соціальних фондів), з грошовими відносинами, що існують між державою та приватним господарством.

Багатосторонність фінансів дає можливість вивчати їх з позицій різних рівнів, у тому числі загальної теорії фінансів, економіки, менеджменту, права тощо.

Фінанси – це не просто гроші, доходи або видатки. Фінанси – це сукупність відносин, що мають розподільчий характер і опосередковуються через доходи й видатки громадян і юридичних осіб – суб'єктів господарської діяльності, фінансово-кредитних установ, держави, міжнародних фінансових організацій тощо.

Характеризуючи фінанси, слід виходити з таких ключових елементів, як фінансові відносини і фінансова діяльність. Фінансові відносини відображають рух вартості від одного суб'єкта до іншого. Вони характеризують розподільні, перерозподільні та обмінні процеси і матеріально проявляються у грошових потоках. У свою чергу фінансова діяльність проявляється у формуванні доходів та здійсненні витрат певним суб'єктом. Отримуючи нормативно-правове закріплення, відносини у сфері фінансової діяльності стають уже суб'єктом дослідження юриспруденції. Однак предметом дослідження фінансового права як галузі права, науки, навчальної дисципліни є не всі фінанси, що обертаються у суспільстві й національній економіці і надалі набувають міжнародного значення.

2. Фінанси – категорія фінансової науки, вони є ключовим питанням науки фінансового права. У свою чергу говорити про предмет фінансового права можна лише у взаємозв'язку із фінансовою діяльністю держави. Предметом дослідження фінансового права є фінанси держави, її економічні відносини з мобілізації, розподілу й витрачання централізованих і децентралізованих фондів коштів держави та органів місцевої влади й місцевого самоврядування для забезпечення розширеного відтворення та соціально-культурних проблем.

Відмінні риси між державними та приватними фінансами були сформульовані у праці французького вченого П.М. Годме. Так, державні фінанси:

- визначаються рішеннями держави і діями публічної влади;
- можуть забезпечуватися у примусовому порядку;
- пов'язані з грошовою системою держави;
- є засобом досягнення загального інтересу на відміну від приватних фінансів орієнтованих на одержання прибутку.

Необхідність державних фінансів зумовлена тим, що за будь-якого типу економічних відносин основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можна задовольнити через її ринковий механізм, через попит і пропозицію, а також особисто кожним громадянином у зв'язку з відповідними об'єктивними причинами. До них слід віднести структурну перебудову економіки, боротьбу з монополізмом, захист навколишнього середовища, захист тих громадян, які є на ринку як споживачі-малозабезпечені, інваліди, діти, престарілі, а також проведення фундаментальних наукових досліджень, загальну освіту, підготовку кадрів, соціальне забезпечення і страхування, охорону здоров'я тощо.

За матеріальним змістом фінанси являють собою фонди коштів. Централізовані фонди коштів перебувають у розпорядженні держави як суб'єкта публічної влади (державний бюджет, Пенсійний фонд) та органів місцевої влади й місцевого самоврядування (місцеві бюджети). За рахунок зібраних до цих фондів коштів фінансуються державні та місцеві видатки, здійснюються капітальне будівництво, інвестиційна та інноваційна діяльність, утримується соціально-культурна невиробнича сфера – освіта, наука, фізична культура та спорт, охорона здоров'я, утримуються органи державної влади, правоохоронні органи тощо.

Децентралізовані фонди коштів створюються у межах окремих суб'єктів господарської діяльності (за рахунок власних прибутків) та певних галузей національної економіки (наприклад, агропромислового сектора – як за рахунок власних прибутків так і за рахунок державних асигнувань). Їх не можуть використовувати органи державної влади для фінансування видатків держави, проте вони відіграють істотну роль на фінансовому ринку держави. Зокрема, за рахунок цих коштів здійснюється мобілізація фінансових ресурсів держави шляхом сплати податків. Вони активно обертаються у предметно-фінансовій системі, і дають додаткові прибутки як власникам, так

і фінансово-кредитним установам і, відповідно, державі. Сукупність централізованих і децентралізованих фондів коштів являє собою фінансові ресурси країни. Сьогодні інструменти, що обслуговуються через централізовані й децентралізовані фонди, виступають не лише гроші (у готівковій та безготівковій формах), а цінні папери (емітовані як державою, так і суб'єктами господарювання, основанийими на приватній або колективній формах власності) та валютній цінності (валюта, цінні папери, дорогоцінні метали та дорогоцінне каміння за винятком ювелірних виробів). Централізовані фонди держави внаслідок свого призначення є грошовими, оскільки здійснення видатків потребує грошових розрахунків. Разом з тим, децентралізовані фонди можуть містити не лише гроші, а й інші фінансові інструменти.

Принципи здійснення фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування:

- загальноправові;
- галузеві;
- міжгалузеві;
- принципи окремих правових інститутів даної галузі права.

I. Загальноправові принципи:

- законність;
- принципи верховенства права;
- суверенність держави;
- рівність усіх форм власності;
- право власності народу України на природні об'єкти та інші принципи закладені в Конституції України.

II. Галузеві принципи (визначальні):

- публічний характер фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування. Наприклад, Закон України «Про Державний бюджет України» на поточний рік приймається шляхом відкритого парламентського обговорення і голосування та публікується у засобах масової інформації. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» банки зобов'язані публікувати в ЗМІ щоквартально звіти про свою діяльність, капітал тощо.

- оснований на конституційному принципі розподілу влади, принцип розподілу функцій між представницькими органами виконавчої влади у сфері фінансової діяльності. Згідно з Конституцією України Державний бюджет України приймається виключно у формі закону України є центральним органом виконавчої влади і організовує складання проекту закону про державний бюджет, виконання прийнятого основного фінансового плану держави та готує звітність про його виконання;

- пріоритет представницьких органів держави та місцевого самоврядування перед виконавчими органами. Цей принцип і попередній взаємопов'язані та доповнюють один одного;

- переваги публічних видатків над доходами. (Для держави видатки є первинними, а доходи – вторинними; для приватних фінансів – навпаки);
- всебічний контроль у сфері фінансової діяльності держави, який пояснюється розумінням значення фінансів для виконання функцій державою. Він здійснюється на всіх стадіях фінансової діяльності і має широке коло учасників, наділених компетенцією у сфері фінансового контролю.

До інших принципів фінансової діяльності держави належить:

- принцип здорових фінансів;
- принцип єдності фінансової та грошової системи держави;
- принцип фінансової безпеки держави;
- принцип міжгалузевого характеру фінансової діяльності держави;
- принцип компетентності та самостійності у сфері фінансової діяльності органів місцевого самоврядування у встановлених чинним законодавством межах;
- принцип гласності;
- принцип плановості;
- принцип цільового використання фінансових ресурсів.

Базуючись на вищезазначених принципах, держава реалізує розподільчу, перерозподільчу та контрольну функції фінансів. Це виражається переважно через методи фінансової діяльності (способи здійснення фінансової діяльності держави), які поділяються на три групи:

Перша група – методи мобілізації фондів коштів;

Друга група – методи розподілу фондів коштів;

Третя група – методи використання фондів коштів.

Перша група. Мобілізація – це комплекс заходів, які здійснюються у державі з метою планомірного формування фондів коштів. Збирання коштів здійснюються за допомогою обов'язкового та добровільного методів мобілізації. Обов'язковий метод – справляння податків, зборів та інших обов'язкових платежів, рахунок яких і формується переважно доходна частина бюджетної системи країни та цільові фонди коштів. Держава на рівні закону встановлює вид обов'язкового платежу, розмір, ставки, об'єкт та платників, порядок справляння. Метод обов'язкових відрахувань застосовується і при проведенні обов'язкового державного страхування. Добровільний метод мобілізації реалізується у вигляді грошово-речових лотерей, благодійних допомог, пожертвувань, дарунків, траншів тощо.

Друга група. Розподіл коштів здійснюється на підставі Бюджетного кодексу України відповідно до затверджених річних планів як держави (державний бюджет) так і окремих суб'єктів (місцевих бюджети, бюджетні розписи, кошториси бюджетних установ тощо). Основні методи розподілу коштів – фінансування й кредитування. Фінансування – це безповоротний, безоплатний цільовий відпуск коштів, що здійснюється на підставі затверджених фінансових планів з відповідного централізованого фонду

коштів. Кредитування – виділення коштів на певний термін на умовах платності і поворотності з додержанням цільового призначення.

Третя група. До методів використання фінансових ресурсів належать: плановість; цільовий характер; ефективність та економія; науково-методологічний підхід у визначенні обсягів видатків; використання коштів у межах встановлених лімітів та інші.

Крім перелічених методів на всіх етапах фінансової діяльності застосовується метод фінансового контролю. Фінансова діяльність кожного суб'єкта має бути прозорою і здійснюватися у межах чинного законодавства. Фінансова діяльність держави здійснюється у різних формах:

I. За юридичними формами:

- правова – форма фінансової діяльності, яку здійснюють через прийняття та реалізацію фінансово-правових актів;
- неправова – форма фінансової діяльності, не пов'язана з правовим вираженням. Найчастіше похідна, пов'язана з правовими формами.

II. За організаційними формами:

- створення централізованих фондів коштів;
- формування децентралізованих фондів коштів.

III. За змістом інструментів фінансової діяльності:

- у галузі бюджетної діяльності;
- у галузі податкового регулювання;
- у сфері кредитування;
- у галузі валютного регулювання;
- у сфері фінансового контролю.

Зміст фінансової діяльності є проявом усіх функцій держави. Залежно від змісту й характеру функцій фінансову діяльність здійснюють:

- як реалізацію державної влади;
- як виконавчо-розпорядницьку діяльність, що реалізує державні управління.

Фінансова діяльність забезпечує спрямування фінансових ресурсів у відповідні галузі економіки, управління, соціальну сферу.

3. Фінансова система України (як предмет дослідження фінансового права) складається з таких основних ланок: державний бюджет та місцеві фінанси, фінанси державних підприємств, установ та організацій, спеціальні цільові фонди та кредит.

Державний бюджет – це найбільш централізований фонд коштів, що перебуває у розпорядженні уряду, який виконує державну політику. За його допомогою уряд концентрує у своїх руках значну частину національного доходу, що перерозподіляється фінансовими методами. У державному бюджеті органічно пов'язані основні фінансові інститути – податки, позики й видатки.

Місцеві (муніципальні) фінанси – структури місцевих визначають державний устрій та відповідний адміністративно-територіальний поділ держави. В Україні – це бюджети областей, районів, міст, районів у містах, селищ, сіл, у Норвегії – бюджети муніципалітетів та округів, у США до місцевих фінансів входять бюджети штатів, графств із закріпленими за ними видатками, джерелами доходів.

Фінанси державних підприємств, функціонування яких пов'язане з розвитком державного сектора в національній економіці. Порівнюючи значення цієї ланки за часів Радянського Союзу із з сьогоднішнім можна сказати, що значення її істотно зменшилося. Однак такий стан не дає підстав зменшувати значення фінансів державних підприємств.

Спеціальні фонди – мають певне цільове призначення та визначену законодавством самостійність. Створення таких фондів визначається конкретними проблемами, що стоять перед державою, тому їх склад та включення до бюджетів є різноманітним. Характерною рисою централізованих фондів є чітко визначені джерела формування і напрями використання коштів. Переважно кошти, що надходять до таких фондів, спрямованні на підтримання соціальної політики держави – забезпечення зайнятості населення, державного страхування у разі безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності тощо.

У відносинах державного кредиту (як зовнішнього так і внутрішнього) позичальником виступає держава. Наприклад, випускаючи облігації державної внутрішньої позики (ОВДП), держава визначає умови їх випуску та розміщення, строк, термін повернення та розмір від платності (її процентів, що будують нараховані за розміщення таких ОВДП), як забезпечення виступає все майно держави.

Зрозуміло, що фінансову систему України не можна обмежити переліченими вище ланками, однак саме ці ланки є предметом дослідження науки фінансового права. Окреме місце посідають органи, що здійснюють управління фінансовою діяльністю держави.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке фінанси? Які функції виконують фінанси?
2. Назвіть органи, які здійснюють управління державними фінансами в Україні.
3. Що таке фінансова система?
4. Що таке фінансова діяльність держави, органів місцевого самоврядування та які її особливості?
5. Якими методами здійснюється фінансова діяльність держав та органів місцевого самоврядування?

Тема 3. Фінансово-правові норми та фінансово-правові відносини

1. Фінансово-правові норми: зміст, особливості та види.
2. Фінансові правовідносини: зміст та особливості.
3. Суб'єкти фінансового права та фінансових правовідносин.

1. Фінансово-правові норми – це загальнообов'язкові приписи компетентних органів державної влади та місцевого самоврядування з приводу мобілізації, розподілу й використання коштів централізованих та децентралізованих фондів, що виражені у категоричній формі й забезпечені силою державного примусу.

Головна особливість фінансово-правових норм полягає в тому, що вони мають державно-владний, імперативний характер. Держава за їх допомогою приписує правила поведінки юридичним особам, громадянам у галузі фінансової діяльності. Зміст фінансово-правових норм становлять правила поведінки в суспільних відносинах, що виникають у процесі фінансової діяльності держави.

У фінансово-правових нормах містяться адресовані суб'єктам господарської діяльності вимоги вчасно вносити встановлені законодавством платежі до державного та місцевого бюджетів; користувачам бюджетних коштів розподіляти та використовувати ці кошти відповідно до затверджених нормативів та їх цільового призначення, надавати звіти та інші документи для здійснення контролю з боку компетентних органів, вчиняти інші дії, які б забезпечували акумуляцію у централізованих фондах грошових ресурсів та їх використання відповідно до затверджених фінансових планів.

Залежно від способу впливу на учасників фінансових відносин, визначального характеру їх юридичних прав та обов'язків фінансово-правові норми можна поділити на 3 види:

- зобов'язуючі;
- заборонні;
- уповноважуючі.

При цьому, незалежно від поділу на види, фінансово-правові норми мають категоричний характер.

Зобов'язуючі фінансово-правові норми вимагають від учасників фінансових відносин здійснювати відповідні дії і встановлюють їх права та обов'язки у сфері цих відносин. Саме у цих нормах переважно виявляється основний метод фінансово-правового регулювання – метод владних приписів. Більшість норм фінансового права є зобов'язуючими. Так, відповідно до ст. 67 Конституції України кожний зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах встановлених законодавством. Відповідно до ст. 111 Бюджетного кодексу України Міністерства фінансів України здійснює контроль за додержанням бюджетного законодавства на кожній стадії бюджетного процесу як стосовно державного бюджету, так і місцевих бюджетів, якщо інше не передбачене законодавством України.

Заборонні фінансово-правові норми містять заборону на здійснення певних дій, встановлюють обов'язки учасників фінансових відносин

утримання від них. Так частина 2 статті 15 Бюджетного кодексу України містить заборону використовувати емісійні кошти НБУ на фінансування дефіциту Державного бюджету України. Бюджетна установа не має право здійснювати запозичення у будь-якій формі або надавати за рахунок бюджетних коштів позики юридичним та фізичним особам, крім випадків, передбачених законом про Державний бюджет України.

Кількість заборонних фінансових норм, порівняно із зобов'язуючими, є незначною.

Уповноважуючі фінансово-правові норми встановлюють права учасників фінансових відносин на здійснення певних самостійних дій у передбачених межах. Ці норми дають можливість учасникам фінансових відносин приймати самостійні рішення, але у чітко виставлених межах.

Згідно зі статтею 143 Конституції України територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально – економічного і культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно – територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації та установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їх компетенції.

За змістом норми фінансового права можуть бути:

- матеріальними;
- процесуальними.

Матеріальні фінансово-правові норми закріплюють види та обсяг грошових зобов'язань юридичних та фізичних осіб перед державою та територіальними громадами, джерела утворення фінансових ресурсів, види видатків тощо. Матеріальні норми виражають матеріальний (грошовий) зміст юридичних прав та обов'язків учасників фінансових відносин. Переважна частина норм фінансово-правового інституту бюджетного устрою є матеріальними за змістом.

Процесуальні (процедурні) фінансово-правові норми визначають порядок діяльності у сфері мобілізації, розподілу й витрачання фондів коштів. Зокрема, цілий інститут фінансового права присвячений винятково процедурним питанням – бюджетний процес. Бюджетний кодекс встановлює процедуру складання проекту закону про Державний бюджет України, розробку бюджетної резолюції, складання бюджетних запитів, розгляд і затвердження акта про бюджет парламентом; його виконання; складання, розгляд та затвердження звітності про виконання державного бюджету.

Структура фінансово-правової норми (як і у будь-якій іншій нормі права) містить гіпотезу, диспозицію та санкцію.

Гіпотеза визначає умови, за яких можуть виникати передбачені нормою юридичні права та обов'язки учасників фінансових відносин у галузі фінансової діяльності. Такі умови повинні мати конкретний вираз.

Диспозиція є основою норми й містить саме правило поведінки учасників фінансових відносин за наявності передбачених гіпотезою фактичних обставин. Диспозиція виражена у безумовно визначеній формі і, як правило, є достатньо обтяженою за змістом.

Санкція фінансово-правової норми містить вказівки на невігідні для її порушника наслідки. За порушення встановлених умов законодавство передбачає можливість застосування фінансових, адміністративних, дисциплінарних та кримінальних заходів. Фінансові санкції у вигляді штрафів, пені або припинення бюджетного фінансування є обов'язковим наслідком порушення встановлених фінансовою нормою правил поведінки.

Санкції фінансово-правових норм за своєю сутністю є економічно-юридичними (майновими), бо невігідність, небажаність передбачуваних ними заходів полягає у зменшенні майнової сфери правопорушника через його грошові фонди й засоби. Особливістю санкцій фінансово-правових норм є поєднання правовідновлювального і штрафного (карального) елементів. Завдяки реалізації санкцій відновлюється порушена фінансова дисципліна, у тому числі порядок нарахування та сплати податків.

Фінансова санкція – це штрафний засіб державного примусу, виражений у грошовій формі, що застосовується уповноваженим державним органом до платника податків за вчинення податкового правопорушення у порядку, встановленому фінансово-правовими нормами, з метою реалізації суспільних інтересів при забезпеченні грошових надходжень до бюджету.

2. Дослідження фінансових правовідносин можливе лише на базі теорії «держава і право», частиною якої виступає вчення про правовідносини. *Правовідносини* – суспільні відносини, врегульовані нормою права. *Фінансові правовідносини* – це врегульовані фінансово-правовими нормами суспільні відносини, учасники яких виступають як носії юридичних прав та обов'язків у сфері мобілізації, розподілу й витрачання централізованих і децентралізованих фондів коштів.

Особливості фінансових правовідносин:

- вони завжди виступають як грошові відносини;
- мають розподільчий характер, що закладено у самих функціях фінансів;
- для фінансових відносин характерна планомірність;
- фінансові відносини – це організаційні відносини (організація їх належить до функцій держави, яка шляхом видання нормативно-правових актів стає організатором та координатором економічного життя суспільства в цілому);
- суб'єктивний склад фінансових відносин (один з суб'єктів – це завжди держава або уповноважений нею орган державної влади);
- мають імперативний, державно-владний характер.

Фінансові правовідносини у механізмі правового впливу на державні фінанси виконують 3 основні функції:

- вказують на коло осіб, на яких у конкретний час поширюється дія фінансово-правової норми;
- закріплюють конкретну поведінку юридичних осіб і громадян у галузі мобілізації, розподілу й витрачання фондів коштів, якої вони мають дотримуватися;
- є умовою для можливості приведення в дію юридичних засобів забезпечення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників фінансових відносин.

Матеріальним змістом фінансових правовідносин є поведінка суб'єктів, а юридичним – суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників, що встановлені фінансово-правовими нормами.

У процесі регулювання суспільних відносин можуть скластися два основні типи зв'язку між суб'єктивними юридичними правами та обов'язками. Коли правове регулювання спрямоване на закріплення й упорядкування даних суспільних відносин, виникають правовідносини пасивного типу. До таких належать фінансові відносини, що закріплюють компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері фінансової діяльності держави. Коли правове регулювання спрямоване на забезпечення з правової сторони розвитку динаміки суспільних відносин, виникають правовідносини активного типу, до таких належать податкові відносини.

Об'єктом фінансових правовідносин є фонди коштів, які формуються, розподіляються та використовуються внаслідок реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників фінансових відносин. Об'єкт фінансових правовідносин завжди буде пов'язаний з інтересом держави.

Суб'єктами фінансових правовідносин виступають юридичні та фізичні особи, які можуть бути носіями юридичних суб'єктивних прав та обов'язків. З одного боку, учасником фінансових відносин є суб'єкти, що представляють інтереси держави у сфері державних фінансів, зокрема Міністерство фінансів, Державне казначейство, Національний Банк тощо, з іншого є юридичні та фізичні особи, які, виконуючи покладені на них юридичні обов'язки, сприяють мобілізації або використанню фінансових ресурсів.

Для існування фінансових правовідносин необхідні також юридичні факти, що поділяються на дії та події. Юридичні факти – це життєві обставини, що приводять у дію норми права, в результаті чого настають певні наслідки – виникають, змінюються або припиняються правові відносини. Дії у фінансових відносинах можуть бути правомірні та неправомірні. Правомірні дії як вольова поведінка, передбачена фінансово-правовою нормою, поділяються на:

- юридичні акти – правомірна дія учасників фінансових правовідносин, спрямована на отримання правового результату. Юридичні

акти можуть бути індивідуальними (кошторис бюджетної установи, податкова декларація платника податку, акт ревізії тощо);

- юридичні вчинки – правова дія, що зумовлює правові наслідки, пов'язані з фактом вольової дії, яка не залежить від бажання суб'єкта відносин (надання свідчень посадовою особою платника податків щодо сплати обов'язкових платежів).

Неправомірні дії – поведінка, що не відповідає принципам фінансово-правових норм (несвоєчасне подання податкової звітності платником податку, нецільове використання бюджетних коштів, порушення терміну повернення банківського кредиту).

Юридичні факти у вигляді юридичних подій – це обставини, що не залежать від волі учасників, але тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення фінансових правовідносин. За наслідком юридичні факти поділяються на правомірні, правозмінюючі та правоприпиняючі.

3. Характеризуючи фінансове право та правовідносини у сфері фінансової діяльності держави, не слід ототожнювати їх суб'єктів. Предметом регулювання фінансового права виступають відносини у сфері фінансової діяльності. Регулюючи такі відносини, фінансове право визначає права та обов'язки їх учасників – юридичних та фізичних осіб, що беруть участь у фінансовій діяльності. Отже такі учасники виступають суб'єктами фінансового права. Фінансово-правові норми екстраполуються у конкретних суспільних відносинах, які внаслідок правореалізації стають фінансовими правовідносинами.

Відповідно, суб'єкти фінансового права можуть виступати здебільшого суб'єктами конкретних фінансових правовідносин. Можна сказати, що суб'єкти фінансового права та суб'єкти фінансових правовідносин певною мірою співвідносяться як загальне і конкретне. Разом з тим, не завжди суб'єкти фінансового права стають суб'єктами фінансових правовідносин. До уваги необхідно брати правосуб'єктність у фінансовому праві.

Правосуб'єктність – спроможність бути носієм прав та обов'язків, здійснювати їх та відповідати за їх реалізацію. Правосуб'єктність містить правоздатність та дієздатність. Отже суб'єктами фінансового права виступають фізичні або юридичні особи, поведінка яких регулюється нормами фінансового права за наявності у них ознак правоздатності і дієздатності.

Правоздатність – здатність бути носієм прав та обов'язків. Відповідно до статті 67 Конституції України кожен громадянин зобов'язаний сплачувати податки і збори у порядку і розмірах, встановлених законом.

Дієздатність – це здатність самостійно реалізовувати права та обов'язки. Аналізуючи податкові правовідносини, слід зазначити, що громадянин, який є правоздатним у сфері сплати податків, стає дієздатним (може реалізувати свої обов'язки зі сплати податків) не раніше, ніж досягнення певного віку (згідно з чинним законодавством України – 16 років) і зареєструється у податковій інспекції за місцем проживання як платник податків і отримує ідентифікаційний код.

Отже, громадянин, який є суб'єктом фінансового права, не завжди виступатиме суб'єктом фінансових правовідносин.

Суб'єктами фінансового права є держава, адміністративно-територіальні утворення, юридичні особи – підприємства й організації усіх форм власності, громадські організації, установи, тобто колективні суб'єкти та громадяни – індивідуальні суб'єкти.

Держава виступає в особі уповноваженого органу державної влади або місцевого самоврядування. Це можуть бути органи загальної компетенції: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України або органи спеціальної компетенції у сфері фінансової діяльності: Державна казначейська служба України, Державна податкова служба, НБУ тощо. Водночас у фінансових відносинах держава може виступати суб'єктом безпосередньо, а не через уповноважені нею органи. Це характерно для міжнародної діяльності держави, в першу чергу для відносин у сфері державного кредиту (зокрема, коли Україна отримує кошти у вигляді зовнішніх запозичень від міжнародних фінансових організацій, іноземних юридичних осіб тощо).

У фінансових правовідносинах бере участь значна кількість колективних суб'єктів фінансового права. Наприклад, Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування – сільські, селищні й міські ради відповідно до компетенції, встановленої Конституцією України, затверджують бюджети відповідного рівня і контролюють їх виконання. Кабмін України в межах конституційних повноважень розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання. Рахункова палата України від імені ВРУ здійснює контроль за використанням коштів Державного бюджету. Рада НБУ розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням.

Індивідуальні суб'єкти фінансового права (фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства).

Отже, суб'єкти фінансового права – це юридичні й фізичні особи, які мають правосуб'єктність, а суб'єкти фінансових правовідносин – це реальні учасники цих правових відносин.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть ознаки фінансово-правових норм.
2. Які види фінансово-правових норм ви знаєте?
3. В чому полягає особливість фінансово-правових відносин?
4. Визначте систему фінансово-правових відносин.
5. Хто може виступати суб'єктом фінансово-правових відносин?

Тема 4. Правові основи фінансового контролю в Україні.

1. Суть і значення фінансового контролю.
2. Види та методи фінансового контролю.
3. Організація та органи проведення фінансового контролю.

1. Фінансовий контроль є універсальним явищем і застосовується у різних сферах суспільного життя. Суть фінансового контролю полягає у взаємозв'язку зі сферою застосування й сферою функціонування фінансів. Економічним змістом фінансового контролю є функція управління, що містить сукупність спостережень, перевірок за діяльністю об'єкта, управління з метою оцінки обґрунтованості та оцінки й ефективності прийнятих рішень і результатів їх виконання. Фінансовий контроль застосовується там і тоді, де функціонують фінанси.

Об'єктом фінансового контролю виступає фінансова діяльність підприємницьких структур, бюджетних установ та організацій, фінансово-кредитних інститутів тощо, які здійснюють фінансову діяльність. Предметом контролю є фінансові операції, пов'язані зі створенням та використанням фондів коштів. Проте об'єкт фінансового контролю є значно ширшим, ніж просто перевірка фінансових ресурсів, оскільки в кінцевому результаті відбувається контроль і за використанням матеріальних, природних, трудових ресурсів у ході опосередкування фінансовими відносинами процесів національного виробництва та перерозподілу.

Головним завданням фінансового контролю є підтримка фінансової дисципліни, запобігання фінансовим правопорушенням та застосування заходів примусу за їх вчинення.

Фінансова дисципліна – стан додержання органами державної влади й місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання всіх форм власності, об'єднаннями громадян, посадовими особами, громадянами України та іноземними громадянами встановлених законодавством та нормативно-правовими актами фінансово-правових норм. Фінансова дисципліна виражає одну із сторін законності.

Фінансове правопорушення являє собою дію або бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування суб'єктів господарювання всіх форм власності, об'єднання громадян, посадових осіб, громадян України та іноземних громадян, наслідком яких є невиконання фінансово-правових норм.

Отже, **фінансовий контроль** – це цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, спрямована на додержання законності фінансової дисципліни і раціональності у забезпеченні реалізації фінансової діяльності держави, тобто мобілізації, розподілу й використання централізованих та децентралізованих фондів коштів з метою використання завдань і функцій держави та ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових відносин.

Внаслідок реалізації фінансового контролю відбувається зміцнення фінансової дисципліни всіх учасників фінансово-правових відносин.

Принципи здійснення фінансового контролю

1. Принцип законності, об'єктивності, поєднання державних, регіональних і приватних інтересів.

2. Принцип розподілу контрольних вповноважень, який передбачає розмежування функцій ініціювання та використання фінансового контролю між суб'єктами.

3. Принцип повноти охоплення об'єктів контролем, який досягається шляхом вибіркової перевірки певних сегментів підконтрольних об'єктів.

4. Принцип достовірності фактичної інформації, додержання якого забезпечує її відповідальність реальним фінансовим ресурсам, процесами і результатом діяльності, що їх відображає ця інформація.

5. Принцип збалансованості контрольних дій, який передбачає узгодженість їх внутрішньої та зовнішньої спрямованості й забезпечує рівновагу фінансового контролю.

6. Принцип превентивності контрольних дій, завдяки якому досягається завчасне здійснення контролю з метою запобігання виникнення істотних відхилень фактичного здійснення фінансового процесу від встановлених норм.

7. Принцип самодостатності системи контролю, що передбачає наявність такого складу елементів контролюючої системи, який забезпечує ефективність її функціонування й розвитку.

8. Принцип ефективності, що передбачає пристосованість систем контролю до фінансової діяльності господарюючих суб'єктів і залежить від повноти виконання контролюючими суб'єктами таких основних вимог.

а) контроль має здійснюватись безперервно, регулярно й систематично;

б) бути своєчасним за терміном здійснення, якісним і повним щодо охоплення об'єктів контролю;

в) бути оперативним, дійовим гласним і різнобічним.

9. Принцип відповідальності, який передбачає відповідальність контролюючих суб'єктів за ефективність функціонування систем фінансового контролю та господарюючих суб'єктів за наслідки контрольних дій.

2. Класифікація фінансового контролю за видами

1. *Залежно від характеру взаємовідносин і суб'єкта фінансового контролю* поділяють на:

а) *внутрішній фінансовий контроль* – це самоконтроль, який здійснюють організації, підприємства, установи як за власною фінансовою діяльністю, так і за фінансовою діяльністю підрозділів, що входять до їх складу. Він є складовою управління організацією і тому проводиться на її розсуд на підставі рішень даної організації. Внутрішнім контролем можна назвати внутрішній аудит;

б) *зовнішній фінансовий контроль* – здійснюється стороннім органом, уповноваженим на проведення компетентних дій у сфері перевірки стану додержання фінансових дисциплін окремими учасниками фінансових відносин. У його проведенні беруть участь як органи загальної компетенції, так і спеціальної у сфері фінансових відносин.

2. *За часом проведення* (зіставлення часу проведення контролю з процесами формування й використання фондів фінансових ресурсів):

а) *попередній (превентивний) фінансовий контроль* – здійснюється на етапі розгляду і прийняття рішень з фінансових питань, у тому числі на стадії розробки й прийняття законів та актів органів місцевої влади та місцевого самоврядування у сфері фінансової діяльності, в першу чергу – бюджетів на поточні роки (приклад попереднього контролю – парламентські слухання з питань бюджетної політики на наступний бюджетний період, що проводиться у Верховній Раді України за поданим Кабміном України проектом основних напрямів бюджетної політики);

б) *поточний фінансовий контроль* здійснюється під час фінансово-господарських операцій і тому охоплює короткі проміжки часу. Спираючись на дані первинних документів оперативного і бухгалтерського обліку та інвентаризації, поточний контроль дає можливість регулювати фінансові ситуації, що швидко змінюються, запобігаючи збиткам і витратам. Він має систематичний характер і найбільше впливає на процес формування й використання фінансових ресурсів;

в) *наступний фінансовий контроль* – здійснюється після виконання фінансових операцій за певні минулі проміжки часу внаслідок вивчення даних обліку та звітності, планової нормативної документації. Контролю підлягають фактичні справи, дійсна наявність коштів і матеріальних цінностей.

3. *За формами проведення*:

а) *ініціативний фінансовий контроль* – здійснюється на підставі рішень суб'єктів господарювання як власними силами, так і за участю сторонніх органів, у першу чергу аудиторських організацій. Його метою є перевірка господарюючим суб'єктом фінансової дисципліни та оптимізації руху фінансових потоків, економія ресурсів, та як правило, мінімізація оподаткування;

б) *обов'язковий фінансовий контроль* – здійснюється переважно за участю органів державної або місцевої влади. Він проводиться на підставі встановлених чинним законодавством вимог та компетентності уповноважених органів (наприклад, органів Державної податкової служби або Контрольно-ревізійної служби України, для яких передбачені терміни проведення перевірок та ревізій залежно від обсягів господарської діяльності підконтрольних суб'єктів). Підставою проведення обов'язкового контролю можуть бути і рішення компетентних державних органів (суду, прокуратури, інших органів держави) з метою з'ясування додержання законності, встановлення істини в ході слідства тощо.

4. *Залежно від суб'єктів контролю*:

а) *державний фінансовий контроль* – здійснюють органи державної влади, в першу чергу законодавчої і виконавчої, він спрямований на об'єкти, що підлягають контролю незалежно від їх відомчого підпорядкування;

б) *відомчий фінансовий контроль* – здійснюють конкретні контрольно-ревізійні управління (відділи, групи) міністерств, відомств, державних

комітетів та інших органів державного управління. Основним завданням відомчого контролю є контроль за виконанням державних завдань, економічним витрачанням матеріальних і фінансових ресурсів, зберіганням державної власності, правильності постановки бухгалтерського обліку, станом контрольно-ревізійної роботи, боротьба з приписками, безгосподарністю, марнотратством та надмірностями.

в) *внутрішньогосподарський фінансовий контроль* – здійснюють економічні служби підприємств, установ, організацій (бухгалтерії, фінансові відділи, служби фінансового менеджменту та внутрішнього аудиту, відділи планування). Він супроводжує повсякденну фінансово-господарську діяльність. Посадовою особою, яка відповідає за стан додержання фінансової дисципліни і організовує проведення внутрішньогосподарського контролю, виступає головний бухгалтер;

г) *аудиторський (недержавний) фінансовий контроль* – здійснюють незалежні аудитори або аудиторські фірми, які уповноважені суб'єктами господарювання на його проведення. Аудит може проводитися як за ініціативою суб'єкта господарювання, так і за рішенням органу державної влади. Можливість проведення аудиторського контролю передбачена прийнятим 22 квітня 1993 р. Законом України «Про аудиторську діяльність».

5. *Залежно від цільової спрямованості контрольних дій органів:*

а) *стратегічний фінансовий контроль* – спрямовується на розв'язання питання стратегії розвитку підприємства, організації, установи, галузі господарства у майбутньому;

б) *тактичний фінансовий контроль* – вирішує поточні питання їх фінансової діяльності.

6. За сферою фінансової діяльності:

1) *бюджетний;*

2) *податковий;*

3) *валютний;*

4) *кредитний;*

5) *страховий;*

6) *інвестиційний тощо.*

Важливою ознакою класифікації фінансового контролю є його *метод*.

До методів фінансового контролю належать конкретні способи (прийоми), що застосовуються при здійсненні контрольних функцій.

Методами фінансового контролю є ревізія, тематичні перевірки, обстеження. Кожний з цих методів поділяється на часткові способи та прийоми, які дають можливість розв'язувати певні проміжні завдання.

Ревізія – це метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, установи, організації, додержання законодавства з фінансових питань, достовірністю обліку і звітності, спосіб документального виявлення недостач, розтрат, привласнення та крадіжок коштів і матеріальних цінностей, запобігання фінансовим зловживанням.

Тематична перевірка здійснюється за певним переліком питань або з однієї теми шляхом ознайомлення на місці з окремими сторонами фінансової

діяльності. Такі перевірки можуть проводитись наскрізним методом однотипності операцій чи за ознакою взаємного зв'язку між різними суб'єктами контролю. Зустрічна перевірка – метод документального підтвердження на підприємстві, установі чи організації, що мали договірні взаємовідносини з об'єктом контролю, на прохання контрольного чи правоохоронного органу виду обсягу і якості операцій та розрахунків, що здійснювались між ними, для з'ясування їх реальності (повноти відображення в обліку об'єкта контролю)

Обстеження – ознайомлення на місці з окремими ділянками фінансової роботи, в процесі якого виявляються її позитивні й негативні сторони. Характерним для обстеження є використання прийомів зі становлення фактичного стану справ з нормативними.

Ревізії та перевірки можна класифікувати:

1. Залежно від ступеня охоплення підконтрольного об'єкта :

а) *комплексні ревізії* (перевірки) – їм підлягають усі акти діяльності підконтрольного об'єкта;

б) *тематичні* – зосереджуються лише на окремих моментах діяльності.

2. Залежно від ступеня охоплення об'єктів фінансовим контролем:

а) *повна ревізія* – характеризується загальним глибоким вивченням фінансової діяльності організації, максимально можливим застосуванням різних методів контролю;

б) *часткова* – здійснюється з певного переліку питань за допомогою ознайомлення на місці з окремими моментами фінансової діяльності;

в) *суцільна* – передбачає вивчення всіх первинних документів і записів у формах аналітичного та систематичного обліку;

г) *вибіркова* – при її проведенні перевіряються або всі документи певних періодів протягом року, або частина документів, але за весь звітний період.

3. Залежно від джерел інформації та методів виконання контрольних дій ревізії (перевірки) :

а) *документальний* контроль – джерела інформації, первинні документи, бухгалтерська статистична звітність, нормативна та інша документація;

б) *фактичний* контроль ґрунтується на вивченні фактичного плану об'єктів, що перевіряються, за даними їх перевірки в натуральному вираженні, а тому не може бути всеохоплюючим з огляду на безперервний характер фінансово-господарських операцій.

Ревізія (перевірка) у сфері витрачання бюджетних коштів проводиться на підставі документа, підписаного начальником державної контрольно-ревізійної служби, начальником управління, їх заступниками або керівниками підрозділів служби в районі, місті або районі у місті. За ініціативою Державної фінансової інспекції України ревізія підприємства, організації, установи може проводитися не частіше, ніж один раз на рік. Ревізію (перевірку) за дорученням правоохоронних органів може бути проведено у будь який час. Службові особи державної фінансової інспекції України

зобов'язані пред'явити документи на право проведення ревізії керівним працівникам даного підприємства, установи або організації.

Працівники державної фінансової інспекції зобов'язані в разі виявлення зловживань і порушень чинного законодавства передавати правоохоронним органам матеріали ревізії, а також повідомляти про виявлені зловживання і порушення державним органам і органам, що уповноважені управляти державним майном. За невиконання або неналежне виконання обов'язків, службові особи ДФІУ притягуються до дисциплінарної та кримінальної відповідальності згідно з чинним законодавством.

За наслідками ревізії складається акт.

3. Організація фінансового контролю завжди потребує чіткого визначення його суб'єктів, правовий статус та повноваження яких визначаються як законодавством держави, так і нормативно-правовими актами суб'єктів фінансової діяльності. Суб'єкти або органи фінансового контролю – це носії контрольних функцій щодо об'єкта контролю. У більшості країн світу сформовані та розвиваються незалежно одна від одної гілки фінансового контролю, що містять усі належні їм елементи:

- державна сфера в якій функціонує система державного фінансового контролю;
- муніципальна сфера, де діє система фінансового контролю органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади;
- сфера громадського суспільства з незалежною системою фінансового контролю.

Провідне місце серед цих систем фінансового контролю належить системі державного фінансового контролю. Суб'єктами державного фінансового контролю виступають органи державної влади, які згідно з конституційними принципами поділяються на законодавчу, виконавчу, судову.

Конституція України визначає загальні засади і характер участі в процесі фінансового контролю Верховної Ради України та її комітетів, у першу чергу Комітету з питань бюджету та Комітету з питань фінансів і банківської діяльності, які здійснюють безперервний парламентський контроль за станом і рухом державних фінансів. Закріплені такі повноваження Верховної Ради, пов'язані із здійсненням фінансового контролю:

- затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього; контроль за виконанням держбюджету, прийняття рішень щодо звіту про його виконання;
- здійснення контролю за діяльністю Кабміну України відповідно до Конституції;
- затвердження рішень про надання Україною позик та економічної допомоги іноземним державам і міжнародним організаціям, а також одержання Україною від іноземних держав, банків, міжнародних фінансових

організацій позик, не передбачуваних Держбюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

- призначення на посаду та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;
- призначення на посаду та звільнення Голови НБУ за поданням Президента України;
- призначення та звільнення половини складу Ради НБУ;
- здійснення парламентського контролю у межах, визначених Конституцією України.

Здійснення контрольних функцій Президентом України може реалізуватися під час підписання ним прийнятих Верховною Радою законів, наприклад, закону про Державний бюджет України на поточний рік або будь-яких законів у сфері організації та регулювання фінансової діяльності. Свої повноваження він може реалізувати шляхом прийняття указів, дія яких спрямована на регулювання фінансових відносин.

Кабінет Міністрів України здійснює контроль за державними фінансами в ході практичної реалізації фінансової політики України, державної політики у галузі цінотворень і оплати праці, складання та виконання Держбюджету України і звіту про його виконання, здійснення загальнодержавних і міждержавних економічних програм, створення і керівництва діяльністю різних фондів тощо. Поточна діяльність Кабміну України нерозривно пов'язана з управлінням державними фінансами і контролем за їх найраціональнішим використанням.

Відповідно до Конституції України **контроль за використанням коштів** Держбюджету України від імені Верховної Ради України **здійснює Рахункова палата**. До її завдань в сфері фінансового контролю належить:

- організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням видаткової частини Держбюджету України, витрачанням бюджетних коштів, у тому числі коштів загальнодержавних цільових фондів, за обсягами, структурою та їх цільовим призначенням;
- здійснення контролю за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргу України, визначення ефективності та доцільності видатків державних коштів, валютних та кредитно-фінансових ресурсів;
- контроль за фінансуванням загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- контроль за додержанням законності щодо надання Україною позики та економічної допомоги іноземним державам, міжнародним організаціям, передбачених у Державному бюджеті України;
- контроль за законністю та своєчасністю руху коштів Держбюджету України та коштів позабюджетних фондів в установах НБУ та уповноважених банках;

- аналіз встановлених відхилень від показників Держбюджету та підготовка пропозицій про їх усунення, а також про вдосконалення бюджетного процесу в цілому;
- регулювання інформування ВРУ, її комітетів про хід виконання Держбюджету та стан погашення внутрішнього і зовнішнього боргу України, про результат здійснення інших контрольних функцій.

Міністерство фінансів України:

- здійснює контроль за виконанням державного бюджету, за додержанням установами НБУ і комерційних банків правил посадового виконання державного бюджету щодо доходів;
- встановлює порядок ведення бухгалтерського обліку і складання звітності про виконання державного і місцевого бюджетів, кошторисів витрат бюджетних установ, встановлює форми обліку і звітності з касового виконання бюджетів;
- здійснює контроль за випуском та обігом цінних паперів, веде загальний реєстр випуску цінних паперів в Україні, видає дозволи на здійснення діяльності з випуску і обігу цінних паперів;
- контролює зберігання й ефективність використання закріпленого за підприємствами, установами, організаціями державного майна;
- у межах встановлених повноважень проводить у міністерствах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, в установах банків та інших фінансово-кредитних установах усіх форм власності перевірки фінансово-бухгалтерських документів, звітів, планів, кошторисів та інших документів щодо зарахування, перерахування та одержання бюджетних коштів, а також одержує довідки, відомості з питань, що виникають під час перевірки;
- контролює додержання суб'єктами підприємницької діяльності законодавства, яке регулює питання видобутку, виробництва, використання і реалізації дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння тощо.

Державна казначейська служба України у сфері додержання бюджетного законодавства:

- здійснює бухгалтерський облік усіх надходжень та витрат Держбюджету України;
- встановлює єдині правила ведення бухгалтерського обліку та складання звітностей про виконання бюджетів, кошторисів, видає інструкції з цих питань та здійснює контроль за їх додержанням;
- здійснює контроль за відповідністю платежів, узятими зобов'язанням та бюджетним плануванням.

Державна фінансова інспекція України (у сфері додержання бюджетного законодавства) здійснює контроль за:

- цільовим та ефективним використанням коштів державного бюджету та місцевих бюджетів;

- цільовим використанням і вчасним поверненням коштів, одержаних під гарантію Кабміну;
- порядком ведення бухгалтерського обліку та достовірністю звітності про виконання Держбюджету, місцевих бюджетів, кошторису.

Безпосередню організацію податкової роботи та здійснення фінансового контролю покладено на первинну ланку ДПС – **податкову інспекцію**, яка виконує такі функції:

- здійснює контроль за додержанням законодавства про податки та інші платежі;
- забезпечує облік платників податків, інших платежів, правильність обчислення і своєчасність надходження цих податків, а також здійснює реєстрацію фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів;
- контролює своєчасність подання платниками податків, бухгалтерських звітів і балансів, податкових декларацій та інших документів, перевіряють достовірність цих документів щодо правильності визначення об'єктів оподаткування і обчислення податків та інших платежів;
- здійснює в межах своїх повноважень контроль за законністю валютних операцій, додержання встановленого порядку розрахунків із споживачем з використанням електронних контрольно-касових апаратів, лімітів, готівки в касах та її використання для розрахунків за товари і послуги;
- веде облік векселів, що видаються суб'єктам підприємницької діяльності при здійсненні операцій з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах;
- забезпечує застосування та своєчасне стягнення сум фінансових санкцій відповідно до законодавства;
- аналізує причини і оцінює дані про факти порушень податкового законодавства;
- проводить перевірки фактів приховування і знижування сум податків та інших платежів;
- передає відповідальним правоохоронним органам матеріали за фактом правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність;
- проводить роботу, пов'язану з виявленням, обліком, оцінкою та реалізацією у встановленому законом порядку безхазяйного майна, майна, що прийшло за правом успадкування до держави, скарбів і конфіскованого майна тощо.

Державна пробірня палата України, якій підпорядковані державні міжобласні інспекції та постійні контролери на підприємствах з виробництва дорогоцінних металів та обробки алмазів.

Органи пробірного нагляду здійснюють:

випробування, контрольний аналіз та клеймування ювелірних та інших побутових виробів з дорогоцінних металів як вироблених в Україні, так і

ввезених з-за кордону для продажу; виконують орбітальний контрольний аналіз для визначення вмісту дорогоцінних металів, реєструють суб'єктів, які здійснюють операції з дорогоцінними металами тощо.

Державний митний комітет України (орган державної виконавчої влади, підвідомчий Кабміну України) у процесі фінансового контролю:

- визначає і здійснює економічні та організаційні заходи щодо реалізації митної політики;
- проводить роботу з удосконалення контролю за дотриманням законодавства України про митну справу;
- забезпечує використання засобів митно-тарифного і позатарифного регулювання під час переміщення товарів та інших предметів через митний кордон України;
- здійснює контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України;
- розробляє і подає Кабміну проекти програми розвитку та встановлення інфраструктури митних органів, соціального захисту їх працівників, підготовки державних комплексних програм;
- забезпечує своєчасне і повне внесення до держбюджету мита, а також коштів, що надходять від діяльності митних органів;
- сприяє розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

У сфері грошово-кредитного обліку забезпечення фінансового контролю та банківського нагляду є однією з основних функцій центрального банку держави – НБУ. Фінансовий контроль НБУ спрямований на скорочення зовнішніх і внутрішніх банківських ризиків: ліквідності, кредитних, валютних, облікового процентів тощо.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення і зміст фінансового контролю.
2. Які види фінансового контролю ви знаєте?
3. Які органи здійснюють загальнодержавний фінансовий контроль?
4. Що таке відомчий контроль і хто його здійснює?
5. Що таке аудит? Коли він є обов'язковим?
6. Які особливості проведення аудиторського контролю в Україні?
7. Назвіть методи фінансового контролю.
8. У чому полягає відмінність ревізії від перевірки?
9. З якою метою проводяться інспекції та перевірки?
10. За якими критеріями класифікують види ревізій?
11. Які повноваження має Міністерство фінансів України у сфері фінансів?
12. Визначте обсяг повноважень Державної казначейської служби України у сфері фінансового контролю.
13. Назвіть основні функції органів Державної фінансової інспекції України щодо здійснення фінансового контролю.

14. Які повноваження має Державна пробірна служба у сфері фінансового контролю?
15. Визначте зміст контрольних функцій НБУ.

Тема 5. Бюджетне право і бюджетний устрій України

1. Поняття та значення бюджету для функціонування держави.
2. Бюджетне право та бюджетні правовідносини. Бюджетне законодавство.
3. Бюджетна система України і принципи побудови.
4. Склад доходів та видатків бюджетів.

1. Бюджет в економічному розумінні являє собою сукупність грошових відносин між державою і юридичними та фізичними особами з приводу формування і використання централізованого фонду коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій. Основним джерелом формування бюджету є ВВП. Права держави в його розподілі ґрунтуються на двох чинниках:

- на виконанні нею зазначених суспільних функцій, оскільки централізація частини ВВП у бюджеті є, по суті, платою суспільства за виконання державою її функцій;
- держава може брати участь у розподілі ВВП як один із суб'єктів його створення, будучи власником засобів виробництва у державному секторі, тобто виконуючи підприємницьку діяльність.

Бюджет - є основним фінансовим планом, в якому відображається діяльність держави та місцевих органів. Фактично, бюджет, який являє собою баланс доходів і видатків, відображає соціально-економічну, міжнародну, управлінську, оборонну та фінансову політику.

За матеріальним змістом бюджет становить централізований фонд коштів держави. Обсяг бюджету – це річна сума коштів, що проходить через цей фонд.

Бюджет – це не стала категорія, навпаки, він перебуває у постійному русі, оскільки щоденно до нього через Єдиний казначейський рахунок надходять кошти і здійснюється фінансування видатків. Проте бюджет є чимось набагато більшим, ніж просто сума кількісних показників. Завдяки йому фінансуються національні програми, у тому числі пов'язані зі соціальним забезпеченням населення. Він є засобом вкладення держави капіталів у своє майбутнє як шляхом матеріального будівництва, скажімо, прокладанням автострад, так і через удосконалення якісного складу населення, як наприклад, фахова підготовка й освіта. У зв'язку з постійним рухом та завданням, які має бюджет як основний фінансовий план держави, потрібна чітко налагоджена система управління бюджетом, щоб забезпечити своєчасне й повне надходження доходів, та раціонального, цільового й

ефективного використання коштів. Саме в цьому аспекті виникає юридичне значення бюджету у вигляді нормативно-правового закріплення бюджетних повноважень суб'єктів бюджетних відносин.

Бюджетний кодекс України визначає бюджет як план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. Відповідно, закон про Державний бюджет – це закон, який затверджує повноваження органів державної влади здійснювати виконання Державного бюджету України протягом бюджетного періоду.

За своєю сутністю бюджет характеризує фінансове становище держави. Головне призначення державних фінансів – через різноманітні фінансові інституції сприяти успішному економічному і соціальному розвитку держави, забезпеченню прав і свобод людини. Досягають цього через методи і форми мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження держави та використання їх на цілі розвитку економіки, забезпечення соціальних гарантій населенню, утримання армії, органів усіх ланок влади.

Сукупність усіх зазначених форм і методів дістала назву фінансового механізму системи управління в державі. Від того, наскільки він досконалий, залежать темпи економічного і соціального розвитку, добробут громадян. Важливе значення має те, скільки фінансових ресурсів від загальної їх кількості, створюваних у державі, вона акумулює у своєму розпорядженні і на які цілі використовує. Проте ці загальні показники ще не забезпечують повної характеристики ефективності фінансового механізму.

У сфері мобілізації, розподілу і використання централізованих фондів коштів дістає відображення бюджетна політика.

Бюджетна політика – це діяльність органів державної влади щодо формування бюджету держави, його збалансування, розподілу і перерозподілу бюджетних ресурсів та забезпечення всеохоплюючого контролю за їх використанням. Залежно від структури бюджетних видатків така політика має соціальне, економічне або військове спрямування. В Україні згідно з Конституцією бюджетна політика повинна мати соціально-економічне спрямування. Базуючись на нормах чинного законодавства, в першу чергу Основного закону та Бюджетного кодексу, державна влада, втілюючи бюджетну політику, визначає засади бюджетного устрою країни та побудову її бюджетної системи, а також організацію міжнародних відносин.

Згідно з чинним законодавством України бюджетний період (тобто період дії акта про бюджет, затвердженого представницьким органом) для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того ж року (у США – з 1 жовтня по 30 серпня; у Великій Британії та Данії – з 1 квітня по 31 березня; в Італії, Норвегії, Японії – з 1 липня по 30 червня; Франція, Іспанія, Австрія – закріплюють на законодавчому рівні збіг календарного та фінансового року).

Відповідно до Конституції України бюджетний період для Державного бюджету України за особливих обставин може бути іншим, ніж календарний рік. До особливих обставин належать:

- введення воєнного стану;
- оголошення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях;
- оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної економічної ситуації, необхідність усунення природних чи техногенних катастроф.

У такому разі Бюджетний кодекс залишає за органами місцевої влади право встановлювати бюджетні періоди по місцевих бюджетах на такий самий період.

2. Бюджетне право – центральна частина фінансового права, оскільки сфера державних фінансів, які виступають безпосередньо предметом дослідження останнього, нерозривно пов'язана з відносинами у сфері утворення, розподілу і витрачання коштів бюджетної системи. Такі відносини є предметом бюджетного права, яке нерозривно пов'язане з іншими розділами та інститутами фінансового права. Отже, бюджетне право України – це сукупність фінансово-правових норм, що регулюють фінансові відносини, які виникають у зв'язку з бюджетною діяльністю, тобто утворенням, розподілом та використанням коштів державного та місцевих бюджетів.

Бюджетно-правові норми – складова частина фінансового права. Їх характеризують ті самі особливості, що й фінансові норми: категоричний характер імперативності, відсутність оперативної самостійності для учасників бюджетних відносин. Бюджетно-правові норми регулюють відносини при формуванні бюджетної системи, розподілі доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи та здійсненні міжбюджетних трансфертів, а також визначають правову регламентацію бюджетного процесу та компетенції його учасників.

Бюджетні правовідносини – це суспільні відносини врегульовані бюджетно-правовими нормами і пов'язані з розподілом та витрачанням ресурсів, акумульованих бюджетною системою країни.

Бюджетно-правові норми визначають права та обов'язки суб'єктів бюджетних відносин, вказують на обставини, за яких учасників цих відносин стають носіями конкретних прав та обов'язків, і передбачають наслідки, які настають у разі невиконання вимог, встановлених цими нормами. Закріплюючи на рівні нормативно-правового акта компетенцію органів державної та місцевої влади, а також права та обов'язки учасники бюджетних відносин, бюджетні норми надають економічним (бюджетним) відносинам офіційного характеру, що захищається державою та підкріплюється її імперативно-владними повноваженнями.

Таким чином, бюджетні правовідносини є наслідком правового регулювання державою суспільних (економічних) відносин, що виявляється у наданні цим відносинам юридичної форми.

До особливих рис, що характеризують бюджетні відносини, слід віднести звужене, порівняно з фінансовими, коло суб'єктів таких відносин. Зокрема, учасниками бюджетних відносин не можуть виступати фізичні особи, оскільки вони згідно з чинним законодавством не можуть безпосередньо отримувати кошти з бюджетів будь-якого рівня на власне фінансування. Кожний учасник бюджетних відносин бере участь у формуванні, розподілі або використанні коштів, зібраних до бюджету відповідного рівня, на одній чи всіх стадіях бюджетного процесу.

Бюджетно-правові норми можна класифікувати за змістом на матеріальні та процесуальні. *Матеріальні норми* встановлюють матеріальний зміст бюджету: структуру бюджетної системи, джерела доходів і видатків, їх обсяги, порядок закріплення за різними ланками бюджетної системи, здійснення міжбюджетних трансфертів тощо. Їх об'єднують у фінансово-правовий інститут – бюджетний устрій, який є складовою бюджетного права. *Процесуальні бюджетно-правові норми* регулюють бюджетний процес, тобто відносини з приводу складання, розгляду і затвердження бюджету, здійснення його виконання, а також складання, розгляд і затвердження звітності про виконання бюджету. Такі норми об'єднано у фінансово-правовий інститут – бюджетний процес.

За часом дії бюджетно-правові норми поділяються на постійнодіючі та періодичні. *Постійно діючі норми* містяться у Бюджетному кодексі України, Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», мають визначальний характер при встановленні бюджетної системи та визначенні бюджетних повноважень учасників бюджетного процесу. Постійнодіючі бюджетно-правові норми не обмежені у часі, вони існують, поки суб'єкти відносин зберігають свою правомочність.

Норми, що мають *періодичний характер*, містяться у щорічних актах про бюджет, які затверджують представницькі органи, та в нормативно-правових актах, що їх приймають органи виконавчої влади на їх забезпечення. Оскільки акти про бюджет (Закон про Державний бюджет України та рішення місцевих рад) діють лише протягом бюджетного періоду, тобто з 1 січня по 31 грудня, бюджетні правовідносини також обмежують свою дію виключно зазначеними межами. 31 грудня установи Державного казначейства України закривають рахунки бюджетним установам, що фінансуються за рахунок відповідного бюджету, і відкривають їх з 1 січня у межах бюджетних призначень, встановлених черговим актом про бюджет.

Згідно з Бюджетним кодексом бюджетне законодавство України становить: Конституція України; Бюджетний кодекс України; Закон про Державний бюджет на поточний рік; інші закони, що регулюють бюджетні відносини; нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади; рішення органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування.

Конституцією України визначено загальні засоби формування бюджетної системи України, побудовані на справедливому і неупередженому розподілі суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

На виконання завдань та положень Конституції України був розроблений і 21 червня 2001 р. прийнятий Бюджетний кодекс України. Кодекс встановив верховенство бюджетного законодавства, оскільки всі нормативно-правові акти мають застосовуватися у частині, що не суперечить йому та Закону про Державний бюджет України. Визначено структуру та принцип бюджетної системи, дано поняття бюджетного процесу та встановлено компетенцію його учасників. У новому аспекті висвітлено міжбюджетні відносини, у тому числі розмежування доходів і видатків між бюджетами різних рівнів.

3. Правові засади бюджетної системи становлять: Конституція України, виданий на її підставі Бюджетний кодекс України, інші законодавчі акти. Економічною основою бюджетної системи України є народногосподарський комплекс.

Бюджетний устрій України – це визначена правовими нормами система бюджетів України, розмежування доходів і видатків між ними, повноваження органів законодавчої та виконавчої влади у сфері бюджету. Оскільки Україна є унітарною державою, в якій згідно зі статті 7 Конституції визначається і гарантується місцеве самоврядування, бюджетна система країни є дворівневою і складається з Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Бюджетна система України являє собою врегульовану нормами права сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, що побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіального устрою.

Кожна держава має власну державну систему та встановлює принципи її побудови, щоб законодавчо закріпити права на витрачання коштів як державною владою за рахунок коштів державного бюджету, так і окремими адміністративно-територіальними одиницями за рахунок місцевих бюджетів. Бюджетний кодекс України, враховуючи норми чинного законодавства, в першу чергу Конституції та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» розмежує поняття «місцевий бюджет» та «бюджет місцевого самоврядування». Районні та обласні ради є органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст. Відповідно, бюджетами місцевого самоврядування визнаються бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст (у тому числі районів у містах).

Місцевими бюджетами визнаються бюджет АРК, області, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування.

Сукупність всіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України, є *зведеним* бюджетом України. Він використовується для аналізу та

прогнозування економічного і соціального розвитку держави. Поняття державного бюджету і зведеного бюджету України не тотожні.

Зведений бюджет України містить показники Державного бюджету України, зведеного бюджету АРК та зведених бюджетів областей і міст Києва та Севастополя. Зведений бюджет не затверджує ВРУ, оскільки кожний з видів бюджетів, що існують в Україні, затверджує відповідний орган місцевого самоврядування або місцевої влади. Призначення зведеного бюджету полягає в тому, щоб на підставі зведених показників доходів та видатків, які отримує вся бюджетна система країни, здійснити аналіз та визначити засади державного регулювання економічного і соціального розвитку України.

У свою чергу бюджети нижнього рівня також є зведеними. Зокрема до них належать зведені бюджети АРК, областей, районів, міст із районним поділом. Зведений бюджет АРК включає показники бюджету АРК, зведених бюджетів її районів та бюджетів міст республіканського Автономної республіки Крим значення.

Зведений бюджет області включає показники обласного бюджету, зведених бюджетів районів і бюджетів міст обласного значення цієї області.

Зведений бюджет району включає показники районного бюджету, бюджетів міст районного значення, селищних та сільських бюджетів цього району. Зведений бюджет міста з районним поділом включає показники міського бюджету та бюджетів районів, що входять до його складу. Якщо місту або району у місті адміністративно підпорядковані інші міста, селища чи села, зведений бюджет міста або району в місті включає показники бюджетів цих міст, селищ та сіл. Як і зведений бюджет України, названі зведені бюджети не затверджуються, а використовуються для аналізу і визначення засад регулювання соціально-економічного розвитку окремих утворень.

Бюджетний кодекс визначає основні принципи бюджетної системи та запровадження системи єдиних процедур – ухвалення рішень учасниками бюджетного процесу на засадах єдиної загальнодержавної бюджетної політики.

Бюджетна система ґрунтується на **принципах** єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності та результативності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості і неупередженості, публічності та прозорості.

Принцип єдності бюджетної системи є одним з визначальних принципів унітарного бюджетного устрою країни, що забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності.

Суть *принципу збалансованості* бюджетної системи полягає в тому, що повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягові надходжень до бюджету на відповідний період, тобто плановані на майбутній

бюджетний період видатки бюджету будь-якого рівня мають бути підтверджені реальними доходами.

Принцип самостійності бюджетної системи ґрунтується на нормах Конституції України і закріплює самостійність Державного бюджету України та місцевих бюджетів. Бюджети затверджуються представницькими органами відповідного рівня, виконуються органами виконавчої влади в межах відповідної компетенції. Принцип самостійності також розмежовує відповідальність учасників бюджетних відносин у сфері фінансової діяльності.

Принцип повноти бюджетної системи відображає демократичні і правові засади побудови громадського суспільства, оскільки, по суті, обмежує видатки органів виконавчої влади виключно тими коштами, що надійшли до відповідного централізованого фонду. Уряд не повинен мати будь-яких доходів і видатків, крім тих, що передбачені бюджетом. За законодавством, до складу бюджетів мають включатися всі надходження до бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування. Цей принцип повинен реалізуватися на всіх стадіях бюджетного процесу, він передбачає встановлену на рівні законодавства заборону витрачання бюджетних коштів поза бюджетом.

З принципами повноти і збалансованості пов'язаний *принцип обґрунтованості* бюджетної системи. Бюджет формується на реалістичних макроекономічних показниках економічного і соціального розвитку держави та розрахунках надходжень до бюджету і витрат бюджету, що здійснюється відповідно до затверджених методів та правил.

Принцип ефективності полягає у тому, що при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягти запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягти максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів.

Принцип субсидіарності передбачає, що розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами повинен ґрунтуватися на максимально можливому наданні суспільних послуг їх безпосередньому споживачеві.

Принцип справедливості і неупередженості, закріплений Конституцією України – бюджетна система України будується на засадах справедливого й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Цей принцип забезпечує рівний доступ громадян країни до основних бюджетних послуг та соціальних гарантій.

Принципи публічності та прозорості – інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

Проект Закону про Державний бюджет підлягає обов'язковій публікації газеті «Урядовий кур'єр» не пізніше, ніж через 7 днів після його подання Верховної Ради України .

4. Бюджетний кодекс передбачає 2 складові бюджету – *загальний та спеціальний фонди*. До *загального фонду* бюджету належать:

- 1) всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду бюджету;
- 2) всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету;
- 3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету без визначення цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок надходжень загального фонду бюджету);
- 4) фінансування загального фонду бюджету.

Фактично за рахунок коштів загального фонду фінансуються поточні потреби держави. Кошти, що мобілізуються до загального фонду бюджету, не мають конкретного цільового призначення – вони формують централізований фонд держави, за рахунок якого фінансуються державні потреби, передбачені поточними фінансовими планами.

До *спеціального фонду* бюджету належать:

- 1) доходи бюджету (включаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування;
- 2) видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету (у тому числі власних надходжень бюджетних установ);
- 3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету з визначенням цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету);
- 4) фінансування загального фонду бюджету.

Кожний бюджет завжди складається з двох частин – дохідної й видаткової.

Бюджетна класифікація використовується для складання і виконання державного і місцевих бюджетів, звітування про їх виконання, здійснення контролю за фінансовою діяльністю органів державної влади Автономної республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших розпорядників бюджетних коштів, проведення фінансового аналізу в розрізі доходів, організаційних, функціональних та економічних категорій видатків, кредитування, фінансування і боргу, а також для забезпечення загальнодержавної і міжнародної порівнянності бюджетних показників.

Міністерство фінансів України затверджує бюджетну класифікацію, зміни до неї та інформує про це Верховну Раду України.

Бюджетна класифікація має такі складові частини:

- 1) класифікація доходів бюджету;
- 2) класифікація видатків та кредитування бюджету;
- 3) класифікація фінансування бюджету;

4) класифікація боргу.

Доходами бюджету є усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачене законодавством України (включаючи трансферти, дарунки, гранти). Доходами бюджету можуть бути як обов'язкові, так і добровільні надходження до бюджету, що їх держава використовує для здійснення своїх функцій та які регулюються правовими нормами.

Бюджетні доходи класифікуються за такими нормами:

1. Доходи бюджету класифікуються за такими розділами:
 - 1) податкові надходження;
 - 2) неподаткові надходження;
 - 3) доходи від операцій з капіталом;
 - 4) трансферти.

Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі) та місцеві податки і збори (обов'язкові платежі).

Неподатковими надходженнями визнаються:

- 1) доходи від власності та підприємницької діяльності;
- 2) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;
- 3) інші неподаткові надходження.

Трансферти - кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Видатки бюджету – це кошти, що спрямовуються на здійснення програм та доходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум. За економічним змістом видатки поділяються на поточні, капітальні та видатки на кредитування за врахуванням погашення.

Видатки та кредитування бюджету класифікуються за:

- 1) бюджетними програмами (програмна класифікація видатків та кредитування бюджету);
- 2) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків та кредитування бюджету);
- 3) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету).

Програмна класифікація видатків та кредитування бюджету використовується у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі. Програмна класифікація видатків та кредитування державного бюджету (місцевого бюджету) формується Міністерством фінансів України (місцевим фінансовим органом) за пропозиціями, поданими головними розпорядниками бюджетних коштів під час складання проекту закону про Державний бюджет України (проекту рішення про місцевий бюджет) у бюджетних запитах.

Програмна класифікація видатків та кредитування місцевого бюджету формується з урахуванням типової програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету, яка затверджується Міністерством фінансів України.

До застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів використовується тимчасова класифікація видатків та кредитування місцевих бюджетів, яка затверджується Міністерством фінансів України. Складові частини цієї класифікації, що конкретизують програми і заходи з виконання повноважень органів влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, для цілей цього Кодексу вживаються в контексті терміна «бюджетна програма».

Відомча класифікація видатків та кредитування бюджету містить перелік головних розпорядників бюджетних коштів для систематизації видатків та кредитування бюджету за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів.

На основі відомчої класифікації видатків та кредитування бюджету Державна казначейська служба України складає та веде єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів.

Головні розпорядники бюджетних коштів визначають мережу розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів з урахуванням вимог щодо формування єдиного реєстру розпорядників бюджетних коштів і одержувачів бюджетних коштів та даних такого реєстру.

Функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету має такі рівні деталізації:

- 1) розділи, в яких систематизуються видатки та кредитування бюджету, пов'язані з виконанням функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування;
- 2) підрозділи та групи, в яких конкретизуються видатки та кредитування бюджету на виконання функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування.

Видатки бюджету класифікуються за економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їх проведенні (економічна класифікація видатків бюджету).

За економічною класифікацією видатків бюджету видатки бюджету поділяються на поточні та капітальні.

До *поточних* видатків відносять і трансферти бюджетам місцевого самоврядування, трансферти населенню, підприємствам або іншим країнам. У свою чергу *капітальні* видатки спрямовані на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, ноу-хау, на розширене відтворення.

Класифікація кредитування бюджету систематизує кредитування бюджету за типом позичальника та поділяє операції з кредитування на надання

кредитів з бюджету і повернення кредитів до бюджету.

У складі витрат(видатків) бюджету виділяються витрати (видатки) споживання і витрати (видатки) розвитку відповідно до бюджетної класифікації.

У складі бюджетів передбачається *резервний фонд* – певний обсяг нерозподілених видатків, який протягом року може використовуватись на фінансування передбачених видатків, що не мають постійного характеру і не можуть передбачатися при складанні проекту бюджету. За рахунок коштів резервного фонду здійснюється фінансування видатків на усунення негативних наслідків, спричинених надзвичайним станом, зокрема проводяться роботи з ліквідації аварій, стихійного лиха. Резервний фонд включається до складу загального фонду бюджету і не може перевищувати 1% від обсягу його видатків. Наявність резервного фонду є обов'язковою для Державного бюджету, для місцевих їх створюють за рішенням відповідних рад. Порядок використання коштів з резервного фонду бюджету визначається Кабінетом Міністрів України шляхом прийняття відповідних постанов. Для отримання допомоги з резервного фонду необхідно надати обґрунтовану заяву з висновками Міністерства фінансів, Міністерства економіки щодо необхідності та ефективності фінансування видатків за рахунок коштів фондів.

Заборонено використовувати кошти з резервного фонду на:

- погашення боргів, включаючи ті, за якими видано гарантії уряду;
- збільшення сум за системами видатків, передбачених у бюджеті.

Сума коштів, що виділяється на фінансування одного заходу з резервного фонду, не може перевищувати 20% загальної суми резервного фонду.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття бюджету.
2. Дайте визначення бюджетного періоду.
3. За яких обставин Державний бюджет України може бути прийнято на інший бюджетний період?
4. Розкрийте поняття бюджетного права.
5. Назвіть види бюджетно-правових норм.
6. Що таке система бюджетного законодавства?
7. Що таке бюджетний устрій?
8. Визначте бюджетну систему України.
9. На яких принципах ґрунтується бюджетна система України?

Тема 6. Бюджетний процес в Україні

1. Поняття, зміст та стадії бюджетного процесу.

2. Порядок складання проекту бюджету.
3. Розгляд та прийняття Державного бюджету України.
4. Виконання Державного бюджету України та бюджетів місцевого самоврядування.

1. Бюджетний процес – це сукупність дій уповноважених на підставі норм бюджетного права органів державної влади та місцевого самоврядування зі складанням, розглядом, затвердженням й виконанням бюджету, а також зі складанням, розгляду і затвердження звіту про його виконання.

Недоцільно звужувати поняття бюджетного процесу до стадії складання проекту закону про бюджет і затвердження його органом законодавчої влади. Суть бюджетного процесу зосереджується на безпосередньому виконанні акта про бюджет, яке має постійно контролюватися з боку органів державної влади для досягнення відповідності між запланованими і реальними показниками

Бюджетний кодекс України виділяє 4 стадії бюджетного процесу:

- 1) складання проектів бюджетів;
- 2) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України, (рішення про місцеві бюджети);
- 3) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 4) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішень щодо нього.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюється контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства.

Учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами).

Бюджетний цикл охоплює діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування, починаючи з розробки й складання проекту акта про бюджет, його розгляду і затвердження, виконання та закінчуючи складанням, розглядом і затвердженням звітності про виконання відповідного бюджету. Бюджетний цикл охоплює всі стадії бюджетного процесу, у тому числі бюджетний період, і триває більше 2 років.

2. Конституцією України та Бюджетним кодексом покладено повноваження зі складання проекту бюджету і проекту закону про Державний бюджет на Кабінет Міністрів України. Відповідальність за складання проекту закону про Державний бюджет України несе міністр фінансів, він же визначає основні організаційні засади бюджетного планування, які закладаються в основу бюджетних запитів і розроблених пропозицій проекту Державного бюджету України та прогнозу Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди. Бюджетне законодавство закріплює, що Рада

міністрів АРК, місцеві державні адміністрації та виконавчі органи відповідних рад готують проекти рішень про відповідні місцеві бюджети. Складанню проекту бюджету передують розробка основних прогнозних мікроекономічних показників на плановий рік, з виділенням показників: обсягу внутрішнього валового продукту, національного доходу; зведеного бюджету фінансових ресурсів; балансу доходів і видатків населення; платіжного і валютного балансу України. Аналіз показників соціального економічного становища країн, перспектив та темпів економічного зростання, потреб національної економіки у фінансових ресурсах дає можливість урядові планувати доходи й видатки державного бюджету на реальних показниках, сприяючи таким чином збалансуванню бюджетної системи країни.

Міністерство фінансів України на підставі основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на плановий і наступні за плановим два бюджетні періоди та аналізу виконання бюджету у попередніх та поточному бюджетних періодах визначає загальний рівень доходів, видатків і кредитування бюджету та дає оцінку обсягу фінансування бюджету для складання проекту Державного бюджету України та індикативних прогнозних показників Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди.

Міністерство фінансів України спільно з іншими центральними органами виконавчої влади розробляє проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період та до 20 березня року, що передують плановому, подає його на розгляд до Кабінету Міністрів України.

Національний банк України до 15 березня року, що передують плановому, подає до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України прогнозні монетарні показники на наступний рік та до 1 квітня року, що передують плановому, - проект кошторису доходів та витрат Національного банку України на наступний рік, які використовуються для складання проекту закону про Державний бюджет України.

Кабінет Міністрів України не пізніше 1 квітня року, що передують плановому, розглядає та схвалює проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період і у триденний строк подає до Верховної Ради України, яка його розглядає за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України (1861-17).

Проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період ґрунтується на прогнозних і програмних документах економічного та соціального розвитку і містить положення щодо:

- 1) основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України (із зазначенням показників номінального і реального обсягу валового внутрішнього продукту, індексів споживчих цін та цін виробників, офіційного обмінного курсу гривні у середньому за рік та на кінець року, рівня безробіття);

- 2) основних завдань бюджетної політики, зокрема граничного обсягу дефіциту (профіциту) державного бюджету, частки прогнозного річного обсягу валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через зведений

бюджет України, граничного обсягу державного боргу і граничного обсягу надання державних гарантій, встановлення розміру мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму та рівня його забезпечення;

- 3) пріоритетних завдань податкової політики;
- 4) реалізації пріоритетних державних (цільових) програм;
- 5) взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами, включаючи обґрунтування питомої ваги місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України;
- 6) інших питань, необхідних для складання проекту закону про Державний бюджет України.

Міністерство фінансів України подає проект закону про Державний бюджет України Кабміну для розгляду та вносить пропозиції щодо термінів і порядку розгляду цього проекту в Кабінеті Міністрів України.

Кабінет Міністрів України до схвалення проекту закону про Державний бюджет України подає Раді національної безпеки і оборони України цей проект закону по статтях, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони України.

Кабінет Міністрів приймає постанову щодо схвалення проекту закону про Державний бюджет України та подає його разом з відповідними матеріалами Верховній Раді України не пізніше 15 вересня року, що передуює плановому. На цьому закінчується перша стадія бюджетного процесу.

3. Розгляд та затвердження Державного бюджету України відбувається у Верховній Раді України за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України (1861-17).

Протягом трьох днів з дня прийняття Верховною Радою України закону про Державний бюджет України Кабінет Міністрів України подає Президенту України обґрунтування і розрахунки щодо бюджетних показників такого закону, змінених порівняно з проектом закону про Державний бюджет України, поданим Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України на розгляд у першому читанні.

Якщо Президент України повернув до Верховної Ради України для повторного розгляду закон про Державний бюджет України із вмотивованими і сформульованими пропозиціями, які передбачають зміни бюджетних показників, Кабінет Міністрів України у тижневий строк подає Верховній Раді України зміни до показників, зазначених у текстових статтях такого закону, та оновлені додатки до нього відповідно до пропозицій Президента України.

Законом про Державний бюджет України визначаються:

- 1) загальна сума доходів, видатків та кредитування державного бюджету (з розподілом на загальний та спеціальний фонди);
- 2) граничний обсяг річного дефіциту (профіциту) державного бюджету у відповідному бюджетному періоді і державного боргу на кінець відповідного бюджетного періоду, граничний обсяг надання державних гарантій, а також повноваження щодо цих гарантій відповідно до статті 17 цього Кодексу;

- 3) доходи державного бюджету за бюджетною класифікацією (у додатку до закону);
- 4) фінансування державного бюджету за бюджетною класифікацією (у додатку до закону);
- 5) бюджетні призначення головним розпорядникам коштів державного бюджету за бюджетною класифікацією з обов'язковим виділенням видатків споживання (з них видатків на оплату праці, оплату комунальних послуг і енергоносіїв) та видатків розвитку, включаючи розподіл видатків на централізовані заходи між адміністративно-територіальними одиницями (у додатках до закону);
- 6) бюджетні призначення міжбюджетних трансфертів (у додатках до закону);
- 7) розмір оборотного залишку коштів державного бюджету;
- 8) розмір мінімальної заробітної плати на відповідний бюджетний період;
- 9) розмір прожиткового мінімуму на відповідний бюджетний період у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для основних соціальних і демографічних груп населення та рівень забезпечення прожиткового мінімуму на відповідний бюджетний період;
- 10) перелік кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних програм (проектів), із зазначенням кредиторів, загальних обсягів кредитів (позик) та обсягів їх залучення у відповідному бюджетному періоді в розрізі бюджетних програм (у додатку до закону);
- 11) додаткові положення, що регламентують процес виконання бюджету.

У законі про Державний бюджет України видатки та кредитування за головними розпорядниками коштів державного бюджету мають бути деталізовані за програмною класифікацією видатків та кредитування державного бюджету, за групами функціональної класифікації видатків та кредитування бюджету та окремими категоріями економічної класифікації видатків бюджету і класифікації кредитування бюджету.

4. В Україні виконання держбюджету починається після його затвердження законодавчим органом та підписанням Президентом України. Міністерство фінансів здійснює загальну організацію та управління виконанням Державного бюджету України, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету. Ця стадія бюджетного процесу містить виконання доходної та видаткової частин бюджету. У процесі виконання бюджету органи виконавчої влади можуть вносити зміни у межах затверджених асигнувань за статтями функціональної бюджетної класифікації.

Існують системи виконання бюджету: банківська, казначейська і змішана. До 1997 року в Україні чинною була банківська система, яка передбачала акумулювання бюджетних ресурсів на рахунках комерційних банків, уповноважених НБУ на здійснення операцій з обслуговування

бюджетної системи країни. З 1997 року в Україні відбувся поступовий перехід на казначейську систему – концентрація обох потоків коштів (доходів і витрат) на єдиному казначейському рахунку.

При виконанні державного бюджету і місцевих бюджетів застосовується казначейське обслуговування бюджетних коштів. Державна казначейська служба України, діяльність якої спрямовується і координується через Міністра фінансів України, забезпечує казначейське обслуговування бюджетних коштів на основі ведення єдиного казначейського рахунку, відкритого у Національному банку України.

Казначейська форма обслуговування Держбюджету України передбачає здійснення Державним казначейством України:

- операцій з коштами державного бюджету;
- розрахунково-касового обслуговування розпорядників і одержувачів бюджетних коштів а також інших клієнтів відповідно до законодавства;
- контролю бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень бюджету, взятті бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів та здійсненні платежів за цими зобов'язаннями;
- ведення бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання бюджетів з дотриманням національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку;
- здійснення інших операцій з бюджетними коштами .

Казначейське виконання бюджету базується на принципі єдиного казначейського рахунку – системі бюджетних рахунків, на яких:

- відображається баланс єдиного казначейського рахунку, як результат операцій на всіх реєстраційних рахунках;
- відбувається рух коштів за доходами і видатками держбюджету відповідно до бюджетної класифікації;
- відбувається рух коштів у місцевих бюджетах;
- відображаються результати виконання бюджету за доходами і видатками.

В органах Державної казначейської служби України бюджетним установам відкриваються рахунки у встановленому законодавством порядку.

Державною казначейською службою України не здійснюється оплата послуг з оброблення електронних розрахункових документів та повідомлень у системі електронних переказів Національного банку України і з переказу коштів через валютні рахунки, відкриті в Національному банку України і з переказу коштів через валютні рахунки, відкриті в Національному банку України.

Державна казначейська служба України за погодженням з Міністерством фінансів України має право залучати на поворотній основі кошти єдиного казначейського рахунку для покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України та для надання середньострокових позик місцевим бюджетам.

Фактично виконання всіх бюджетів починається разом з початком бюджетного року 1 січня і закінчується 31 грудня того самого року.

Кожен з видів бюджетів виконується за розписом доходів і видатків з поквартальним розподілом, що складається фінансовими органами відповідно до показників затвердженого бюджету. Бюджетний розпис є оперативним планом виконання держбюджету, на підставі якого відкриваються асигнування, перераховуються кошти місцевим бюджетам, розпорядникам коштів, зараховуються кошти на реєстраційні рахунки в установах казначейства т.ч. здійснюється весь процес перерахування коштів та фінансування витрат шляхом оплати рахунків, що супроводжується всебічним фінансовим контролем.

Цей розпис є основним документом, на підставі якого виконується бюджет. Державний бюджет України виконується за розписом, який затверджується Міністром фінансів України відповідно до бюджетних призначень у місячний термін після набрання чинності Законом про Державний бюджет України. Асигнування, внесені до розпису, є граничними для витрачання головними розпорядниками. До затвердження розпису Державного бюджету України затверджується тимчасовий розпис Державного бюджету України на відповідний період.

Примірник затвердженого розпису передається до Рахункової палати та Комітету Верховної Ради України з питань бюджету з подальшим інформуванням про внесені до нього зміни, зумовлені внесенням змін до закону про Державний бюджет України.

Міністерство фінансів України протягом бюджетного періоду забезпечує відповідність розпису Державного бюджету України встановленим бюджетним призначенням, а також відповідність розподілу бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів за загальним фондом державного бюджету за визначеними цим розписом періодами року відповідному прогнозу надходжень загального фонду державного бюджету протягом бюджетного періоду.

Міністерство фінансів України здійснює прогнозування та аналіз доходів бюджету, а також погодження рішень центрального податкового органу про розстрочення або відстрочення грошових зобов'язань платників податків чи податкового боргу на строк, що виходить за межі одного бюджетного періоду, стосовно загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів).

Державна казначейська служба України веде бухгалтерський облік усіх надходжень Державного бюджету України та за поданням органів, що контролюють справляння надходжень бюджету, здійснює повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до бюджету

Органи, що контролюють справляння надходжень бюджету, забезпечують своєчасне та в повному обсязі надходження до державного бюджету податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів відповідно до законодавства. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та виконавчі органи міських (міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення) рад координують діяльність відповідних органів стягнення щодо виконання визначених для територій показників доходів бюджету.

У тижневий термін після опублікування закону про Держбюджет України, відповідного рішення ВР АРК, місцевих рад Міністерство фінансів України, Міністерство фінансів АРК, місцеві фінансові органи доводять до головних розпорядників лімітні довідки про бюджетні асигнування.

Лімітна довідка про бюджетні асигнування – це документ, який містить затверджені бюджетні призначення (встановлені бюджетні асигнування) та їх помісячний розподіл, а також інші показники, що згідно з законодавством мають бути визначені на підставі нормативів, і видається відповідно Мінфіном України, Мінфіном АРК, місцевим фінансовим органом головним розпорядником бюджетних коштів.

Розпорядники бюджетних коштів – бюджетні установи в особі їх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків з бюджету.

Запитання для самоконтролю

1. Поясніть у чому полягає зміст бюджетного процесу.
2. Які є стадії бюджетного процесу?
3. Назвіть принципи бюджетного процесу.
4. Що таке бюджетний цикл?
5. Які повноваження мають головні розпорядники бюджетних коштів під час складання проектів бюджетів?
6. Визначте роль КМУ у бюджетному процесі.
7. Охарактеризуйте основні повноваження ВРУ у бюджетному процесі.
8. Які самостійні частини вирізняють у стадії виконання Держбюджету України?

Тема 7. Система оподаткування в Україні. Непрямі податки

1. Податки: поняття, значення та функції.
2. Податкова система України.
3. Податкове право. Податкові правовідносини.
4. Непрямі податки в податковій системі України.

1. Аналізуючи зміст *податків*, потрібно враховувати, що вони не є єдиним джерелом доходів бюджету й являють собою тільки один із видів позаекономічного державного примусу.

Податок – це форма примусового відчуження результатів діяльності суб'єктів, які реалізують свій податковий обов'язок, у державну чи комунальну власність, який вноситься до бюджету відповідного рівня (або цільовий фонд) на підставі закону (чи акта органа місцевого самоврядування) й виступає як обов'язковий, нецільовий, безумовний, безвідплатний і безповоротний платіж.

Ознаки, які притаманні змісту податку:

1. Це вид платежу, закріплений *актом органу державної влади*. Але це не означає згоди кожного конкретного члена суспільства чи навіть певних груп сплачувати податки.

2. *Індивідуальної безвідплатності чи одnobічного характеру* його встановлення. В її основу закладено одnobічний рух коштів від платника до держави. Кошти платника йдуть на задоволення суспільних потреб.

3. *Нецільовий характер податкового платежу* означає надходження його в фонди, які акумулює держава та які використовують для задоволення державних потреб. Разом з тим невідомо, на задоволення яких саме цілей ідуть надходження від конкретного податку, тобто формується ніби розмитий грошовий фонд держави.

3. *Безумовний характер* податку є продовженням попередньої ознаки й означає сплату податку, яку не пов'язано ні з якими зустрічними діями, привілеями з боку держави.

5. *Обов'язковий характер* податкового вилучення забезпечує нагромадження коштів у дохідній частині бюджету. Це лежить в основі закріплення на конституційному рівні сплати податків як першочергового обов'язку громадян.

7. *Безповоротний характер* податку. Платник одержує віддачу від внесених ним податків, коли держава задовольняє суспільні потреби, в яких зацікавлене суспільство та кожний його індивід (охорона суспільного порядку, охорона здоров'я, освіта), і з цього погляду податки ніби повертаються до платника.

8. *Платіж у грошовій формі*. Внесення податку до бюджету відбувається в грошовій формі. Сплату податку майном чинним законодавством за загальним правилом не передбачено. Грошову форму сплати податку визначає сама сутність податку, що є, як уже було сказано, внеском.

Функції податків можна згрупувати в два блоки: *основні й додаткові*. Група основних функцій включає сутнісну функцію податку – *фіскальну* й дві загально-фінансових – *регулюючу й контрольну*. Саме на підґрунті цих функцій будують податковий механізм, і, діючи спільно, вони складають цільний комплекс.

Основні функції податку

1. Найважливішою функцією податків є *фіскальна* (лат. *fiscus* — державна казна). Відповідно до цієї функції податки виконують своє основне призначення — насичення дохідної частини бюджету, доходів держави для задоволення потреб суспільства. Механізм надходжень діє на постійній, стабільній основі, що забезпечує централізоване справляння податків, співвідношення з витратами бюджетів.

2. *Регулююча* функція служить своєрідним доповненням попередньої і стосується як регулювання виробництва, так і регулювання споживання (наприклад, непрямі податки). Разом з тим регулюючий механізм існує об'єктивно і вплив на платників здійснюється незалежно від волі держави.

3. *Контрольну* функцію реалізують у ході оподаткування під час регламентації державою фінансово-господарської діяльності підприємств і організацій, отримання доходів громадянами, використання ними майна. За допомогою цієї функції оцінюють раціональність, збалансованість податкової системи, кожного податку окремо, перевіряють, наскільки податки відповідають реалізації мети в сформованих умовах.

Додаткові функції податку утворюють підсистему, що охоплює такі види функцій:

1. *Розподільна* функція становить своєрідне відображення фіскальної: наповнити скарбницю, щоб потім розподілити отримані кошти.

2. *Стимулююча* (дестимулююча) функція створює орієнтири для розвитку чи згортання виробництва, діяльності. Її може бути пов'язано із застосуванням механізму пільг, зміною об'єкта оподаткування, зменшенням оподаткованої бази. Іноді цю функцію розглядають як підвид регулюючої.

3. *Накопичувальна* функція являє собою своєрідне узагальнення всіх попередніх функцій і основну – з погляду реалізації цілей держави в податковій системі.

2. Поняття податкової системи не є виключно категорією податкового права.

У широкому розумінні **податкова система** являє собою сукупність податків, зборів і платежів, законодавчо закріплених у державі; принципів, форм і методів їхнього встановлення чи зміни, скасування; дій, що забезпечують їхню сплату, контроль і відповідальність за порушення податкового законодавства.

Оптимальна податкова система в Україні має відповідати таким принципам:

- економічній ефективності;
- адміністративній простоті;
- гнучкості;
- політичній відповідальності;
- справедливості.

Платниками податків і зборів (обов'язкових платежів) є юридичні та фізичні особи, на яких, відповідно до законодавчих актів, покладено обов'язок сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі).

Об'єктами оподаткування є доходи (прибуток), додана вартість продукції (робіт, послуг), вартість продукції (робіт, послуг), у тому числі митна або її натуральні показники, майно юридичних або фізичних осіб та інші об'єкти, визначені законами України про оподаткування.

Система оподаткування в Україні представлена двома рівнями: перший – загальнодержавні податки, збори та інші обов'язкові платежі; другий – місцеві податки і збори.

Усю сукупність обов'язкових платежів податкового характеру може бути класифіковано за декількома підставами :

1. *Залежно від компетенції органу, що вводить дію податкового платежу на відповідній території:*

а) загальнодержавні – податки й збори, які встановлені Податковим Кодексом України і є обов'язковими до сплати на всій території України, крім випадків, передбачених Податковим Кодексом;

б) місцеві – податки й збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірах ставок, визначених Податковим Кодексом України, рішеннями сільських, селищних і міських рад у межах їх повноважень, і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

2. *Залежно від каналу надходження.* Відповідно до бюджетної системи України податкові платежі надходять у бюджети різних рівнів, на підставі чого можна розділити їх на *закріплені й регулюючі.*

Закріплені податки безпосередньо й цілком надходять у конкретний бюджет чи позабюджетний фонд. Серед закріплених податків виділяють:

- податки, що надходять у Державний бюджет ;
- податки, що надходять у місцеві бюджети.

Регулюючі (різнорівневі) податки надходять одночасно до бюджетів різних рівнів у пропорціях, що відповідають бюджетному законодавству.

Можна дещо деталізувати цю групу податків, диференціювавши їх на групи:

а) державні – податки, що цілком надходять до Державного бюджету;

б) місцеві – податки, що цілком надходять до місцевого бюджету;

в) пропорційні – податки, які розподіляють між бюджетами в певній пропорції.

3. *Залежно від платника*

а) податки з юридичних осіб (податок на прибуток підприємств і т.д.).

б) податки з фізичних осіб (податок на доходи фізичних осіб тощо).

в) змішані – податки, що допускають як платника і юридичних, і фізичних осіб .

До того ж змішані податки можна розділити на

а) податки, які визначають наявністю певних матеріальних благ (транспортні засоби, ділянка землі);

б) податки, які визначають діяльністю платників (податок на додану вартість, акцизний податок).

4. *Залежно від форми оподаткування:*

А. Прямі (прибутково-майнові) – податки, які справляють у процесі придбання й акумуляції матеріальних благ, визначають за розміром об'єкта оподаткування, докладають у ціну товару й сплачують виробник або власник. Прямі податки, відповідно, підрозділяють на:

а) особисті – податки, які сплачує платник податків за рахунок і залежно від отриманого ним доходу (прибутку), враховують платоспроможність платника;

б) реальні (англ. *real* – майно) – податки, які сплачують із майна, в основі яких лежить не реальний, а передбачуваний середній дохід.

Б. Непрямі (на споживання) – податки, які справляють у процесі витрати матеріальних благ, визначають за розміром споживання, включають у вигляді надбавки до ціни реалізації товару й сплачує споживач. При непрямому оподаткуванні формальним платником є продавець товару (робіт, послуг), який виступає посередником між державою та споживачем товару (робіт, послуг). Останній же являє собою платника реального.

Прямі податки закладають у ціну на стадії виробництва (у виробника), то непрямі – тільки на стадії реалізації і як надбавку до ціни виробництва товару.

5. Залежно від способу справляння:

а) Часткові (кількісні) – встановлюють розмір податку для кожного платника окремо, враховують майновий стан платника та його можливості сплати. Загальну величину податку формують як суму платежів окремих платників.

б) Розкладкові (репатріаційні) – податки, що нараховують на цілу корпорацію платників, які самостійно здійснюють між собою остаточний розподіл податкового тягаря.

6. Залежно від характеру використання

а) Загального призначення – податки, які використовують на загальні цілі, без конкретизації заходів чи витрат, на які їх витрачають (фактично це й є дійсно податки).

б) Цільові податки – податки, які зараховують у позабюджетні цільові фонди та які призначено для цільового використання. Фактично, однією з основних ознак податків є нецільовий характер, однак, подібні платежі мають низку позитивних моментів: психологічний; ув'язування витрат і доходів від визначених видів діяльності; певної незалежності конкретного державного органу.

7. Залежно від періодичності справляння

а) Разові – податки, які справляють один раз протягом визначеного часу (найчастіше – податкового періоду) при здійсненні певних дій (податок із власників транспортних засобів; податок із майна, що переходить у порядку спадкування чи дарування). Переважно цей різновид податків має характер зборів.

б) Систематичні (регулярні) – податки, які справляють регулярно, через певні проміжки часу й протягом усього періоду володіння чи діяльності платника (щомісячно, поквартально).

3. Податкове право – це сукупність фінансово-правових норм, які регулюють суспільні відносини щодо встановлення, стягнення у бюджеті різних рівнів обов'язкових, індивідуально безеквівалентних платежів – податків.

Інститут податкового права є провідним у галузі фінансового права, тісно пов'язаним з інститутом бюджетного права і з фінансами підприємств та організацій усіх форм власності.

Нормами права регулюються виникнення, змінення і припинення податкових правовідносин. Для кожної юридичної чи фізичної особи виникнення податкових правовідносин, крім норм, що містяться у законі про конкретний податок, пов'язане з такими умовами: наявність об'єкта оподаткування; отримання виручки від продажу товарів (робіт, послуг); наявність прибутку, доходу, майна, тощо.

Система *елементів правового механізму податку* складається з обов'язкових і факультативних елементів. Обов'язкові елементи містять дві групи:

1. *Основні елементи* визначають фундаментальні, сутнісні характеристики податку, що формують основне уявлення про зміст податкового механізму.

До основних елементів правового механізму податку й збору належать:

- а) платник податку чи збору;
- б) об'єкт оподаткування;
- в) ставка податку чи збору.

2. *Додаткові елементи* правового механізму податку деталізують специфіку конкретного платежу, створюють завершену й повну систему податкового механізму. Сукупність додаткових елементів правового механізму податку досить різноманітна (залежно від ступеня деталізації податкового механізму). Однак ця сукупність складається з двох підгруп:

- додаткові елементи правового механізму податку, що деталізують основні чи пов'язані з ними (предмет, база, одиниця оподаткування – категорії, що безпосередньо залежать від об'єкта оподаткування);
- додаткові елементи правового механізму податку, що мають самостійне значення (податкові пільги, методи, терміни й способи сплати податку; бюджет чи фонд, куди надходять податкові платежі).

Таким чином, до додаткових елементів правового механізму податку належать:

- 1) податкові пільги;
- 2) предмет, база, одиниця оподаткування;
- 3) джерело сплати податку;
- 4) методи, терміни й способи сплати податку;
- 5) особливості податкового режиму;
- 6) бюджет чи фонд надходження податку (збору);
- 7) особливості податкової звітності.

Основні, й додаткові елементи мають обов'язковий характер, без якого неможливе закріплення відповідного податкового механізму.

Інакше обстоїть справа з *факультативними елементами*. В окремих випадках специфіка податку вимагає виділення в його механізмі особливих елементів, притаманних виключно цьому податку. Наприклад, ведення

спеціальних кадастрів за майновими податками; специфічних реєстрів; бандерольний спосіб сплати тощо. Подібні елементи й складають *групу факультативних*, що можуть бути наявні в податковому механізмі, а можуть і не використовуватися.

4. За матеріальним змістом податки поділяються на *прямі* та *непрямі*.

Непрямі податки характеризуються своєю замаскованістю, тобто вони додаються у процесі реалізації до ціни товару (робіт, послуг), що склалася створюючи нову вартість.

Види непрямих податків:

Податком на додану вартість (далі - ПДВ) є непрямий податок, який закладають у ціну товару й становить частину приросту вартості, створеної на всіх стадіях виробництва, надання послуг або після митного оформлення, й внесений до Державного бюджету.

Платник податку – особа, зобов'язана здійснювати утримання й внесення в бюджет податку, який сплачує покупець чи особа, що ввозить (пересилає) товари на митну територію України. Платниками ПДВ згідно Податкового Кодексу є юридичні та фізичні особи, а саме:

а) особи, що здійснюють або планують здійснювати господарську діяльність та реєструються за своїм добровільним рішенням як платники ПДВ;

б) особи, що підлягають обов'язковій реєстрації як платники ПДВ;

в) юридичні та фізичні особи, що імпортують товари в обсягах, що перевищує неторговий оборот. При цьому такі особи сплачують податок під час митного оформлення товарів без реєстрації як платники ПДВ;

г) особи, що ведуть облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без утворення юридичної особи;

д) особи – управителі майна, які ведуть окремий податковий облік з ПДВ щодо господарських операцій, пов'язаних з використанням майна, що отримане в управління за договорами управління майном.

г) особи, що проводять операції з постачання конфіскованого майна, знахідок, скарбів, майна, визнаного безхазяйним, майна, за яким не звернувся власник до кінця строку зберігання, та майна, що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходить у власність держави, незалежно від того, чи досягає вона загальної суми в 300 тис. грн., а також незалежно від того, який режим оподаткування використовує така особа згідно із законодавством;

е) особи, уповноважені вносити податок з об'єктів оподаткування, що виникають внаслідок поставки послуг підприємствами залізничного транспорту з їх основної діяльності, що перебувають у підпорядкуванні платника ПДВ.

Об'єктом оподаткування є:

а) постачання товарів на митній території України, у т. ч. операції з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також з передачі об'єкта фінансового лізингу в користування лізингоотримувачу/орендарю;

б) постачання послуг на митній території України;

в) ввезення товарів (супутніх послуг) на митну територію України в митному режимі імпорту або реімпорту;

г) вивезення товарів (супутніх послуг) у митному режимі експорту або реекспорту (далі – експорт);

г) постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом.

База оподаткування ПДВ – це фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування ПДВ, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання. Для цілей визначення суми податкового зобов'язання з ПДВ згідно Податкового Кодексу України база оподаткування встановлюється диференційно для кожного об'єкта оподаткування.

Для цілей розрахунку та сплати ПДВ Податковим Кодексом України встановлюються ставки податку від бази оподаткування в таких розмірах:

а) 20 відсотків (основна ставка) – з 1 січня 2011 року до 31 грудня 2013 року;

б) 17 відсотків (основна ставка) – з 1 січня 2014 року;

в) 0 відсотків.

За основною ставкою оподатковуються всі операції, які підпадають під визначення об'єкта оподаткування.

За *нульовою ставкою* оподатковуються операції з:

1) експорту товарів (супутніх послуг), якщо їх експорт підтверджений митною декларацією, оформленою відповідно до вимог митного законодавства;

2) постачання товарів:

а) для заправки або забезпечення морських суден, що використовуються для перевезення пасажирів або вантажів, використовуються для рятування або подання допомоги в нейтральних або територіальних водах інших країн, входять до складу Військово-Морських Сил України;

б) для заправки або забезпечення повітряних суден, що виконують міжнародні рейси для навігаційної діяльності чи перевезення пасажирів або вантажів, входять до складу Повітряних Сил України,

в) для заправки (дозаправки) та забезпечення космічних кораблів, космічних ракетних носіїв або супутників Землі;

г) для заправки (дозаправки) або забезпечення наземного військового транспорту чи іншого спеціального контингенту Збройних Сил України, що бере участь у миротворчих акціях за кордоном України;

г) постачання товарів/послуг підприємствами роздрібною торгівлі, які розташовані на території України в зонах митного контролю (магазинах безмитної торгівлі (безмитних магазинах)).

3) постачання послуг:

а) міжнародні перевезення пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом;

б) послуги, що передбачають роботи з рухомим майном, попередньо ввезеним на митну територію України та вивезеним за межі митної території України платником (монтаж, збирання, монтування та налагодження, у результаті чого створюються інші товари, у т. ч. постачання послуг з переробки давальницької сировини та ін.);

в) послуги з обслуговування повітряних суден, що виконують міжнародні рейси.

Податковий Кодексом України передбачає два види пільг зі сплати ПДВ:

- операції, які не є об'єктами оподаткування;
- операції, що звільнені від оподаткування.

Не є об'єктом оподаткування операції з:

а) емісії та обміну цінних паперів, що випущені в обіг суб'єктами підприємницької діяльності, НБУ, Міністерством фінансів України, органами місцевого самоврядування, включаючи інвестиційні та іпотечні сертифікати, сертифікати фонду операцій з нерухомістю, деривативи, а також корпоративні права, виражені в інших, ніж цінні папери, формах;

б) розрахунково-клірингової, реєстраторської та депозитарної діяльності на ринку цінних паперів, а також діяльності з управління активами (у т. ч. пенсійними активами, фондами банківського управління);

в) надання послуг зі страхування або перестрахування особами, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності;

г) обігу валютних цінностей (у т. ч. національної та іноземної валюти), банківських металів, банкнот та монет НБУ, за винятком тих, що використовуються для нумізматичних цілей;

г) виплат у грошовій формі заробітної плати, а також пенсій, стипендій, субсидій, дотацій за рахунок бюджетів або Пенсійного фонду України;

д) виплат дивідендів, роялті у грошовій формі або у вигляді цінних паперів, які здійснюються емітентом;

е) реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення та перетворення) юридичних осіб;

є) постачання товарів (супутніх послуг) на митну територію України у митному режимі відмови на користь держави;

ж) постачання позашкільним навчальним закладом вихованцям, учням і слухачам платних послуг у сфері позашкільної освіти.

Звільняються від оподаткування операції з:

а) постачання продуктів дитячого харчування та товарів дитячого асортименту для немовлят за переліком, затвердженим КМУ;

б) безкоштовної передачі рухомого складу однією залізницею або підприємством залізничного транспорту загального користування іншим залізницям або підприємствам залізничного транспорту загального користування державної форми власності в разі виробничої потреби у зв'язку з єдиним технологічним процесом;

в) постачання послуг із здобуття вищої, середньої, професійно-технічної та дошкільної освіти навчальними закладами, у т. ч. навчання аспірантів і докторантів, навчальними закладами, що мають відповідну ліцензію;

г) постачання послуг з виховання та навчання дітей у будинках культури, дитячих музичних, художніх, спортивних школах і клубах, школах мистецтв та послуг з проживання учнів або студентів у гуртожитках;

г) постачання загальних медичних послуг закладами охорони здоров'я, що мають відповідну ліцензію;

д) постачання послуг з утримання дітей у дошкільних навчально-виховних закладах, школах-інтернатах, а також їх харчування;

е) постачання послуг з перевезення пасажирів міським пасажирським транспортом (крім таксі), тарифи на які регулюються в установленому законом порядку;

є) постачання релігійними організаціями культових послуг (хрещення, укладення церковного шлюбу, похорони, молебень, панахида, освячення та ін.) та предметів культового призначення (свічки, ікони, хрести, ладан, лампадне масло, миро, лампади, кадила, підсвічники, дзвони, та ін.);

ж) безоплатної приватизації житлового фонду;

з) надання благодійної допомоги у вигляді безоплатного постачання товарів/послуг благодійним організаціям;

и) надання послуг з реєстрації актів громадянського стану державними органами;

і) передплати періодичних видань друкованих засобів масової інформації та книжок, учнівських зошитів, підручників, навчальних

посібників вітчизняного виробництва, а також словників українсько-іноземної або іноземно-української мови;

ї) постачання послуг з перевезення (переміщення) пасажирів та вантажів транзитом через митну територію України;

й) ввезення на митну територію України енергозберігаючого обладнання і матеріалів, виробів, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів:

к) ввезення на митну територію України устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії;

л) ввезення на митну територію України матеріалів, сировини, устаткування та комплектуючих, які будуть використовуватися у виробництві альтернативних видів палива або виробництві енергії з відновлюваних джерел енергії та ін.

Тимчасово, до 1 січня 2019 року, звільняються від сплати ПДВ операції з:

а) постачання техніки, обладнання, устаткування, визначених Законом України "Про альтернативні види палива", на території України;

б) імпорту техніки, обладнання, устаткування, що використовуються для реконструкції існуючих і будівництва нових підприємств з виробництва біопалива і для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів з метою споживання біопалива, якщо такі товари не виробляються та не мають аналогів в Україні.

Тимчасово, до 1 січня 2016 року, суб'єкти літакобудування, що підпадають під дію Закону України "Про розвиток літакобудівної промисловості", звільняються від сплати ПДВ по операціях з:

– ввезення на митну територію України товарів, крім підакцизних, що використовуються для потреб літакобудівної промисловості, якщо такі товари є звільненими від оподаткування ввізним митом;

– постачання на митній території України результатів науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт, які виконуються для потреб літакобудівної промисловості.

Тимчасово, до 1 січня 2015 року, звільняються від оподаткування ПДВ:

– операції з виконання робіт та постачання послуг у видавничій діяльності видавництвами, видавничими організаціями та підприємствами поліграфії;

– операції з виробництва та постачання паперу і картону, вироблених в Україні для виготовлення книжкової продукції, учнівських зошитів, підручників та навчальних посібників українського виробництва;

– операції з постачання книжкової продукції, виробленої в Україні, крім реклами.

Згідно Податкового Кодексу України *спеціальні режими* оподаткування ПДВ застосовуються до:

- а) операцій у сфері сільськогосподарського виробництва;
- б) торгівельних операцій виробами мистецтва, предметами колекціонування або антикваріату;
- в) операцій, пов'язаних із виконанням робіт з підготовки до зняття і зняття енергоблоків Чорнобильської АЕС з експлуатації.

Звітний податковий період зі сплати ПДВ – це період, за який платник ПДВ зобов'язаний проводити розрахунки податку та сплачувати його до бюджету.

Для розрахунку та сплати ПДВ базовим звітним (податковим) періодом є один календарний місяць. Для платника ПДВ він починається з місяця в якому такий платник отримав в органах ДПА свідоцтво про реєстрацію платника ПДВ і закінчується місяцем на який припав день анулювання такої реєстрації.

Звітним податковим документом зі сплати ПДВ є податкова декларація, яка подається за базовий звітний (податковий) період, що дорівнює календарному місяцю, впродовж 20 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного місяця. Платник податку зобов'язаний самостійно сплатити суму податкового зобов'язання, зазначену у поданій ним податковій декларації, протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, для подання податкової декларації.

Суми податку на додану вартість зараховують до Державного бюджету й використовують, насамперед, для бюджетного відшкодування ПДВ і формування бюджетних сум, які спрямовують як субвенції місцевим бюджетам.

Одним із видів непрямих податків є **акцизи**. В сучасних податкових законодавствах вони зазвичай займають наступне місце після податку на додану вартість і за значенням, і за обсягами надходжень до бюджету. Однак, податкові системи ХІХ століття включали акцизи як основний канал забезпечення непрямого оподаткування, й нерідко термін «акциз» застосовували як синонім до всієї системи непрямих податків.

З 1 січня в Україні замість акцизного збору запроваджено акцизний податок, у зв'язку з чим втрачають чинність 14 законодавчих актів, що регулювали порядок його нарахування та сплати. Тепер усі норми, що визначають платників цього податку, об'єкт та базу оподаткування, будуть зосереджені в одному нормативному документі.

Акцизний податок – це вид непрямого податку на окремі товари (продукцію), визначені законом як підакцизні, що закладають до ціни цих товарів (продукції). Перелік підакцизних товарів і розміри ставок затверджує Верховна Рада України.

У відповідності зі ст. 212 Податкового Кодексу України платниками податку визнають:

а) осіб, які виробляють підакцизні товари (продукцію) на митній території України, у т. ч. з давальницької сировини;

б) осіб – суб'єктів господарювання, які ввозять підакцизні товари (продукцію) на митну територію України;

в) фізичних осіб – резидентів або нерезидентів, які ввозять підакцизні товари (продукцію) на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню.

г) осіб, які реалізують конфісковані підакцизні товари (продукцію) та підакцизні товари (продукцію), визнані безхазяйними;

г) осіб, яка реалізують або передають у володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари (продукцію), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування;

д) осіб, на яких покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції), на які встановлено ставку податку 0 грн за 1 літр 100% спирту, 0 євро за 1000 кг нафтопродуктів у разі порушення таких умов;

Виробники, імпортери підакцизних товарів, а також інші платники АП зобов'язані пройти відповідну реєстрацію в органах ДПС та стати на податковий облік як платник АП.

До об'єктів оподаткування акцизним податком віднесено операції з:

– реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції), у т. ч. з метою власного споживання, промислової переробки, здійснення внесків до статутного капіталу, а також своїм працівникам;

– ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України;

– реалізації конфіскованих підакцизних товарів (продукції), у т. ч. визнаних безхазяйними,

– реалізації або передачі у володіння, користування чи розпорядження підакцизних товарів (продукції), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування до закінчення встановленого строку;

– обсяги та вартість втрачених підакцизних товарів (продукції), що перевищують встановлені норми втрат.

Операції з підакцизними товарами, які не підлягають оподаткуванню:

– вивезення (експорту) підакцизних товарів (продукції) платником податку за межі митної території України на підставі оформленої митної декларації;

– ввезення на митну територію України раніше експортованих підакцизних товарів (продукції), у яких виявлено недоліки, що

перешкоджають реалізації цих товарів на митній території країни імпортера, для їх повернення експортеру. Такі підакцизні товари (продукція) ввозяться їх продавцем (експортером) без подальшої реалізації на митній території України.

Операції з підакцизними товарами, які звільняються від оподаткування:

– реалізації легкових автомобілів для інвалідів, у т. ч. дітей-інвалідів, оплата вартості яких здійснюється за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, коштів фондів загальнообов'язкового державного страхування;

– реалізації легкових автомобілів спеціального призначення (швидка медична допомога та для потреб підрозділів центрального органу виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи), оплата вартості яких здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів;

– ввезення фізичними особами на митну територію України підакцизних товарів (продукції) в обсягах, що не перевищують норм безмитного ввезення, встановлених законом;

– ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України, призначених для службового та особистого використання дипломатичними представництвами іноземних держав та їх консульськими установами;

– ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України, якщо при цьому згідно із законодавством України не справляється податок на додану вартість у зв'язку з розміщенням товарів (продукції) у митних режимах: транзиту, митного складу, знищення або руйнування, відмови на користь держави, магазину безмитної торгівлі, тимчасового ввезення, переробки на митній території України;

– реалізації підакцизних товарів, крім нафтопродуктів, вироблених на митній території України, а також ввезених, що використовуються як сировина для виробництва підакцизних товарів (продукції);

– ввезення на митну територію України підакцизних товарів (продукції) (крім алкогольних напоїв і тютюнових виробів) як гуманітарної допомоги;

– реалізації безпосередньо вітчизняними виробниками алкогольних напоїв і тютюнових виробів магазинам безмитної торгівлі та ін.

Підакцизні товари оподатковуються за адвалорними, специфічними, або адвалорними та специфічними ставками одночасно.

До підакцизних товарів належать:

- 1) спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво;
- 2) тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну;
- 3) нафтопродукти, скраплений газ;

4) автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли.

База оподаткування АП – це вартісний чи фізичний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання. Її визначення залежить від виду господарських операцій

У 1996 році в Україні з'явилися *акцизні марки*. Марка акцизного збору – це спеціальний знак, яким маркують алкогольні напої і тютюнові вироби, його наявність на цих товарах стверджує сплату акцизного збору.

Наявність наклеєної в установленому порядку марки акцизного податку на пляшці (упаковці) алкогольного напою є однією з умов їх продажу споживачам, а також підтвердженням сплати податку та легальності ввезення товарів.

Маркуванню підлягають усі алкогольні напої з вмістом спирту етилового понад 8,5% об'ємних одиниць. Маркування вироблених алкогольних напоїв із вмістом спирту етилового від 1,2 до 8,5% об'ємних одиниць не здійснюється. Не підлягають маркуванню алкогольні напої також у випадках їх постачання для реалізації магазинам безмитної торгівлі.

Придбання марок АП товаровиробники алкогольних виробів та імпортери здійснюють в органах ДПС. Марки акцизного податку для вироблених і ввезених алкогольних напоїв відрізняються дизайном та кольором. Так зокрема, марки для алкогольних напоїв та тютюнових виробів імпортного виробництва мають фіолетовий колір, вітчизняного – зелений.

Плата за марки зараховується до державного бюджету і використовується для фінансування витрат, пов'язаних з виробництвом, транспортуванням і створенням матеріально-технічної бази для зберігання марок акцизного податку, та покриття інших пов'язаних з виконанням основних функцій органів державної податкової служби витрат, не забезпечених коштами загального фонду державного бюджету за відповідною бюджетною програмою, за винятком видатків на оплату праці.

Контроль за правильністю обчислення і своєчасністю сплати до бюджету податку з підакцизних товарів (продукції), що виробляються на території України, здійснюється органами ДПС. А контроль за правильністю обчислення і своєчасністю сплати до бюджету податку з підакцизних товарів (продукції), що ввозяться на митну територію України, здійснюється митними органами, крім випадків ввезення маркованої підакцизної продукції, контроль за правильністю обчислення і сплати до бюджету якої покладається також на податкові органи.

Суми акцизного збору з ввезених на територію України товарів зараховують до Державного бюджету, а з товарів, вироблених в Україні, – до місцевого бюджету за місцем їхнього виробництва й Державного бюджету в співвідношеннях, встановлених Верховною Радою України.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте природу податків.
2. Які функції виконують податки?
3. Назвіть класифікаційні ознаки податків.
4. Дайте визначення податкової системи України.
5. Які характерні особливості податкових правовідносин ви знаєте?
6. Порівняйте прямі та непрямі податки в податковій системі України.
7. Що таке непрямі податки? Наведіть приклади.
8. Надайте характеристику податку на додану вартість.
9. Що собою являє акцизний податок? Дайте визначення поняттю акцизної марки.

Тема 8. Податок на прибуток підприємства

1. Платники податку на прибуток підприємства.
2. Об'єкт оподаткування. Порядок визначення доходів та витрат.
1. Амортизація основних фондів і нематеріальних активів.

1. Податок на прибуток є класичним варіантом прямого податку. З 1 січня 1995 року основним видом прямого податку, що справляють із юридичних осіб в Україні, став податок на прибуток.

Платниками податку є:

Платниками податку на прибуток є резиденти та нерезиденти, тобто ті суб'єкти господарювання які створені відповідно до законодавства України з місцезнаходженням їх як на її території, так і за її межами, а також законодавства інших держав з місцезнаходженням їх на території України.

Платниками податку з числа резидентів є:

– юридичні особи, у т. ч. їх філії, представництва та інші відокремлені підрозділи, які провадять господарську діяльність на території України та за її межами;

– управління залізниці, які отримують прибуток від основної діяльності залізничного транспорту;

– підприємства залізничного транспорту та їх структурні підрозділи, які отримують прибуток від неосновної діяльності залізничного транспорту;

– неприбуткові установи та організації у разі отримання прибутку або доходів від неосновної діяльності.

З числа нерезидентів платниками податку є:

– юридичні особи, що створені в будь-якій організаційно-правовій формі, та отримують доходи з джерелом походження з України, за винятком установ та організацій, що мають дипломатичний статус;

– постійні представництва нерезидентів, які отримують доходи із джерелом походження з України або виконують агентські (представницькі) та інші функції.

2. Для розрахунку податку об'єктом оподаткування визнається прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та суму інших витрат звітного податкового періоду.

$$П = Д_v - С_v, \quad (8.1)$$

де, П – прибуток платника податків, отриманий в звітному податковому періоді;

Д_v – загальна сума доходу платника податку, отриманого від операційної та інших видів діяльності впродовж звітного податкового періоду;

С_v – сума операційних та інших витрат, матеріалізованих у собівартість товарів і послуг (виконаних робіт), понесених платником податку в звітному податковому періоді для забезпечення власної виробничої діяльності.

До доходів, які платники податку зобов'язані враховувати при обчисленні об'єкта оподаткування, відносять:

1) доходи від операційної діяльності:

а) дохід від реалізації товарів, виконаних робіт, наданих послуг в розмірі договірної (контрактної) вартості;

б) дохід банківських установ, до якого включаються:

– процентні доходи за кредитно-депозитними операціями (у т. ч. за кореспондентськими рахунками) та цінними паперами;

– комісійні доходи, у т. ч. за кредитно-депозитними операціями, наданими гарантіями, розрахунково-касове обслуговування, інкасацію та перевезення цінностей, операціями з цінними паперами, операціями на валютному ринку, операціями з довірчого управління;

– прибуток від операцій з торгівлі цінними паперами;

– прибуток від операцій з купівлі/продажу іноземної валюти та банківських металів;

– позитивне значення курсових різниць;

– надлишкові суми страхового резерву;

– дохід, пов'язаний з реалізацією заставленого майна та ін.;

2) інші доходи:

- а) доходи у вигляді дивідендів, отриманих від нерезидентів, процентів, роялті, від володіння борговими вимогами;
- б) доходи від операцій оренди/лізингу;
- в) суми штрафів та/або неустойки чи пені, фактично отримані за рішенням сторін договору або відповідних державних органів, суду;
- г) вартість товарів, робіт, послуг, безоплатно отриманих платником податку у звітному періоді та суми безповоротної фінансової допомоги;
- г) фактично отримані суми державного мита, попередньо сплаченого позивачем, що повертаються на його користь за рішенням суду;
- д) суми нарахованого акцизного податку, а також суми збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну, теплову енергію та природний газ;
- е) доходи, не враховані при обчисленні доходу періодів, що передують звітному, та виявлені у звітному податковому періоді;
- є) дохід від реалізації необоротних матеріальних активів, майнових комплексів та оборотних активів та ін.

Доходи, що не враховуються для визначення об'єкта оподаткування

- суми ПДВ, отримані платником податку від продажу товарів, виконаних робіт, наданих послуг, за винятком випадків, коли підприємство – продавець не є платником податку на додану вартість;
- сума попередньої оплати та авансів, отримана в рахунок оплати товарів, виконаних робіт, наданих послуг;
- суми коштів або вартість майна, отримані платником податку за рішенням суду як компенсація прямих витрат або збитків, понесених таким платником податку в результаті порушення його прав та інтересів;
- суми коштів або вартість майна у вигляді прямих інвестицій або реінвестицій, емітовані платником у збільшення корпоративних прав;
- суми коштів у частині надміру сплачених податків та зборів, що повертаються або мають бути повернені платнику податку з бюджетів, якщо такі суми не були включені до складу витрат;
- суми доходів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, отримані від надання державних послуг (видача дозволів (ліцензій), сертифікатів, посвідчень, реєстрація та ін.) обов'язковість придбання яких передбачена законодавством і які зараховуються до відповідного бюджету;
- суми коштів, отриманих платником податку у вигляді емісійного доходу;
- дивіденди, отримані платником податку від резидентів;
- вартість переданого рухомого складу залізничного транспорту загального користування від одного підрозділу залізниці іншому або від однієї залізниці іншій за рішенням Укрзалізниці;
- кошти або майно, що надходять у вигляді міжнародної технічної допомоги, яка надається відповідно до міжнародних договорів та ін.

До числа витрат, які платник податку зобов'язаний враховувати при обчисленні об'єкта оподаткування, відносять:

1) витрати операційної діяльності:

а) собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг, що прямо пов'язана з виробництвом таких товарів, виконанням робіт, наданням послуг, і формується з :

- прямих матеріальних витрат (вартість сировини, основних матеріалів, придбаних напівфабрикатів, комплектувальних виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат);
- прямих витрат на оплату праці (заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат);
- амортизації виробничих основних засобів та нематеріальних активів, безпосередньо пов'язаних з виробництвом товарів, виконанням робіт, наданням послуг;
- вартості придбаних послуг, прямо пов'язаних з виробництвом товарів, виконанням робіт, наданням послуг;
- інших прямих витрат, у тому числі витрат з придбання електричної енергії (інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені на конкретний об'єкт витрат).

Собівартість придбаних та реалізованих товарів формується відповідно до ціни їх придбання з урахуванням ввізного мита і витрат на доставку.

б) витрати банківських установ, до яких відносяться:

- процентні витрати за кредитно-депозитними операціями, у т. ч. за кореспондентськими рахунками та коштами до запитання, цінними паперами власного обігу;
- від'ємний результат (збиток) від операцій з купівлі/продажу іноземної валюти та банківських металів;
- комісійні витрати, в тому числі за кредитно-депозитними операціями, розрахунково-касове обслуговування, інкасацію та перевезення цінностей, операціями з цінними паперами, операціями на валютному ринку, операціями з довірчого управління;
- від'ємне значення курсових різниць від переоцінки активів та зобов'язань у зв'язку зі зміною офіційного курсу національної валюти до іноземної валюти;
- суми страхових резервів;
- суми коштів (зборів), внесені до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;
- витрати, пов'язані з реалізацією заставленого майна;

– інші витрати, прямо пов'язані зі здійсненням банківських операцій та наданням банківських послуг та ін.

2) інші витрати:

а) загальновиробничі витрати:

– витрати на управління виробництвом (оплата праці працівників апарату управління цехами, дільницями відповідно до законодавства тощо; внески на соціальні заходи, та медичне страхування працівників апарату управління цехами, дільницями; витрати на оплату службових відряджень персоналу цехів, дільниць тощо);

– витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальновиробничого персоналу; внески на соціальні заходи; витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг);

– витрати на вдосконалення технології та організації виробництва (витрати матеріалів, придбаних комплектувальних виробів і напівфабрикатів, оплата послуг сторонніх організацій; оплата праці та внески на соціальні заходи, працівників, зайнятих удосконаленням технології та організації виробництва, поліпшенням якості продукції);

– витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, оперативну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;

– амортизація основних засобів загальновиробничого (цехового, дільничного, лінійного) призначення;

– амортизація нематеріальних активів загальновиробничого (цехового, дільничного, лінійного) призначення;

– витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інші послуги з утримання виробничих приміщень;

– витрати на охорону праці, техніку безпеки, понесені відповідно до законодавства;

б) адміністративні витрати:

– загальні корпоративні витрати, у т. ч. організаційні витрати, витрати на проведення річних та інших зборів органів управління, представницькі витрати;

– витрати на службові відрядження й утримання апарату управління підприємством (у т. ч. витрати на оплату праці адміністративного апарату) та іншого загальногосподарського персоналу;

– витрати на утримання основних засобів, інших необоротних матеріальних активів загальногосподарського використання

(оперативна оренда (у тому числі оренда легкових автомобілів), придбання пально-мастильних матеріалів, стоянка, паркування легкових автомобілів, страхування майна, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення, охорона);

– винагороди за консультаційні, інформаційні, аудиторські та інші послуги, що отримує платник податку для забезпечення господарської діяльності;

– витрати на оплату послуг зв'язку (пошта, телеграф, телефон, телекс, телефакс, стільниковий зв'язок та інші подібні витрати);

– плата за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банків;

– амортизація нематеріальних активів загальногосподарського використання та ін.

в) витрати на збут:

– витрати на пакувальні матеріали для затарювання товарів на складах готової продукції;

– витрати на ремонт тари;

– витрати на рекламу та дослідження ринку (маркетинг), на передпродажну підготовку товарів;

– витрати на транспортування, перевалку і страхування товарів, транспортно-експедиційні та інші послуги, пов'язані з транспортуванням продукції (товарів) відповідно до умов договору поставки;

– витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування;

– оплата праці та комісійні винагороди продавцям, торговим агентам та працівникам підрозділів, що забезпечують збут та ін.

г) інші операційні витрати:

– витрати за операціями в іноземній валюті, втрати від курсової різниці;

– амортизацію наданих в оперативну оренду необоротних активів;

– інші витрати операційної діяльності;

г) фінансові витрати:

– витрати на нарахування процентів за користування кредитами та позиками;

– витрати на нарахування процентів за випущеними облігаціями;

– витрати на нарахування процентів за фінансовою орендою;

г) інші витрати звичайної діяльності, не пов'язані безпосередньо з виробництвом та реалізацією товарів (послуг):

- суми коштів або вартість товарів, виконаних робіт, наданих послуг, добровільно перераховані впродовж звітнього року до Державного бюджету України або бюджетів місцевого самоврядування, до неприбуткових організацій, що не перевищує 4% оподаткованого прибутку попереднього звітнього року;
- суми коштів, перераховані роботодавцями первинним профспілковим організаціям на культурно-масову, фізкультурну та оздоровчу роботу передбачені колективними договорами в межах 4% оподаткованого прибутку за попередній звітний рік;
- витрати платника податку, пов'язані з утриманням та експлуатацією фондів природоохоронного призначення, які перебувають у його власності;
- витрати на придбання ліцензій та інших спеціальних дозволів (крім тих що підлягають амортизації у складі нематеріальних активів), виданих державними органами для провадження господарської діяльності;
- витрати на плату за реєстрацію підприємства в органах державної реєстрації;
- вартість вугілля та вугільних брикетів, безоплатно наданих працівникам вуглебудівних підприємств, а також сім'ям працівників, які загинули (померли) на підприємствах з видобутку (переробки) вугілля, що отримують пенсії у зв'язку із втратою годувальника та ін.

З числа зазначених вище витрат ті витрати, які мають офшорне походження, на зменшення суми оподаткованого прибутку дозволено відносити лише частину – в межах 85% від їх загальної вартості.

Витрати, які враховуються для визначення об'єкта оподаткування, платники податків зобов'язані обліковувати виключно на підставі первинних документів обліку, що ідентифікують як самі витрати, так і того хто їх здійснив.

З числа загальних витрат, які платники податку мають право також враховувати при визначенні суми оподаткованого прибутку, Податковим Кодексом виділено окремі витрати, що отримали назву витрат подвійного призначення.

До їх складу відносять:

- витрати на забезпечення найманих працівників спеціальним одягом, взуттям, мийними та знешкоджувальними засобами, засобами індивідуального захисту, що необхідні для виконання професійних обов'язків в межах норм, затверджених КМУ;
- витрати на професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників робітничих професій;

– витрати на навчання, професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації як своїх працівників, так і сторонніх осіб враховуються при розрахунку об'єкта оподаткування при умові, що між підприємством і такою особою укладено письмовий договір про зобов'язання відпрацювати на цьому підприємстві не менше 3 років після закінчення навчального закладу;

– витрати у вигляді роялті, що виплачуються нерезиденту. До складу витрат дозволяється зараховувати суми в обсязі, що не перевищують 4% доходу (виручки) від реалізації продукції (за вирахуванням ПДВ, АП) за рік, що передує звітному,

– будь-які витрати на гарантійний ремонт (обслуговування) у розмірі, що відповідає рівню гарантійних замін, попередньо оприлюднених платником податку;

– витрати на проведення реклами;

– витрати на відрядження по Україні – до 0,2 мінімальної зарплати, що діє на 1 січня звітного року. Для відряджень за кордон – до 0,75 мінімальної зарплати, що діє на 1 січня звітного року. Кількість днів у відрядженні визначається не за відмітками на посвідченні про відрядження, а на підставі наказу про відрядження.

– витрати на проведення ремонту, реконструкції, модернізації та інших видів поліпшення основних засобів, в межах 10% сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів, що підлягають амортизації, на початок звітного року та ін.

Податковим кодексом України визначено перелік витрат, які заборонено враховувати при визначенні оподатковуваного прибутку. Це:

– витрати, не пов'язані з провадженням господарської діяльності (організація та проведення прийомів, презентацій, свят, розваг та відпочинку, придбання та розповсюдження подарунків (крім благодійних внесків та пожертвувань неприбутковим організаціям);

– витрати, понесені у зв'язку із придбанням товарів (робіт, послуг) та інших матеріальних і нематеріальних активів у фізичної особи – підприємця, що сплачує єдиний податок (крім витрат, понесених у зв'язку із придбанням робіт, послуг у СПД – ФО, яка здійснює діяльність у сфері інформатизації);

– витрати, понесені у звітному періоді у зв'язку з придбанням у нерезидента послуг (робіт) з консалтингу, маркетингу, реклами у випадку, якщо особа, на користь якої здійснюються такі платежі, є нерезидентом, що має офшорний статус;

– суми попередньої (авансової) оплати товарів, робіт, послуг;

– суми отриманих позик, кредитів банків (крім повернення поворотної фінансової допомоги, включеної до складу доходів);

– витрати на придбання, виготовлення, будівництво, реконструкцію, модернізацію та інше поліпшення основних засобів та витрати, пов'язані з видобутком корисних копалин, а також з придбанням (виготовленням) нематеріальних активів, які підлягають амортизації;

– суми податку на прибуток, податку на додану вартість, податків на доходи фізичних осіб, які відраховуються із сум виплат таких доходів;

– дивіденди;

– роялті, які виплачуються на користь нерезидента, що: має офшорний статус; не підлягає оподаткуванню стосовно роялті у своїх країнах; не є бенефіціарним (фактичним) власником роялті; отримує роялті стосовно об'єктів, права інтелектуальної власності щодо яких уперше виникли в Україні;

– суми штрафів та/або неустойки чи пені за рішенням сторін договору або за рішенням відповідних державних органів, суду, які підлягають сплаті платником податку;

– витрати, не підтвержені відповідними розрахунковими, платіжними та іншими первинними документами та ін.

Якщо результатом розрахунку об'єкта оподаткування платника податку з числа резидентів за підсумками звітного періоду є від'ємне значення, то сума такого від'ємного значення підлягає включенню до витрат наступного кварталу. Розрахунок об'єкта оподаткування за наслідками півріччя, трьох кварталів та року здійснюється з урахуванням зазначеного від'ємного значення попереднього року у складі витрат таких податкових періодів наростаючим підсумком до повного погашення такого від'ємного значення.

У разі якщо від'ємне значення декларується платником податку протягом чотирьох послідовних податкових періодів, орган ДПС має право провести позапланову перевірку правильності визначення об'єкта оподаткування. В інших випадках наявність значення такого від'ємного значення не є достатньою підставою для проведення такої позапланової перевірки.

Податковим Кодексом передбачено запровадження певних пільг при оподаткуванні прибутку підприємств та організацій, що здійснюють господарську діяльність. Реалізація пільгових режимів досягається шляхом повного звільнення окремих суб'єктів господарювання від оподаткування, застосування ставки 0% до об'єкта оподаткування та тимчасового звільнення суб'єктів господарювання від сплати податку.

Від оподаткування податком на прибуток звільняються:

1. Підприємства та організації, які засновані громадськими організаціями інвалідів і є їх повною власністю, в яких впродовж попереднього звітного (податкового) періоду кількість інвалідів, які мають там основне місце роботи, становить не менш як 50% середньооблікової чисельності штатних працівників за умови, що фонд оплати праці таких

інвалідів становить протягом звітнього періоду не менш як 25% суми загальних витрат на оплату праці.

2. Підприємства, що здійснюють реалізацію на території України продуктів дитячого харчування власного виробництва і спрямовують його на збільшення обсягів виробництва та зменшення роздрібних цін таких продуктів.

3. Державне підприємство «Міжнародний дитячий центр «Артек» і «Український дитячий центр «Молода гвардія» від провадження діяльності з оздоровлення та відпочинку дітей.

4. Дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади недержавної форми власності з надання освітніх послуг.

5. Підприємства енергетичної галузі в межах витрат, передбачених інвестиційними програмами, схваленими Національною комісією регулювання електроенергетики України, на капітальні вкладення з будівництва (реконструкції, модернізації) міждержавних, магістральних та розподільчих електричних мереж.

На період з 1 квітня 2011 року до 1 січня 2016 року застосовується *нульова ставка* оподаткування до суб'єктів господарювання, у яких:

а) розмір доходів кожного звітнього податкового періоду наростаючим підсумком з початку року не перевищує 3 млн. грн;

б) розмір нарахованої за кожний місяць звітнього періоду заробітної плати (доходу) працівників, які перебувають з платником податку у трудових відносинах, є не меншим, ніж дві мінімальні заробітні плати;

в) відповідають одному із таких критеріїв:

– утворені в установленому законом порядку після 1 квітня 2011 року;

– діючі, що перебувають на загальній системі оподаткування, у яких впродовж трьох послідовних попередніх років (або впродовж усіх попередніх періодів, якщо з моменту їх утворення пройшло менше трьох років), щорічний обсяг доходів задекларовано в сумі, що не перевищує 3 млн. грн, та у яких середньооблікова кількість працівників протягом цього періоду не перевищувала 20 осіб;

– які були зареєстровані платниками єдиного податку в період до набрання чинності Податкового Кодексу та у яких за останній календарний рік обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) становив до 1 млн. грн та середньооблікова кількість працівників становила до 50 осіб.

При цьому *не набувають права оподаткування прибутку за 0 ставкою* суб'єкти господарювання, які:

а) утворені в період після набрання чинності Податкового Кодексу шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення), приватизації та корпоратизації;

б) здійснюють:

- діяльність у сфері розваг;
- виробництво, оптовий продаж, експорт імпорту підакцизних товарів;
- виробництво, оптовий та роздрібний продаж пально-мастильних матеріалів;
- видобуток, серійне виробництво та виготовлення дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, у тому числі органогенного утворення, що підлягають ліцензуванню відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»;
- фінансову діяльність;
- діяльність з обміну валют;
- видобуток та реалізацію корисних копалин загальнодержавного значення;
- операції з нерухомим майном, оренду (у т. ч. надання в оренду торгових місць на ринках та/або у торгівельних об'єктах);
- діяльність з надання послуг пошти та зв'язку;
- діяльність з організації торгів (аукціонів) виробами мистецтва, предметами колекціонування або антикваріату;
- діяльність з надання послуг у сфері телебачення і радіомовлення;
- охоронну діяльність;
- зовнішньоекономічну діяльність (крім діяльності у сфері інформатизації);
- виробництво продукції на давальницькій сировині;
- оптову торгівлю і посередництво в оптовій торгівлі;
- діяльність у сфері виробництва та розподілення електроенергії, газу та води;
- діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям.

З метою стимулювання інвестиційної діяльності, розвитку науково-містких та енергозберігаючих технологій виробництва, прискореної модернізації та переоснащення матеріально-технічної бази вітчизняних підприємств чинним законодавством встановлюються податкові канікули для виробничих підприємств провідних галузей національної економіки. Суми коштів, що отримані платниками податків в результаті запровадження пільгових режимів, спрямовуються такими підприємствами на збільшення

обсягів виробництва (надання послуг), переоснащення матеріально-технічної бази, запровадження новітніх технологій, а також повернення кредитів, отриманих для забезпечення їх основної господарської діяльності.

Податковою базою для розрахунку податку визнається грошове вираження прибутку, який у відповідності до вищезазначеної формули формується за рахунок суми доходів та витрат платника податків.

Основна ставка податку становить 16 %, але для оподаткування прибутку підприємств та організацій, в залежності від джерел його походження, а також організаційно-правового статусу платника Податковим Кодексом України встановлені наступні розміри нарахувань на одиницю визначеної бази оподаткування (табл.)

Таблиця 8.1

Ставки оподаткування суб'єктів господарської діяльності в Україні

№ з/п	Ставки оподаткування	Платники податку
1	23% (з 1.04.11 р. по 31.12.11 р.); 21% (з 1.01.12 р. по 31.12.12 р.); 19% (з 1.01.13 р. по 31.12.13 р.); 16% (з 1.01.14 р.)	юридичні особи (резиденти та нерезиденти), що оподатковуються за загальною системою оподаткування, і здійснюють господарську діяльність відповідно до законодавства України з місцезнаходженням на території України та за її межами
2	0%	страховики за договорами довгострокового страхування життя та пенсійного страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення
3	0%	резиденти (страховики), що здійснюють на користь нерезидентів – фізичних осіб виплати у межах договорів із обов'язкових видів страхування
4	4%	резиденти (страховики), що здійснюють на користь нерезидентів виплати у межах договорів страхування ризиків за межами України
5	6%	резиденти, що здійснюють на користь нерезидентів виплати за договорами фрахту
6	12%	резиденти (страховики), що здійснюють на користь нерезидентів інші виплати
7	15%	резиденти, що здійснюють на користь нерезидентів будь-які виплати з отриманих доходів
8	20%	резиденти, що здійснюють на користь нерезидентів виплати за виробництво або

	розповсюдження реклами про резидента
23% (з 1.04.11 р. по 31.12.11 р.); 21% (з 1.01.12 р. по 31.12.12 р.); 19% (з 1.01.13 р. по 31.12.13 р.); 16% (з 1.01.14 р.) сума нарахованого податку зменшується на суму податку на землю	сільськогосподарські підприємства (дохід яких від продажу с/г продукції власного виробництва за попередній звітний (податковий) рік перевищує 50% загальної суми доходу)

Декларація з податку на прибуток підприємства платники зобов'язані подавати до органів ДПС впродовж року наростаючим підсумком. Тому звітними податковими періодами для сплати податку є календарний квартал, перше півріччя, три квартали, календарний рік. Податкова декларація подається впродовж 40 днів, наступних за звітним кварталом. Сплата податку здійснюється впродовж 10 календарних днів, наступних за останнім днем для подання декларації.

Для правильності розрахунку податку початок звітного податкового періоду визнають з дати, що припадає на перший день такого періоду і закінчується останнім днем податкового періоду. У разі якщо особа ставиться на облік органом ДПС як платник податку в середині податкового періоду, перший звітний податковий період розпочинається з дати, на яку припадає початок такого обліку, і закінчується останнім календарним днем наступного податкового періоду. В разі ліквідації платника (у т. ч. до закінчення першого звітного податкового періоду) останнім податковим періодом вважається період, на який припадає дата такої ліквідації.

3. Для визначення об'єкта оподаткування із скоригованого валового доходу крім валових витрат податку закладаються суми амортизації.

Слово «амортизація» походить від пізньолатинського *amortization* – сплата боргів.

Амортизація основних фондів і нематеріальних активів – це поступові віднесення витрат на їх придбання, виготовлення або покращення, на зменшення скоригованого прибутку платника податку у межах норм амортизаційних відрахувань.

Основні фонди – це матеріальні цінності, що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку протягом періоду, який перевищує 365 календарних днів із дати введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей, та вартість яких поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом.

Невиробничі фонди – це капітальні активи, які не використовуються у господарській діяльності платника податку.

У відповідності зі ст. 144 Податкового Кодексу України **амортизація** - це процес систематичного розподілу вартості основних засобів, інших необоротних та нематеріальних активів, протягом строку їх корисного використання (експлуатації).

Для цілей визначення оподаткованого прибутку *основними засобами визнають* матеріальні активи, що призначені для використання у господарській діяльності, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік).

Нематеріальні активи, це – право власності на результати інтелектуальної діяльності платника податку, а також право користування майном та майновими правами, у т. ч. права користування природними ресурсами.

Амортизації підлягають:

– витрати на придбання основних засобів, нематеріальних активів та довгострокових біологічних активів для використання в господарській діяльності;

– витрати на самостійне виготовлення основних засобів вирощування довгострокових біологічних активів для використання в господарській діяльності, у т. ч. витрати на оплату заробітної плати працівникам, які були зайняті на виготовленні таких основних засобів;

– витрати на проведення ремонту, реконструкції, модернізації та інших видів поліпшення основних засобів, що перевищують 10% сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів, що підлягають амортизації, на початок звітного року;

– витрати на капітальне поліпшення землі, не пов'язане з будівництвом, а саме іригацію, осушення та інше подібне капітальне поліпшення землі;

– капітальні інвестиції, отримані платником податку з бюджету, у вигляді цільового фінансування на придбання об'єкта інвестування (основного засобу, нематеріального активу) за умови визнання доходів пропорційно сумі нарахованої амортизації по такому об'єкту;

– сума переоцінки вартості основних засобів;

– вартість безоплатно отриманих об'єктів енергопостачання, газо- і теплозабезпечення, водопостачання, каналізаційних мереж, побудованих споживачами на вимогу спеціалізованих експлуатуючих підприємств згідно з технічними умовами на приєднання до вказаних мереж або об'єктів.

Не підлягають амортизації та повністю відносяться до складу витрат за звітний період витрати платника податку на:

– утримання основних засобів, що знаходяться на консервації;

- ліквідацію основних засобів;
- вартість гудвілу;
- витрати на придбання або самостійне виготовлення, ремонт, а також на реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення невикористаних основних засобів (необоротних матеріальних активів, які не використовуються в господарській діяльності);
- витрати бюджетів на будівництво та утримання споруд благоустрою та житлових будинків, придбання і збереження бібліотечних і архівних фондів;
- витрати бюджетів на будівництво та утримання автомобільних доріг загального користування;
- витрати на придбання та збереження Національного архівного фонду України, а також бібліотечного фонду, що формується та утримується за рахунок бюджетів;
- придбання (виготовлення) сценічно-постановочних предметів вартістю до 5 тис. грн. театральними підприємствами;
- витрати на виробництво національного фільму та придбання майнових прав інтелектуальної власності на національний фільм.

Амортизація основних засобів і нематеріальних активів розраховується із застосуванням п'яти методів: прямолінійного, зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивного, виробничого.

Для нарахування амортизації, в залежності від функціонального призначення та строків фізичного та морального зносу, всі основні засоби, нематеріальні активи, які можуть потенційно обліковуватись на бухгалтерському балансі підприємства, поділено на амортизаційні групи. Для основних засобів у відповідності зі ст. 141.1 Податкового Кодексу визначено 16 груп, а для нематеріальних активів – 6.

Нарахування амортизації здійснюється протягом строку експлуатації (корисного використання) об'єкта, який встановлюється при зарахуванні його на баланс наказом по підприємству. При його визначенні та затвердженні наказом по підприємству господарські підприємства зобов'язані враховувати:

- очікуване використання об'єкта з урахуванням його потужності або продуктивності;
- фізичний та моральний знос, що передбачається;
- правові або інші обмеження щодо строків використання об'єкта та інші фактори.

Таблиця 8.2

Класифікація амортизаційних груп основних засобів платника податків за строками їх корисного використання

Найменування групи амортизації ОЗ	Характеристика матеріальних активів	Мінімально допустимі строки корисного використання, років
1	2	3
Група 1	Земельні ділянки	–
Група 2	Капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15

Продовження табл. 8.2

1	2	3
Група 3	Будівлі	20
	Споруди	15
	Передавальні пристрої	10
Група 4	Машини та обладнання, з них:	5
	електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 2500 гривень	2
Група 5	Транспортні засоби	5
Група 6	Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4
Група 7	Тварини	6
Група 8	Багаторічні насадження	10
Група 9	Інші основні засоби	12
Група 10	Бібліотечні фонди	–
Група 11	Малоцінні необоротні матеріальні активи	–
Група 12	Тимчасові (нетитульні) споруди	5
Група 13	Природні ресурси	–
Група 14	Інвентарна тара	6

Група 15	Предмети прокату	5
Група 16	Довгострокові біологічні активи	7

Амортизація об'єктів груп 9, 12, 14, 15 нараховується виключно за прямолінійним та виробничим методами. На основні засоби груп 1 та 13 амортизація не нараховується.

Амортизація об'єктів груп 10, 11 може нараховуватися за рішенням платника податків у першому місяці використання об'єкта в розмірі 50% його вартості, а решта 50% вартості – у місяці їх вилучення з активів (списання з балансу) внаслідок невідповідності критеріям визнання активом або в першому місяці використання об'єкта в розмірі 100% його вартості.

Таблиця 8.3

Класифікація амортизаційних груп нематеріальних активів платника податків за строками їх корисного використання

Найменування групи амортизації НМА	Характеристика матеріальних активів	Мінімально допустимі строки корисного використання,р.
Група 1	Права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище)	відповідно до правостановлюючого документа
Група 2	Права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою, відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо)	відповідно до правостановлюючого документа
Група 3	Права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	відповідно до правостановлюючого документа
Група 4	Права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	відповідно до правостановлюючого документа, але не менш як 5 років

Група 5	Авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 2 роки
Група 6	Інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)	відповідно до правовстановлюючого документа

Придбані (самостійно виготовлені) основні засоби зараховуються на баланс платника податку за первісною вартістю, до складу якої дозволено включати:

- суми, що сплачуються постачальникам таких активів;
- суми, що сплачуються підрядникам за виконання будівельно-монтажних робіт (без врахування ПДВ);
- реєстраційні збори, державне мито та аналогічні платежі, що здійснюються у зв'язку з придбанням прав на об'єкт основних засобів;
- суми ввізного мита;
- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням основних засобів (якщо вони не відшкодовуються платнику);
- витрати на страхування ризиків доставки основних засобів;
- витрати на транспортування, установлення, монтаж, налагодження основних засобів;
- фінансові витрати, включення яких до собівартості кваліфікаційних активів передбачено положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку;
- інші витрати, безпосередньо пов'язані з доведенням основних засобів до стану, придатного до використання.

Запитання для самоконтролю

1. Надайте характеристику податку на прибуток підприємства.
2. Назвіть платників податку на прибуток підприємства.
3. Що виступає об'єктом оподаткування?
4. Визначте зміст поняття амортизація основних фондів та нематеріальних активів.
5. Які існують норми амортизаційних відрахувань.

Тема 9. Правове регулювання податків з населення.

1. Податок на доходи фізичних осіб. Платники, об'єкт, ставка податку. Порядок сплати податку.
2. Застосування податкової соціальної пільги.

1. Найважливішим видом податків із фізичних осіб, який притаманний будь-якій податковій системі, є прибутковий податок. Основною метою введення податку з **доходів фізичних осіб** є забезпечення бюджетних надходжень та створення рівно напруженого податкового тиску на основі прямого визначення доходів платника податків. З фіскальної точки зору цей податок не є стабільним джерелом формування доходів бюджету, оскільки циклічні коливання економіки істотно впливають на базу оподаткування – доходи фізичних осіб. Крім того, розподіл податкових надходжень є нерівномірним за регіональною географією і залежить від макроекономічної стабільності, рівня підприємницької активності, професійної підготовки, тощо.

Платниками податку (суб'єктами оподаткування) є фізичні особи – громадяни України, особи без громадянства та громадяни іноземної держави:

- фізична особа - резидент, яка отримує доходи як з джерела їх походження з території України, так і іноземні доходи;
- фізична особа - нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження з території України;
- податковий агент.

Податковим агентом для визначення податку на доходи фізичних осіб визнаються юридична особа (у т. ч. філія, відділення та ін.), самозайнята особа, представництво нерезидента – юридичної особи, які незалежно від організаційно-правового статусу та способу оподаткування іншими податками та зборами зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати податок до бюджету від імені та за рахунок фізичної особи, вести податковий облік, подавати податкову звітність податковим органам та нести відповідальність за порушення податкового законодавства.

Не є платником податку нерезидент, який отримує доходи з джерелом їхнього походження з території України й має дипломатичні привілеї та імунітет, установлені на умовах взаємності міжнародним договором України, щодо доходів, які він отримує безпосередньо від провадження дипломатичної діяльності.

Для оподаткування доходів фізичних осіб *об'єктом оподаткування* визначено загальний місячний оподаткований дохід, сформований за рахунок доходів отриманих як в Україні (тільки для нерезидентів), так і за її межами.

Базою оподаткування для цілей розрахунку податку є чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається шляхом зменшення загального річного оподаткованого доходу на суму податкової знижки.

Загальний оподатковуваний дохід складається з доходів, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати), а також доходів, які оподатковуються у складі загального річного оподаткованого доходу.

Загальний річний оподатковуваний дохід складається з:

- а) загальних місячних оподатковуваних доходів;
- б) іноземних доходів;
- в) доходів, отриманих фізичною особою – підприємцем від провадження господарської діяльності;
- г) доходів, отриманих фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність як самозайнята особа.

До загального місячного оподаткованого доходу платника податку включаються:

- доходи у вигляді заробітної плати, нараховані платнику податку відповідно до умов трудового договору;
- суми винагород та інших виплат, нарахованих платнику податку відповідно до умов цивільно-правового договору;
- доходи від продажу об'єктів майнових і немайнових прав;
- частина доходів від операцій з майном;
- дохід від надання майна в лізинг, оренду або суборенду;
- оподатковуваний дохід (прибуток), не включений до розрахунку загальних оподатковуваних доходів минулих податкових періодів та самостійно виявлений у звітному періоді платником податку або нарахований органом ДПС;
- дохід у вигляді дивідендів, вигахів, призів, процентів;
- інвестиційний прибуток від проведення платником податку операцій з цінними паперами, деривативами та корпоративними правами, випущеними в інших, ніж цінні папери, формах;
- дохід у вигляді вартості успадкованого чи отриманого у дарунок майна;
- кошти або майно (нематеріальні активи), отримані платником податку як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі згідно із законом;
- сума страхових виплат, страхових відшкодувань, що сплачуються платнику податку за договорами довгострокового страхування життя;
- дохід у вигляді неустойки (штрафів, пені), відшкодування матеріальної або немайнової (моральної) шкоди, крім сум, що за рішенням суду спрямовуються на відшкодування збитків, завданих платнику податку

внаслідок заподіяння йому матеріальної шкоди, а також шкоди життю та здоров'ю;

- сума пенсійних внесків у межах недержавного пенсійного забезпечення, сплачена будь-якою особою – резидентом за платника податку чи на його користь;

- дохід, отриманий платником податку як додаткове благо у вигляді вартості використання житла, інших об'єктів матеріального або нематеріального майна, наданих .

платнику податку в безоплатне користування, суми безповоротної фінансової допомоги, суми боргу платника податку, анульованого кредитором за його самостійним рішенням, вартості безоплатно отриманих товарів (робіт, послуг) та ін.

При визначенні бази оподаткування враховуються всі доходи платника податку, отримані ним як у грошовій, так і негрошовій формах.

Під час нарахування доходів, отриманих у вигляді валютних цінностей або інших активів (вартість яких виражена в іноземній валюті або міжнародних розрахункових одиницях), такі доходи перераховуються у гривні за валютним курсом НБУ, що діє на момент такого нарахування.

Податковим кодексом України визначено перелік доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу. До їх числа належать такі доходи:

- сума державної та соціальної матеріальної допомоги у вигляді адресних житлових та інших субсидій або дотацій, компенсацій, винагород, які отримує платник податку з бюджетів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування;

- сума, сплачена роботодавцем на користь вітчизняних вищих та професійно-технічних навчальних закладів за фізичну особу, але не вище розміру, що дає право фізичній особі на застосування податкової соціальної пільги;

- сума стипендії, яка виплачується з бюджету учню, студенту, курсанту військових навчальних закладів, ординатору, аспіранту або ад'юнкту;

- сума доходів, отриманих платником податку у вигляді процентів, що нараховані на цінні папери, емітовані Міністерством фінансів України;

- сума єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування платника податку, що вносяться за рахунок його роботодавця;

- вартість безоплатного лікувально-профілактичного харчування, молока або рівноцінних йому харчових продуктів, газованої солоної води, мийних і знешкоджувальних засобів, а також спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту, якими роботодавець забезпечує платника податку відповідно до Закону України «Про охорону праці»;

- кошти, отримані платником податку на відрядження або під звіт;
- сума грошового або майнового утримання чи забезпечення військовослужбовців строкової служби;
- аліменти, що виплачуються платнику податку згідно з рішенням суду або за добровільним рішенням сторін;
- кошти або вартість майна (послуг), що надаються як допомога на поховання;
- вартість путівок на відпочинок, оздоровлення та лікування на території України, які надаються безоплатно професійною спілкою;
- вартість дарунків, якщо їх вартість не перевищує 50% однієї мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного податкового року, за винятком грошових виплат у будь-якій сумі;
- дохід фізичної особи – підприємця, з якого сплачується єдиний податок згідно із спрощеною системою оподаткування та ін.

Згідно статті 167 Податкового Кодексу України ставка податку становить 15% відсотків бази оподаткування щодо доходів, одержаних у формі:

- а) заробітної плати;
- б) інших виплат і винагород, у т. ч. роялті, які виплачуються платнику у зв'язку з трудовими відносинами або за цивільно-правовими договорами;
- в) виграшу у державну або недержавну грошову лотерею.

У разі якщо загальна сума отриманих платником податку у звітному податковому місяці доходів, перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року, ставка податку становить 17% суми перевищення.

Заробітна плата шахтарів, працівників шахтобудівних підприємств, а також працівників державних воєнізованих аварійно-рятувальних служб (формувань) оподатковується за ставкою 10%.

Ставка податку 5% встановлена стосовно таких доходів (набирає чинності з 01.01.15 р.):

- процент на поточний або депозитний банківський рахунок;
 - процентний або дисконтний дохід за іменним ощадним сертифікатом;
 - процент на вклад члена кредитної спілки у кредитній спілці;
- За ставкою 5% оподатковуються також доходи:
- які виплачуються компанією, що управляє активами інституту спільного інвестування;
 - за іпотечними цінними паперами;
 - у вигляді відсотків (дисконту), отримані власником облігацій від їх емітента;

– за сертифікатом фонду операцій з нерухомістю та доходи, отримані платником податку внаслідок погашення управителем сертифікатів фонду операцій з нерухомістю в порядку, визначеному в проспекті емісії сертифікатів;

– у вигляді дивідендів.

Ставка податку 30% застосовується стосовно доходів, нарахованих як виграш чи приз, отриманий від організатора азартної гри, за виключенням

Під час нарахування доходів у формі заробітної плати база оподаткування визначається як нарахована заробітна плата, зменшена на суму єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових внесків до Накопичувального фонду, а у випадках, передбачених законом, – обов'язкових страхових внесків до недержавного пенсійного фонду, які сплачуються за рахунок заробітної плати працівника, а також на суму податкової соціальної пільги за її наявності.

Загальний фонд заробітної плати платника, що формується на підприємстві для розрахунку податку, формується з фонду основної заробітної плати, фонду додаткової заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат.

Фонд основної заробітної плати включає нарахування за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (часу, тарифних і посадових окладів, посадових обов'язків), а саме:

– винагороди за виконану роботу відповідно до тарифних ставок (окладів), включаючи в повному обсязі внутрішнє сумісництво;

– оплату за час перебування у відрядженні (за виключенням добових, вартості проїзду, витрат на наймання житлового приміщення);

– оплату висококваліфікованих працівників, залучених для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників;

– вартість продукції, виданої працівникам при натуральній формі оплати праці.

Фонд додаткової заробітної плати формується за рахунок доплат, надбавок, гарантійних і компенсаційних виплат, премій, пов'язаних з виконанням виробничих завдань і функцій (доплати за суміщення професій, інтенсивність праці, науковий ступінь, вислугу років, роботу в нічний і надурочний час, високу професійну майстерність, допуск до державної таємниці, шкідливі умови праці, виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника та ін.).

До інших заохочувальних та компенсаційних виплат відносять винагороди і премії, які мають одноразовий характер, інші грошові й матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства і провадяться понад встановлених законодавчих норм: винагороди за підсумками роботи за рік і стаж роботи; одноразові заохочення, присвячені ювілейним та пам'ятним датам; матеріальна допомога на оздоровлення, у т. ч.

необхідність якої викликана шкідливим довкіллям; оплата або дотації на харчування працівників; вартість путівок працівникам та членам їхніх сімей на лікування і відпочинок; премії за виконання особливо важливих завдань та ін.

Отже, заробітна плата найманого працівника, що підлягає оподаткуванню, має визначатись агрегатом нарахувань за трьома складовими: фонду основної заробітної плати, фонду додаткової заробітної плати та інших заохочувальних та компенсаційних виплат, які, у свою чергу, формуються за диференційним принципом. При цьому слід враховувати, що не всі доходи найманих працівників підлягають оподаткуванню. Існує певний перелік виплат, які, у відповідності до чинного законодавства, не включаються до фонду оплати праці. Це:

- внески підприємств на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- допомога по вагітності, пологах, при народженні дитини і догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- допомога на поховання;
- допомога по тимчасовій непрацездатності;
- витрати на відрядження: добові, вартість проїзду, витрати на наймання житлового приміщення;
- винагороди за відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції;
- вартість виданого спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту, молока, лікувально-профілактичного харчування, а також мийних та інших знешкоджувальних засобів;
- компенсації працівникам за використання для потреб виробництва власного інструменту та особистого транспорту;
- матеріальна допомога разового характеру, що надається підприємством окремим працівникам у зв'язку із сімейними обставинами та ін.

2. У відповідності з законом України № 2464 від 08.07.2010 р. «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» *єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування* – це консолідований внесок до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, який здійснюється в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту прав застрахованих осіб та членів їх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Єдиний соціальний внесок (ЄСВ) здійснюється як агрегований платіж до Пенсійного фонду і формується за рахунок декількох окремих внесків на соціальне та пенсійне страхування. Якщо раніше соціальні внески

сплачувались до чотирьох державних соціальних фондів (пенсійного фонду, фондів: зайнятості, тимчасової втрати працездатності, від нещасних випадків на виробництві), то з 1 січня 2011 року такі платежі роботодавці зобов'язані здійснювати одноразово.

Для платників це означає суттєве зменшення адміністративного навантаження в процесі нарахування та сплати соціальних платежів. Незаперечні адміністративні переваги виникають і з точки зору забезпечення державного контролю, що досягається за рахунок оптимізації реєстраційних, облікових процедур, а також аналітичного опрацювання представленої звітності.

Єдиний внесок не входить до загальної системи оподаткування, а тому податкове законодавство не регулює порядок його обчислення і сплати. Суми нарахованого та сплаченого ЄСВ не відносять до складу державного та регіональних бюджетів, а використовують виключно на цілі, що передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Податкові агенти, що використовують найману працю, зобов'язані сплачувати Єдиний внесок не пізніше 20 числа місяця, що настає за базовим звітним періодом. Базовим звітним періодом для таких платників є календарний місяць.

Податкова соціальна пільга (ПСП) – сума, на яку платник податку з доходів фізичних осіб має право зменшити суму свого загального місячного оподаткованого доходу, отриманого з джерел на території України від одного працедавця у вигляді заробітної плати.

ПСП застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку впродовж звітного податкового місяця як заробітна плата, якщо його розмір не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень.

До 31 грудня 2014 року для будь-якого платника податку її розмір визначається в сумі, що дорівнює половині прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року. З 1 січня 2015 року ПСП збільшується вдвічі і дорівнюватиме 100% такого прожиткового мінімуму.

В залежності від соціального статусу платника розмір ПСП визначається окремо для кожної категорії громадян.

Дозволяється збільшення розміру податкової соціальної пільги на користь платника податку в 1,5 рази (150% суми ПСП), який:

а) є одинокою матір'ю (батьком), вдовою (вдівцем) або опікуном – у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років;

б) утримує дитину-інваліда – у розрахунку на кожну таку дитину віком до 18 років;

в) є особою, віднесеною законом до першої або другої категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, включаючи осіб, нагороджених грамотами Президії Верховної Ради УРСР у зв'язку з їх участю в ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи;

г) є учнем, студентом, аспірантом, ординатором, ад'юнктом;

г) є інвалідом I або II групи, у т. ч. з дитинства;

д) є особою, якій присуджено довічну стипендію як громадянину, що зазнав переслідувань за правозахисну діяльність, включаючи журналістів;

е) є учасником бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни, на якого поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Податкова соціальна пільга може бути збільшена також в два рази (200% суми ПСП), якщо платник податку є:

а) Героєм України, Героєм Радянського Союзу, Героєм Соціалістичної Праці або повним кавалером ордена Слави чи ордена Трудової Слави, особою, нагородженою чотирма і більше медалями "За відвагу";

б) учасником бойових дій під час Другої світової війни або особою, яка у той час працювала в тилу, та інвалідом I і II групи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

в) колишнім в'язнем концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання під час Другої світової війни або особою, визнаною репресованою чи реабілітованою;

г) особою, яка була насильно вивезена з території колишнього СРСР під час Другої світової війни на територію держав, що перебували у стані війни з колишнім СРСР або були окуповані фашистською Німеччиною та її союзниками;

г) особою, яка перебувала на блокадній території колишнього Ленінграда (Санкт-Петербург, Російська Федерація) у період з 8 вересня 1941 року по 27 січня 1944 року.

Податкова соціальна пільга не застосовується до доходу:

– самозайнятої особи від провадження підприємницької діяльності, а також від іншої професійної діяльності;

– платника податку, іншого ніж заробітна плата;

– зарплати, яку особа отримує одночасно зі стипендією, грошовим чи майновим забезпеченням учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів, військовослужбовців, що виплачуються з бюджетів.

ПСП застосовують за одним місцем роботи на підставі поданої платником податку заяви разом з необхідними під

Податкова знижка для фізичних осіб – це документально підтверджена сума витрат платника податку – резидента у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів – фізичних або юридичних

осіб протягом звітнього року, на яку дозволяється зменшення його загального річного оподаткованого доходу, одержаного за наслідками такого звітнього року у вигляді заробітної плати.

До податкової знижки включаються фактично здійснені протягом звітнього податкового року платником податку витрати, підтверджені відповідними платіжними та розрахунковими документами, зокрема квитанціями, фіскальними або товарними чеками, прибутковими касовими ордерами, копіями договорів, що ідентифікують продавця товарів (робіт, послуг) і їх покупця.

З метою перерахунку загального оподаткованого доходу за результатами звітнього податкового року оригінали зазначених документів повинні зберігатись платником до моменту їх надання органу ДПС.

Декларування доходів фізичних осіб пов'язано з виконанням законодавчих вимог стосовно яких платники податку у відповідних випадках зобов'язані подавати річну податкову декларацію.

На відміну від Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» (№ 889-IV від 22.05.03 р.) Податковим кодексом починаючи продовжено термін декларування доходів фізичних осіб до 1 травня. Тобто вже в 2011 році за наслідками 2010 звітнього року податкову декларацію можна подавати до 1 травня, а не до 1 квітня.

Фізична особа зобов'язана декларувати власні доходи, якщо протягом звітнього року вона отримувала:

а) доходи (прибутки), які не підлягали оподаткуванню при їх нарахуванні чи виплаті;

б) іноземні доходи;

в) доходи від особи, яка не мала статусу податкового агента (тобто доходи, отримані від нерезидента, фізичної особи, яка не є СПД, або особи, яка здійснює незалежну професійну діяльність). До таких доходів, зокрема, належать:

– вартість подарунків, одержаних від особи, яка не є податковим агентом;

– доходи, одержані від надання майна в оренду або в суборенду особі, яка не є податковим агентом;

– доходи, які раніше не були обкладені ПДФО (самостійно виявлені, нараховані органами ДПС тощо);

– доходи у вигляді неустойки, штрафів або пені, фактично одержаних як відшкодування матеріальної або моральної шкоди від особи, яка не є податковим агентом;

– сума заборгованості платника податку, за якою минув строк позовної давності, за умови що з цієї суми не було утримано ПДФО;

– інвестиційні прибутки;

- дохід у вигляді вартості успадкованого майна;
- кошти або майно, отримані як хабар (викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі), підтверджені в судовому порядку;
- сума заборгованості платника податку, за якою минув строк позовної давності та яка перевищує суму, що становить 50% місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року;
- доходи від виграшів в азартні ігри;
- сума нецільової благодійної допомоги, отриманої від благодійника – фізичної особи, платника ПДФО.

Податок, утриманий із доходів резидентів, підлягає зарахуванню до бюджету згідно з нормами Бюджетного кодексу України, а з доходів нерезидентів – підлягає зарахуванню до бюджету територіальної громади за місцем справляння такого податку.

Запитання для самоконтролю

1. Що собою уявляє податок на доходи фізичних осіб?
2. Назвіть платників податку.
3. Які соціальні пільги передбачає чинне законодавство щодо обчислення цього виду податку?
4. Який порядок сплати прибуткового податку з громадян?

Тема 10 . Податки та збори, що сплачують юридичні та фізичні особи

1. Збір за першу реєстрацію транспортних засобів , ставки, пільги.
2. Правові засади справляння плати за землю. Ставки та порядок нарахування податку.
3. Місцеві податки і збори.

1. Збір за першу реєстрацію транспортного засобу є новим загальнодержавним податковим платежем, який вперше запроваджено з прийняттям Податкового Кодексу. Збір введено в дію з 1 січня 2011 року на заміну податку з власників транспортних засобів, що справлявся раніше з метою формування фінансового фонду для будівництва та ремонту доріг державного та місцевого значення. В зв'язку зі зміною джерел наповнення фонду, а саме збільшенням ставок акцизного податку на нафтопродукти, відпала необхідність його справляння в повному обсязі.

Таким чином, податок з власників транспортних засобів трансформувалася в збір за першу реєстрацію транспортного засобу.

Збір справляється з юридичних та фізичних осіб, які на правах власності або користування транспортним засобом проводять в Україні його першу державну реєстрацію. Тобто, даний збір стягується одноразово, що звільняє платників сплачувати його повторно під час перереєстрації транспортних засобів, пов'язаної зі зміною, наприклад: державного номерного знака, власника транспортного засобу, кольору автомобіля тощо.

Об'єктами оподаткування для розрахунку суми збору є:

а) колісні транспортні засоби, крім:

– транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, що закріплені на праві оперативного управління за військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями Збройних Сил України, які повністю утримуються за рахунок бюджету;

– транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, що закріплені на праві оперативного управління за військовими формуваннями у сфері охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, безпеки дорожнього руху, які повністю утримуються за рахунок бюджету;

– транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, що закріплені на праві оперативного управління за підрозділами служби цивільного захисту, які повністю утримуються за рахунок бюджету;

– транспортних засобів вантажних, самохідних, що використовуються на заводах, складах, у портах та аеропортах для перевезення вантажів на короткі відстані;

– транспортних засобів швидкої медичної допомоги;

– машин і механізмів для сільськогосподарських робіт;

– причепів (напівпричепів);

– мопедів;

– велосипедів;

б) судна, зареєстровані у Державному судновому реєстрі України або у Судновій книзі України;

в) літаки і вертольоти, зареєстровані у Державному реєстрі цивільних повітряних суден України або у Реєстрі державних повітряних суден України, крім літаків і вертольотів Збройних Сил України, органів управління та сил цивільного захисту.

Для цілей визначення суми податкового зобов'язання зі сплати збору база оподаткування встановлюється диференційно для кожного об'єкта оподаткування окремо (табл. 11.1).

Таблиця 10.1

Порядок визначення бази оподаткування для розрахунку збору за першу реєстрацію транспортного засобу

№	Об'єкти оподаткування		Характеристика бази оподаткування
1	Колісні транспортні засоби (мотоцикли, легкові та вантажні автомобілі, трактори, автобуси)	обладнані двигуном внутрішнього згоряння	об'єм циліндрів двигуна в куб. см
		легкові автомобілі обладнані електродвигуном	потужність двигуна в кВт
2	Судна	обладнані двигуном	потужність двигуна в кВт
		не обладнані двигуном	довжина корпусу судна
3	Літаки, вертольоти		максимальна злітна маса

Протягом багатьох десятиріч громадяни – власники транспортних засобів – сплачували місцевий збір. В Україні податок із власників транспортних засобів справляють на підставі Закону України «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів» від 11 грудня 1991 року (зі змінами й доповненнями). 18 лютого 1997 року було прийнято Закон України «Про внесення змін у Закон України «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів».

Платниками податку є юридичні й фізичні особи (як українські, так і іноземні або особи без громадянства), що мають власні транспортні засоби, зареєстровані в Україні, які і є об'єктами оподаткування. До платників податку належать також власники моторних човнів, мотосаней тощо, що перераховують кошти до місцевих бюджетів за місцем перебування власників транспортних засобів. До кола платників не належать філії та інші відокремлені підрозділи юридичних осіб. Тому розраховувати й вносити до бюджету податок із власників транспортних засобів мають саме юридичні особи.

Ставки податку встановлено в гривні за 100 см³ об'єму циліндрів двигуна з розрахунку на 1 кВт (для транспортних засобів з електродвигунами) або з розрахунку на 100 см довжини (для катерів і яхт).

Порівняно традиційну систему *пільг* може бути розділено на дві групи. Перша містить платників, яких цілком звільнено від сплати податку. Сюди належать підприємства автомобільного транспорту загального користування, державні бюджетні установи й організації, інваліди, що мають мотоколяски чи автомобілі з ручним керуванням тощо. Інша містить платників, для яких ставку податку зменшено на 50% (пожежні машини, машини швидкої допомоги тощо). Закон надає право місцевим органам державної влади звільняти цілком чи частково від сплати податку окремих платників, за наявності вагомих причин. Законом України «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів» передбачено такі пільги щодо цього податку.

Строки сплати податку практично застосовують щодо вчасного здійснення технічного огляду транспортного засобу. Сплачують податок щорічно, але не пізніше першого півріччя перед реєстрацією, перереєстрацією чи щорічним технічним оглядом. Обчислення податку

здійснюють відповідно до сумарної потужності транспортного засобу з урахуванням його різновиду й ставки.

Суми, що надходять за рахунок цього податку, розподіляють у співвідношенні: 85% – використовують на фінансування ресурсів, пов'язаних із будівництвом, реконструкцією, ремонтом і утриманням автомобільних доріг загального користування, а також сільських доріг; 15 – надходять до бюджетів місцевого самоврядування на ремонт і утримання вулиць у населених пунктах, що перебувають у комунальній власності, автомобільних доріг і доріг загального користування державного значення. Підприємства сплачують податок щокварталу рівними частинами відповідно до розрахунку суми податку за рік, а громадяни можуть його сплачувати щорічно чи один раз на два роки, але не пізніше першого півріччя року, в якому здійснено технічний огляд. Суму податку розраховують на підставі чинних ставок. За викрадений транспортний засіб податок не сплачують за умови, що факт крадіжки підтверджено документами компетентного органу, що порушив кримінальну справу.

2. У системі платежів за природні ресурси важливе місце належить платі за землю.

Земля є національним багатством України. З метою раціонального використання національних земельних ресурсів Земельним кодексом України запроваджено її платне використання.

Плата за землю – це загальнодержавний податок, який справляється у формі земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності.

Платниками земельного податку або орендної плати за землю виступають громадяни України, іноземні громадяни, підприємства, об'єднання, організації та установи незалежно від їх організаційно правових форм та форм власності, тобто всі платники податків, які є власниками земельних ділянок, земельних паїв, землекористувачами та орендарями.

Об'єктом плати за землю є земельна ділянка, яка перебуває у власності або користуванні, у т. ч. на умовах оренди.

Підставою для нарахування земельного податку та орендної плати є дані державного земельного кадастру, який включає інформаційні дані стосовно реєстрації права власності, права користування землею та договорів на оренду землі, обліку кількості та якості земель, бонітування ґрунтів, зонування територій населених пунктів, економічної та грошової оцінки земель. Тому всі юридичні та фізичні особи, які фактично використовують земельні ділянки без належного оформлення документів на землю, повинні звернутись до відповідних органів виконавчої влади з питань земельних ресурсів для відповідного їх оформлення, з метою достовірного визначення площі земельної ділянки, як одного з елементів бази оподаткування.

Вартість одиниці площі земельної ділянки є другим елементом податкової бази, яка для цілей розрахунку земельного податку, визначається

добутком нормативної грошової оцінки одиниці площі такої земельної ділянки на коефіцієнт індексації.

За економічним змістом нормативна грошова оцінка земельної ділянки відображає капіталізований рентний дохід, отриманий за її використання.

За вимогами зазначених методик нормативна грошова оцінка здійснюється окремо:

а) за сільськогосподарськими землями (орними, природними сіножатями і пасовищами, під багаторічні насадження);

б) за землями населених пунктів;

в) за землями промисловості, транспорту, зв'язку та енергетики;

г) за землями запасу;

г) за землями природно-заповідного, природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення;

д) за землями лісового та водного фондів.

Величина нормативної грошової оцінки є добутком річного рентного доходу і терміну його капіталізації впродовж 33 років.

Для земельних ділянок, нормативна грошова оцінка яких проведена встановлені такі ставки:

а) землі сільськогосподарського призначення:

– для ріллі, сіножатей та пасовищ – 0,1% від нормативної грошової оцінки;

– для багаторічних насаджень – 0,03% від нормативної грошової оцінки;

б) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики та оборони:

– для земель, наданих підприємствам промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики та оборони – 5% від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по АРК або по області;

– для земельних ділянок, наданих підприємствам залізничного транспорту, підрозділам Збройних Сил України, які здійснюють господарську діяльність – 0,02% від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по АРК або по області;

– для земельних ділянок, наданих підприємствам промисловості, які знаходяться в стані тимчасової консервації (деградовані землі) – 0,03% від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по АРК або по області;

в) землі населених пунктів зайняті житловим фондом та автостоянками – 3% від їх нормативної грошової оцінки;

г) землі населених пунктів надані для потреб сільськогосподарського виробництва, водного та лісового господарства, які зайняті виробничими, культурно-побутовими, господарськими та іншими будівлями і спорудами – 3% від їх нормативної грошової оцінки;

г) земельні ділянки незалежно від їх місцезнаходження – 1% від їх нормативної грошової оцінки.

Для земельних ділянок, нормативна грошова оцінка яких не проведена встановлені такі ставки:

а) землі населених пунктів. Ставки визначають диференційовано в залежності від кількості мешканців населеного пункту:

б) землі несільськогосподарського призначення, що розташовані за межами населених пунктів:

– для земельних ділянок, зайнятих господарськими будівлями, спорудами – 5% від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по АРК або по області;

– для земельних ділянок, надані садівницьким товариствам, у т. ч. зайняті садовими або дачними будинками фізичних осіб – 5% від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по АРК або по області;

в) землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення:

– для земельних ділянок землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення – 5% від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по АРК або по області;

– для земельних ділянок, що зайняті об'єктами, використання яких не пов'язано з природоохоронним, оздоровчим та рекреаційним призначенням територій: 5% – якщо нормативну грошову оцінку проведено; у п'ятикратному розмірі за ставками згідно табл. 10.2 – якщо не проведено;

– для земельних ділянок, що зайняті об'єктами, використання яких не пов'язано з історико-культурним призначенням територій: 5% – якщо нормативну грошову оцінку проведено; у п'ятикратному розмірі за ставками згідно табл. 10.2 – якщо не проведено, із застосуванням коефіцієнтів (для об'єктів міжнародного значення – 7,5; для об'єктів загальнодержавного значення – 3,75; для об'єктів місцевого значення – 1,5);

г) землі водного фонду та лісогосподарського призначення:

– для земель водного фонду – 0,3% від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по АРК або по області;

– для земельних ділянок лісогосподарського призначення, які зайняті виробничими, культурно-побутовими, господарськими та іншими будівлями і спорудами – 5% від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по АРК або по області.

Якщо використання земельної ділянки здійснюється не на правах власності або постійного користування, а на умовах оренди, то порядок визначення сум податкових платежів повинен враховувати певні законодавчі

обмеження. Їх сутність полягає у встановленні граничного розміру орендної плати за мінімальним та максимальним значеннями.

Так зокрема, мінімальна річна сума орендного платежу для земель сільськогосподарського призначення не може бути меншою за розмір земельного податку, а для інших категорій земель – його трикратного розміру. А максимальна сума орендної плати не може перевищувати 3% від нормативної грошової оцінки для земельних ділянок, наданих для розміщення, будівництва, обслуговування та експлуатації об'єктів енергетики та 12% від нормативної грошової оцінки для інших земельних ділянок. Орендна плата за укладеними договорами оренди може бути більшою зазначеного граничного обмеження, за умов визначення орендаря на конкурентних засадах.

Плата за суборенду земельних ділянок не може перевищувати орендної плати.

В господарській практиці є поширеними випадки коли підприємства, установи, організації, які є власниками або користувачами земельних ділянок, і на яких розташовані об'єкти нерухомості, здають їх в оренду іншим суб'єктам підприємництва. За таких умов під податковий контроль підпадають не орендарі об'єктів нерухомого майна, а саме ті підприємства та організації, яким ці земельні ділянки виділені у постійне або тимчасове користування.

Базовим податковим (звітним) періодом для плати за землю є календарний рік, який починається 1 січня і закінчується 31 грудня поточного року. Для новостворених підприємств та організацій, а також у зв'язку із набуттям права власності або користування на нові земельні ділянки він може бути меншим.

Платники земельного податку, або орендної плати (крім громадян) самостійно обчислюють суму податкового платежу і щорічно станом на 1 січня до 1 лютого подають відповідному органу ДПС за місцезнаходженням земельної ділянки податкову декларацію на поточний рік за встановленою формою, з розбивкою річної суми рівними частками на 12 календарних місяців. Плата здійснюється щомісячно рівними частками, на протязі 30 календарних днів, наступним за звітним місяцем.

Нарахування громадянам сум земельного податку, орендної плати податкові органи проводять до 1 травня, після чого надсилають платнику відповідне податкове повідомлення про необхідність внесення платежу. Податок громадяни зобов'язані сплатити впродовж 60 днів з дня отримання такого повідомлення. У сільській місцевості земельний податок (орендну плату) громадяни можуть сплачувати через каси сільських рад за прибутковим ордером встановленого зразка.

Чинним законодавством України передбачено *пільги стосовно сплати земельного податку*. З числа фізичних осіб земельний податок не сплачують:

- а) інваліди першої і другої групи;

б) фізичні особи, які виховують трьох і більше дітей віком до 18 років;

в) пенсіонери (за віком);

г) фізичні особи, визнані законом особами, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Звільнення від сплати податку зазначених осіб поширюється на одну земельну ділянку за кожним видом використання у межах граничних норм:

– для ведення особистого селянського господарства – у розмірі не більш як 2 гектари;

– для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка): у селах – не більш як 0,25 гектара, в селищах – не більш як 0,15 гектара, в містах – не більш як 0,10 гектара;

– для індивідуального дачного будівництва – не більш як 0,10 гектара;

– для будівництва індивідуальних гаражів – не більш як 0,01 гектара;

– для ведення садівництва – не більш як 0,12 гектара.

З числа юридичних осіб земельний податок не сплачують:

а) заповідники, у тому числі історико-культурні, національні природні парки, заказники (крім мисливських), парки державної та комунальної власності, регіональні ландшафтні парки, ботанічні сади, дендрологічні і зоологічні парки, пам'ятки природи, заповідні урочища та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва;

б) дослідні господарства науково-дослідних установ і навчальних закладів сільськогосподарського профілю та професійно-технічних училищ;

в) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, органи прокуратури, заклади, установи та організації, спеціалізовані санаторії України для реабілітації, лікування та оздоровлення хворих, військові формування, утворені відповідно до законів України, Збройні Сили України та Державна прикордонна служба України, які повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів;

г) дитячі санаторно-курортні та оздоровчі заклади України незалежно від їх підпорядкованості, у т. ч. дитячі санаторно-курортні та оздоровчі заклади України, які знаходяться на балансі підприємств, установ та організацій;

г) релігійні організації України, статuti яких зареєстровано у встановленому законом порядку, за земельні ділянки, надані для будівництва і обслуговування культових та інших будівель, а також благодійні організації, діяльність яких не передбачає одержання прибутків;

д) санаторно-курортні та оздоровчі заклади громадських організацій інвалідів, реабілітаційні установи громадських організацій інвалідів;

е) дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади незалежно від форм власності і джерел фінансування, заклади культури, науки, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, фізичної культури та спорту, які повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів та ін.

Кошти від плати за землю використовують:

- 1) на фінансування заходів щодо раціонального використання й охорони земель, підвищення родючості ґрунту;
- 2) на ведення Державного земельного кадастру, землевпорядження, моніторингу земель. Державний земельний кадастр містить систему потрібних зведень і документів про правовий режим земель; їхній розподіл серед власників землі та землекористувачів, у тому числі орендарів, за категоріями земель; про якісну характеристику народногосподарської цінності земель;
- 2) для економічного стимулювання власників землі й землекористувачів, на поліпшення якості земель, підвищення родючості ґрунту та продуктивності земель лісового фонду.

3. Важливу роль у формуванні місцевих бюджетів і реалізації функцій місцевих органів влади належить *місцевим податкам та зборам*. До їх числа чинним законодавством визначені такі:

До місцевих податків належать:

1. податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
2. єдиний податок.

До місцевих зборів належать:

1. збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності;
2. збір за місця для паркування транспортних засобів;
3. туристичний збір.

Місцеві ради обов'язково установлюють податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, єдиний податок та збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності.

Доцільність встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору місцеві ради визначають самостійно. Останні, приймаючи рішення про запровадження місцевих податків та зборів, розробляють та затверджують відповідні положення про порядок їх адміністрування. При цьому органи місцевої влади мають право самостійно в межах максимальних ставок визначати рівень податкового навантаження.

Установлення місцевих податків та зборів, не передбачених Податковим Кодексом, забороняється.

Зарахування місцевих податків та зборів до відповідних місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України.

Місцеві податки та збори, внесені за рахунок коштів юридичних осіб, їх філій, відділень, представництв та інших відособлених підрозділів, відносяться на собівартість виробництва. Фізичні особи сплачують місцеві податки і збори за рахунок власних доходів.

Загальний контроль за сплатою місцевих податків та зборів здійснюється органами ДПС, а також уповноваженими органами місцевої влади.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, є новим у вітчизняній податковій практиці, оскільки запроваджений прийнятим Податковим Кодексом (стаття 265 ПКУ).

Платниками податку є фізичні та юридичні особи, у т. ч. нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової нерухомості. Якщо об'єкт житлової нерухомості перебуває у спільній частковій власності кількох осіб, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку.

Об'єктом оподаткування цього податку є об'єкт житлової нерухомості у вигляді квартир та житлових будинків.

Не підлягають оподаткуванню і не сплачують податок платники, у власності яких перебувають такі об'єкти житлової нерухомості:

- а) об'єкти державної та комунальної власності;
- б) об'єкти житлової нерухомості, які розташовані в зонах відчуження та обов'язкового відселення;
- в) будівлі дитячих будинків сімейного типу;
- г) садовий або дачний будинок, але не більше одного такого об'єкта на одного платника податку;
- г) об'єкти житлової нерухомості, які належать багатодітним сім'ям та прийомним сім'ям, у яких виховується троє та більше дітей, але не більше одного такого об'єкта на сім'ю;
- д) гуртожитки.

Для цілей розрахунку податку *базою оподаткування* виступає житлова площа квартири або житлового будинку.

База оподаткування об'єктів житлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних осіб, обчислюється органом ДПС на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. А база оподаткування об'єктів житлової нерухомості, що перебувають у власності юридичних осіб, обчислюється такими особами самостійно виходячи з житлової площі об'єкта оподаткування на підставі документів, що підтверджують право власності на такий об'єкт.

У разі наявності у платника податку кількох об'єктів оподаткування база оподаткування обчислюється окремо за кожним з таких об'єктів.

Сума податку визначається із застосуванням *ставок*, які затверджуються місцевими радами в межах норм граничного податкового навантаження.

З метою мінімізації податкового навантаження на платників податків – фізичних осіб, забезпечення їх соціальних прав і свобод Податковим Кодексом запроваджено певні пільги зі сплати податку. Таке пільгове оподаткування реалізується в тому, що база оподаткування об'єкта житлової нерухомості, що перебуває у власності фізичної особи – платника податку, зменшується:

- а) для квартири – на 120 кв. м;
- б) для житлового будинку – на 250 кв. м.

Базовий податковий (звітний) період, визначений для цілей розрахунку та сплати податку дорівнює календарному року.

Обчислення суми податку з об'єктів житлової нерухомості, які знаходяться у власності фізичних осіб, проводиться органом ДПС за місцезнаходженням об'єкта житлової нерухомості. Податкове повідомлення-рішення про суму податку, що підлягає сплаті, та необхідні платіжні реквізити податкові органами надсилають платникам в поточному році до 1 липня.

Щодо новоствореного об'єкта житлової нерухомості податок сплачується фізичною особою-платником починаючи з місяця, в якому виникло право власності на такий об'єкт. Орган ДПС надсилає податкове повідомлення-рішення зазначеному власнику після отримання інформації про виникнення права власності на такий об'єкт.

Для того щоб податкові органи мали можливість в повному обсязі та своєчасно надсилати такі податкові повідомлення громадянам, місцеві органи БТІ зобов'язані інформувати податкові органи про наявні та набуті права громадян на об'єкти житлової нерухомості. Періодичність такого інформування визначається календарним кварталом у 15-денний строк, що настає за звітним.

Податкове зобов'язання за звітний рік з податку сплачується фізичними особами – впродовж 60 днів з дня вручення податкового повідомлення.

Обчислення суми податку з об'єктів житлової нерухомості, які знаходяться у власності юридичних осіб проводиться юридичною особою самостійно виходячи з наявної площі станом на 1 січня звітного року. Даний розрахунок з розбивкою річної суми рівними частками поквартально відображається у податковій декларації, яка юридичними особами подається податковому органу за місцезнаходженням об'єкта оподаткування в строк до 1 лютого. У разі набуття права власності на об'єкт житлової нерухомості протягом року податок нараховується з дня виникнення права власності на такий об'єкт.

Податкове зобов'язання за звітний рік з податку юридичними особами сплачується авансовими внесками щоквартально до 30 числа місяця, що настає за звітним.

У разі переходу права власності на об'єкт оподаткування від одного власника до іншого протягом календарного року податок обчислюється для попереднього власника за період з 1 січня цього року до початку того місяця, в якому він втратив право власності на зазначений об'єкт оподаткування, а для нового власника – починаючи з місяця, в якому виникло право власності.

Цей збір є також новим податковим платежем і до прийняття Податкового кодексу не нараховувався і не стягувався.

Єдиний податок

Порядок нарахування та сплати регулюється Указом Президента України від 3 липня 1998 року № 727 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва».

З метою реалізації державної політики з питань формування та підтримки малого підприємництва, ефективного використання його можливостей у розвитку національної економіки, зменшення соціальної напруги в суспільстві шляхом вирішення проблеми зайнятості населення з 1 січня 1999 р. Указом Президента № 727/98 від 03.07.98 р. «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» було запроваджено спрощену систему оподаткування, ведення обліку та подання звітності для суб'єктів малого підприємництва.

У відповідності з положеннями зазначеного Указу право на оподаткування господарської діяльності за спрощеною системою отримали суб'єкти підприємництва: фізичні особи – підприємці та юридичні особи. Але таке право поширюється не на всіх платників, а лише на тих, що відповідають певним вимогам.

З числа фізичних осіб – підприємців, право перебувати на спрощеній системі оподаткування отримали ті з них, у яких кількість найманих працівників, включаючи членів сім'ї, за рік не перевищує 10 осіб, а обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) не перевищує 500 тис. грн.

Для юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності встановлені такі обмеження: середньооблікова чисельність працюючих не повинно перевищувати за рік 50 осіб, а обсяг виручки від реалізації продукції не перевищувати 1 млн. грн.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва не поширюється на:

– суб'єктів підприємницької діяльності, які провадять діяльність у сфері грального бізнесу (у т. ч. діяльність, пов'язану із влаштуванням казино, інших гральних місць, гральних автоматів, проведенням лотерей та розіграшів з видачею грошових вигравів у готівковій або майновій формі), здійснюють обмін іноземної валюти;

– суб'єктів підприємницької діяльності, які є виробниками підакцизних товарів, здійснюють господарську діяльність, пов'язану з експортом, імпортом та оптовим продажем підакцизних товарів, оптовим та роздрібним продажем підакцизних пально-мастильних матеріалів;

– суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють: видобуток та виробництво дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення; оптову, роздрібну торгівлю промисловими виробами з дорогоцінних металів, що підлягають ліцензуванню відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності».

Середньооблікова чисельність працюючих для суб'єктів малого підприємництва визначається з урахуванням усіх його працівників, у т. ч. тих, що працюють за договорами та за сумісництвом, а також працівників представництв, філіалів, відділень та інших відособлених підрозділів.

Виручкою від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) вважається сума, фактично отримана суб'єктом підприємницької діяльності на розрахунковий рахунок або в касу за здійснення операцій з продажу продукції. У разі здійснення операції з продажу основних фондів виручкою від реалізації вважається різниця між сумою, отриманою від реалізації цих фондів, та їх залишковою вартістю на момент продажу.

Набуття права переходу з загальної системи оподаткування на спрощену у фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб виникає з моменту відповідної реєстрації таких платників в органах ДПС. Факт такої реєстрації засвідчується свідоцтвом платника єдиного податку.

Для переходу на спрощену систему оподаткування малого підприємництва зобов'язаний подати до податкового органу письмову заяву за місцем державної реєстрації, яка подається не пізніше ніж за 15 днів до початку наступного звітного податкового періоду – кварталу, за умови сплати всіх установлених податків та обов'язкових платежів за попередній звітний податковий період.

Орган ДПС зобов'язаний протягом 10 робочих днів видати безоплатно свідоцтво про право сплати єдиного податку або надати письмову мотивовану відмову.

Рішення про перехід на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності може бути прийняте не більше одного разу за календарний рік.

Перебування на спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності звільняє суб'єкти малого підприємництва від сплати таких видів податків і зборів:

- а) податку на прибуток підприємств;
- б) податку на доходи фізичних осіб (для фізичних осіб – підприємців);
- в) ПДВ з операцій з постачання товарів та послуг, місце надання яких розташоване на митній території України, за винятком ПДВ, що сплачується юридичними особами, які обрали ставку оподаткування 6%;

г) земельного податку, крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються для ведення підприємницької діяльності;

г) плати за користування надрами;

д) збору за спеціальне використання води;

е) збору за спеціальне використання лісових ресурсів;

є) збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності.

У разі проведення операцій з ввезення товарів на митну територію України ПДВ сплачується всіма платниками єдиного податку, у т. ч. й тими, які не мають статусу платників ПДВ.

Існують особливості в нарахуванні та сплаті єдиного податку для юридичних та фізичних осіб.

Єдиний податок для суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб

Ставка єдиного податку для суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб – установлюється в розмірі:

– 6 % від обсягу виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), якщо ПДВ такими платниками сплачується на загальних підставах;

– 10%, якщо ПДВ не сплачується.

Вибір тієї чи іншої ставки платники здійснюють самостійно.

Суб'єкти підприємницької діяльності – юридичні особи, які перейшли на спрощену систему оподаткування за єдиним податком, не мають права застосовувати інший спосіб розрахунків за відвантаженою продукцією, крім готівкового та безготівкового.

В залежності від обраної ставки єдиного податку (6% або 10%) суб'єкти підприємництва визначають його розмір таким чином:

$$\text{ЄП} = (B_{\text{т}} - A3 + \text{ПДВ}) \times 6\%, \quad (10.1)$$

де, ЄП – сума єдиного податку, розрахована за один календарний місяць, грн;

$B_{\text{т}}$ – вартість продукції (товарів, робіт, послуг), грн;

$A3$ – сума акцизного збору, грн;

ПДВ – сума нарахованого податку на додану вартість, грн.

$$\text{ЄП} = (B_{\text{т}} - A3) \times 10\%, \quad (10.2)$$

де, ЄП – сума єдиного податку, розрахована за 1 календарний місяць, грн;

$B_{\text{т}}$ – вартість продукції (товарів, робіт, послуг), грн;

$A3$ – сума акцизного збору, грн.

За результатами господарської діяльності за звітний період (квартал) суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи – подають до органу ДПС до 20 числа місяця, наступного за звітним періодом, розрахунок сплати єдиного податку, акцизного збору і податку на додану вартість (за ставки 6%),

а також платіжні доручення про сплату податку з відповідною відміткою банківської установи.

Суб'єкти підприємницької діяльності – юридичні особи – зобов'язані щомісячно перераховувати суми єдиного податку до 20 числа місяця, наступного за тим, в якому одержано виручку.

Для уникнення порушень діючого законодавства платники повинні керуватись наступним порядком сплати податку, згідно якого 43% нарахованого єдиного податку платники зобов'язані спрямовувати на рахунки відповідного місцевого бюджету, а 57% – на рахунки органів Пенсійного фонду України, як частину суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ).

Це означає, що суму розрахованого єдиного податку платник зобов'язаний самостійно розділити на дві частини і перерахувати кожна з них окремо на відповідні рахунки Державного казначейства та Пенсійного фонду України. Такий порядок сплати введено з 1 січня 2011 року. До цього періоду платник розраховував і сплачував загальну суму єдиного податку на рахунки Державного казначейства, після чого органи казначейства самостійно розділяли отриману суму і спрямовували виділені частки за відповідним призначенням: державний бюджет – 20%, місцевий бюджет – 23%, ПФУ – 42%, ФСС – 15%,

Єдиний податок для суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб

Ставка єдиного податку для суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб (СПД – ФО) встановлюється місцевими радами за місцем державної реєстрації залежно від виду та місця діяльності, і не може становити менше 20 грн та більше 200 грн за календарний місяць.

У разі, коли фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності – здійснює декілька видів підприємницької діяльності, для яких встановлено різні ставки єдиного податку, така фізична особа сплачує податок в межах встановленої максимальної ставки. Якщо діяльність здійснюється з використанням найманої праці, у т. ч. за участю членів своєї сім'ї, ставка єдиного податку збільшується на 50% за кожен особу.

Доходи від підприємницької діяльності, обкладені єдиним податком, не включаються до розрахунку загального річного оподаткованого доходу фізичної особи. Інші доходи платника, у т. ч. наприклад – заробітна плата, оподатковується за окремим порядком.

Впродовж 5 днів після закінчення звітного квартального періоду СПД – ФО зобов'язані подавати до органів ДПС податкову звітність – розрахунок єдиного податку, разом з платіжним дорученням про його сплату. Сам податок, згідно вимог Указу Президента, сплачується щомісяця не пізніше 20 числа наступного місяця. Якщо взяти до уваги, що перший податковий

платіж платники здійснюють до отримання свідоцтва про сплату єдиного податку, то всі наступні платежі слід розглядати як авансові внески щодо таких сплат.

СПД-ФО перераховують суми єдиного податку керуючись положеннями Податкового кодексу, та Постановою КМУ №507 від 16.03.00 р. «Про роз'яснення Указу Президента України від 3 липня 1998 р. №727», як і суб'єкти підприємницької діяльності – юридичні особи, за таким же порядком:

- 43% нарахованого єдиного податку на рахунки відповідного місцевого бюджету;

- 57% нарахованого єдиного податку на рахунки органів Пенсійного фонду України як частину суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ).

Разом з тим, під час визначення розміру суми єдиного податку у вигляді частки ЄСВ, платники повинні додатково враховувати вимоги Закону України № 2464 від 08.07.10р. «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Даний закон визначає, що мінімальний розмір нарахувань з ЄСВ за встановленою законом ставкою здійснюється виходячи з мінімальної бази таких нарахувань, що дорівнює мінімальній заробітній платі.

Облік результатів господарської діяльності платники єдиного податку – юридичні та фізичні особи виконують за спрощеною системою, шляхом відображення господарських операцій у Книзі обліку доходів і витрат. Загальні вимоги стосовно порядку її ведення зводяться до наступного:

- книга ведеться особисто платником податку;
- книга ведеться в документарному вигляді і може мати вигляд зошита або блокнота;
- аркуші книги обов'язково нумеруються, прошиваються та скріпляються печаткою податкового органу;
- книга повинна бути зареєстрованою в органі ДПС;
- підчищення та виправлення у книзі не допускаються;
- книга тримається за кожним місцем проведення господарської діяльності (для сфери торгівлі);
- в книгу записуються всі господарські операції платника податку.

У разі припинення діяльності Книга анулюється і зберігається у підприємця впродовж трьох років з моменту здійснення останнього запису. Дублікати Книги видаються тільки за наявності прийнятої органами внутрішніх справ заяви про втрату попередньої книги. Формат Книги розробляється та затверджується органами влади окремо для платників єдиного податку – юридичних та фізичних осіб.

Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності

Відповідно до ст. 10 «Місцеві податки та збори» Податкового кодексу до місцевих зборів віднесено **збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності**. В податкову практику його введено замість «плати за торговий патент», порядок адміністрування якого регулював Закон України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності». З 1 січня 2011 року цей закон втратив чинність.

Платниками збору (стаття 267 Податкового Кодексу України) є юридичні особи та фізичні особи – підприємці (їх відокремлені підрозділи), які здійснюють підприємницьку діяльність в сфері торгівлі, надання платних послуг та розваг. До переліку видів такої діяльності належать:

- а) торговельна діяльність у пунктах продажу товарів;
- б) діяльність з надання платних побутових послуг (за переліком КМУ);
- в) торгівля валютними цінностями у пунктах обміну іноземної валюти;
- г) діяльність у сфері розваг (крім проведення державних грошових лотерей).

Для організації будь-якого із зазначених видів діяльності суб'єкти підприємництва зобов'язані отримати в податковому органі спеціальний дозвільний документ – патент. Підставою для його придбання є відповідна заявка платника збору, яка повинна містити: найменування суб'єкта господарювання, код за ЄДРПОУ, його юридичну адресу, вид підприємницької діяльності, строк дії патенту, вид торгового патенту та ін.

Ст. 267 Податкового Кодексу розрізняє 3 види патентів, на підставі яких суб'єкти підприємництва мають право здійснювати вищезазначені види господарської діяльності:

- короткотерміновий торговий патент;
- пільговий торговий патент;
- торговий патент.

Короткотерміновий торговий патент є дозвільним документом недовготривалої дії, так як видається на строк від 1 до 15 днів. Сферою його застосування можуть бути проведення ярмарків, виставок-продажів та інших короткотермінових заходів, пов'язаних з демонстрацією та продажем товарів.

Пільговий торговий патент видається виключно для реалізації господарських операцій, які є соціально необхідними. До числа таких видів діяльності можна віднести:

- реалізацію товарів повсякденного вжитку, продуктів харчування, а також виробів медичного призначення через торговельні установи, утворені громадськими організаціями інвалідів;

– реалізацію лікарських препаратів, ліків, медикаментів, предметів догляду, перев'язувальних матеріалів, вітамінів, технічних засобів для індивідуального користування та реабілітації інвалідів;

– реалізацію зубної пасти та порошків, косметичних серветок, дитячих пелюшок, господарського мила;

– реалізацію термометрів, індивідуальних діагностичних приладів та ін.

З придбанням пільгового торгового патенту провадиться також торговельна діяльність з реалізації періодичних видань друкованих засобів масової інформації вітчизняного виробництва, а також книг, брошур, альбомів, нотних видань, буклетів та іншої продукції.

Пільговий торговий патент видається терміном на 5 років.

Торговий патент видається в усіх інших випадках проведення господарських операцій, що підлягають патентуванню, терміном на 5 років.

Бланк отриманого патенту є документом суворого обліку. У разі його втрати або зіпсування платник збору зобов'язаний отримати дублікат такого патенту.

Для провадження торговельної діяльності, діяльності з надання платних послуг та діяльності з торгівлі валютними цінностями патенти придбаються окремо для кожного пункту продажу товарів, пункту з надання платних послуг або пункту обміну іноземної валюти. Для здійснення діяльності у сфері розваг торговий патент придбається для кожного окремого грального місця. Якщо окреме гральне місце має декілька незалежних місць, торговий патент придбається окремо для кожного з них.

Дія патенту поширюється на територію, яка є підконтрольною державному органу, що здійснив реєстрацію суб'єкта господарювання. Передача його іншому платнику не дозволяється.

Суб'єкти господарювання в місцях торгівлі та надання послуг зобов'язані розміщувати оригінал отриманого патенту в доступних для огляду місцях, як-то:

– на фронтальній вітрині магазину, а за її відсутності – біля реєстратора розрахункових операцій;

– на фронтальній вітрині малої архітектурної форми;

– на табличці в автомагазинах, на розвозках та інших видах пересувної торговельної мережі, а також на лотках, прилавках та інших видах торговельних точок;

– у пунктах обміну іноземної валюти;

– у приміщеннях для надання платних послуг, а також у приміщеннях, в яких проводяться розважальні ігри.

До числа суб'єктів підприємництва, які звільнені від обов'язку сплачувати збір віднесені:

а) аптеки, що перебувають у державній та комунальній власності;

б) фізичні особи – підприємці, які провадять торговельну діяльність у межах ринків усіх форм власності;

в) фізичні особи – підприємці, які здійснюють продаж вирощених в особистому підсобному господарстві, на присадибній, дачній, садовій ділянках продукції рослинництва і тваринництва, свійської худоби та птиці, продукції власного бджільництва;

г) суб'єкти господарювання, утворені громадськими організаціями інвалідів, які мають податкові пільги згідно із законодавством та здійснюють торгівлю виключно продовольчими товарами вітчизняного виробництва та продукцією, виготовленою на підприємствах «Українське товариство сліпих», «Українське товариство глухих»;

г) суб'єкти господарювання, які провадять торговельну діяльність виключно з використанням таких видів товарів вітчизняного виробництва: хліб і хлібобулочні вироби; борошно пшеничне та житнє; сіль, цукор, олія соняшникова і кукурудзяна; молоко і молочна продукція, крім молока і вершків згущених із домішками і без них; продукти дитячого харчування; безалкогольні напої; морозиво; яловичина та свинина; свійська птиця; яйця; риба; ягоди і фрукти; мед та інші продукти бджільництва, бджолоінвентар і засоби захисту бджіл; картопля і плодоовочева продукція; комбікорм для продажу населенню;

д) суб'єкти господарювання, які провадять заготівельну діяльність, якщо подальша реалізація продукції відбувається за розрахунками у безготівковій формі (пункти приймання склотари, макулатури, відходів паперових, картонних і ганчіркових; заготівля сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки);

е) підприємства, установи та організації, які провадять діяльність у торговельно-виробничій сфері (ресторанне господарство), у т. ч. навчальних закладах, із обслуговування виключно працівників таких підприємств, установ та організацій, а також учнів і студентів у навчальних закладах та ін.

Сума збору визначається із застосуванням *ставок*, які затверджуються органами місцевого самоврядування в межах норм граничного податкового навантаження, з урахуванням місцезнаходження пункту продажу товарів та асортименту товарів, пункту з надання платних послуг та виду платних послуг. Платники збору можуть здійснити сплату збору авансовим внеском до кінця календарного року. Суми збору, не сплачені в установлені строки, вважаються податковим боргом і стягуються до місцевого бюджету з накладанням відповідних санкцій.

У разі якщо суб'єкти підприємства здійснюють реалізацію товарів та надання послуг в курортній місцевості або на території, прилеглій до митниці, органи місцевого самоврядування мають право збільшити ставки збору для таких суб'єктів, але не більш як 0,4 розміру мінімальної заробітної плати.

Суб'єкт господарювання, що припинив діяльність, яка підлягає патентуванню, до 15 числа місяця, що передує звітному, письмово повідомляє про це податковий орган. При цьому торговий патент підлягає поверненню органу ДПС, який його видав, а суб'єкту господарювання повертається надмірно сплачена сума збору.

Збір за місяць для паркування транспортних засобів

Запровадження *збору за паркування транспортних засобів* (стаття 266 Податкового Кодексу України) органи місцевого самоврядування здійснюють з метою отримання додаткових грошових ресурсів для впорядкування та благоустрою місцевої транспортної інфраструктури, зручної для користування та композиційно інтегрованої в місцевій архітектурі.

Паркування транспортних засобів – це тимчасова стоянка автотранспортного засобу, незалежно від марки автомобіля та його приналежності у спеціально обладнаних для цього місцях: майданчиках для платного паркування або спеціальних автостоянках. На відміну від порядку адміністрування збору, що існував раніше, Податковим кодексом розширено перелік таких місць за рахунок комунальних гаражів, стоянок, паркінгів, які побудовані за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Платниками збору є юридичні особи, їх філії (відділення, представництва), фізичні особи – підприємці, які з дозволу сільських, селищних або міських рад організують та провадять діяльність із надання місць паркування для транспортних засобів.

Об'єктом оподаткування є земельна ділянка, відведена для забезпечення паркування транспортних засобів на автомобільних дорогах загального користування, тротуарах, а також комунальні гаражі, стоянки, паркінги (будівлі, споруди, їх частини), які побудовані за рахунок коштів місцевого бюджету. Виняток складають площі земельної ділянки, відведені для безоплатного паркування транспортних засобів, передбачених Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні».

Базою оподаткування є площа земельної ділянки, відведена для паркування.

При визначенні суми збору органи місцевого самоврядування зобов'язані враховувати місцезнаходження ділянки, її площу, кількість місць для паркування, спосіб поставлення транспортних засобів на стоянку, режим роботи та ін. В залежності від зазначених обставин останні самостійно визначають *ставку збору* в граничних межах від 0,03 до 0,15% мінімальної заробітної плати, установлені на 1 січня звітного року (за 1 кв. м площі земельної ділянки).

Джерелами сплати збору є кошти власників транспортних засобів, вартість яких частково сформована сумою збору, а частково платою за

послуги паркування, які надають платники збору. Плата за послуги паркування включає такі витрати:

- утримання персоналу;
- установлення та експлуатація дорожніх та інформаційних знаків;
- нанесення дорожньої розмітки;
- охорона транспортних засобів;
- прибирання, догляд території та ін.

Послуги паркування оплачуються водіями на місцях паркування одночасно зі збором за паркування автотранспорту в розрахунку за кожну годину паркування транспортного засобу. На руки водії одержують платіжний документ про сплату – касовий чек.

Базовий податковий період дорівнює календарному кварталу. Збір сплачується особою, що надає послуги паркування, до місцевих бюджетів авансовими внесками до 30 числа (включно) кожного місяця (у лютому до 28 (29)). Остаточна сума збору, обчислена відповідно до податкової декларації за звітний квартал, сплачується впродовж 50 днів після закінчення звітного квартального періоду.

Туристичний збір

Відповідно до ст. 10 «Місцеві податки та збори» Податкового кодексу до місцевих зборів віднесено також туристичний збір. В податкову практику його введено замість курортного збору, порядок адміністрування якого регулював Закон України «Про систему оподаткування в Україні». З 1 січня 2011 року цей закон втратив чинність.

Запровадження туристичного збору (стаття 268 Податкового Кодексу України) розширило географію його застосування, оскільки право на його застосування поширюється не тільки на курортні зони, а й на інші місця відпочинку громадян.

Метою запровадження збору є мобілізація необхідних фінансових ресурсів органами місцевої влади для поліпшення якості оздоровчих, пізнавальних та професійно-ділових послуг, які надаються в місцях відмінних від постійного проживання громадян.

Платниками збору є громадяни, що перебувають на території України, у т. ч. іноземці та особи без громадянства, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної та міської ради про встановлення туристичного збору, та отримують послуги з тимчасового проживання із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк.

Від сплати збору звільняються громадяни, які:

- а) постійно проживають у населених пунктах, у т. ч. на умовах договорів найму;

- б) особи, які прибули у відрядження;
- в) інваліди, діти-інваліди та особи, що супроводжують інвалідів I групи або дітей-інвалідів (не більше одного супроводжуючого);
- г) ветерани війни;
- г) учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- д) особи, які прибули за путівками та курсовками в санаторії та пансіонати.

Зобов'язання відносно нарахування туристичного збору та сплати його до місцевого бюджету покладено на адміністрації готелів, кемпінгів, мотелів, гуртожитків для приїжджих, а також санаторно-курортні установи та установи готельного типу. Крім того, таку відповідальність покладено також на квартирно-посередницькі організації, які направляють постояльців на поселення в будинки (квартири), що належать фізичним особам на правах власності або користування.

Туристичний збір справляється зазначеними податковими агентами під час надання послуг з тимчасового проживання (ночівлі). При цьому суму нарахованого збору такі організації зобов'язані відобразити окремим рядком у відповідній квитанції або рахунку.

Ставка встановлюється у розмірі від 0,5 до 1% до бази справляння збору, яка визначена як вартість усього періоду проживання (ночівлі), за вирахуванням суми ПДВ.

До вартості проживання не включаються витрати на харчування чи побутові послуги (прання, чистка, лагодження та прасування одягу, взуття чи білизни), телефонні рахунки, оформлення закордонних паспортів, дозволів на в'їзд, обов'язкове страхування та ін.

Базовий податковий період дорівнює календарному кварталу. Збір сплачується авансовими внесками до 30 числа (включно) кожного місяця (у лютому до 28 (29)). Остаточна сума збору, обчислена відповідно до податкової декларації за звітний квартал, сплачується впродовж 50 днів після закінчення звітного квартального періоду.

Запитання для самоконтролю

1. Надайте характеристику збору за першу реєстрацію транспортних засобів.
2. Які пільги застосовуються щодо цього збору?
3. Визначте суб'єкти та об'єкт оподаткування щодо справляння плати за землю.
4. Яка специфіка та порядок нарахування цього податку?
5. Які податки відносимо до місцевих?
6. Що собою являють місцеві збори?
7. Надайте коротку характеристику місцевим податкам і зборам.

Тема 11. Відповідальність за порушення податкового законодавства

1. Кваліфікаційні ознаки податкового правопорушення.
2. Фінансові санкції за порушення податкового законодавства.
3. Адміністративна відповідальність за порушення податкового законодавства.
4. Кримінальна відповідальність за порушення податкового законодавства.

1. Ефективна дія системи оподаткування в Україні неможлива без інституту відповідальності.

Кожен із суб'єктів податкових правовідносин зобов'язаний дотримуватися норм податкового права. І в разі порушення цих норм держава застосовує заходи примусу. До відповідальності можуть бути притягнуті всі учасники податкових правовідносин: платники податку, податкові органи та їх посадові особи, що сприяють сплаті податків.

Підставою для притягнення до відповідальності є податкове правопорушення.

Податкове правопорушення – це протиправне діяння (дія чи бездіяльність), що виражається в невиконанні або неналежному виконанні обов'язків по сплаті податків, інших обов'язкових платежів до бюджету, державних цільових позабюджетних фондів, за що встановлена юридична відповідальність.

Об'єктом податкового правопорушення є суспільні правовідносини, що виникають з приводу сплати податків, інших обов'язкових платежів до бюджету та державних цільових позабюджетних фондів.

Суб'єктом податкового правопорушення може бути:

- 1) платник податку;
- 2) органи державної податкової служби України, їх посадові особи;
- 3) особи, що сприяють сплаті податків (наприклад, банки).

Об'єктивну сторону податкового правопорушення складають протиправні дії чи бездіяльність суб'єкта податкових правовідносин, що призводять до ненадходження коштів до доходної частини бюджету чи державних цільових позабюджетних коштів.

Платник податку може бути притягнутий до відповідальності у разі:

- ухилення від сплати податку, іншого обов'язкового платежу;
- зниження об'єкта оподаткування;
- несвоєчасної сплати податку, іншого обов'язкового платежу;
- неподання (несвоєчасного подання) податкових декларацій, розрахунків, інших документів, необхідних для обчислення податків, обов'язкових платежів до податкових органів;
- неподання (несвоєчасного подання) до банку платіжних доручень на сплату податків, інших обов'язкових платежів;

- недопущення перевіряючих для обстеження приміщень, що використовуються для отримання доходів, тощо.

Не сплачені у встановлені строки податки, інші обов'язкові платежі до бюджету, державних цільових фондів, пеня та штрафи, застосовані до платника, визнаються *податковою заборгованістю*.

Що стосується суб'єктивної сторони податкового правопорушення, то наявність вини є необхідною умовою для притягнення правопорушника до адміністративної, кримінальної, дисциплінарної відповідальності.

2. Законодавче закріплення застосування *штрафних санкцій* до юридичних осіб за порушення податкового законодавства зумовлює потребу розгляду питання щодо правової природи цих санкцій.

Визнаючи фінансову відповідальність самостійним видом юридичної відповідальності, фахівці вказують на головну її особливість, яка полягає в тому, що крім штрафних санкцій, вона передбачає й право відновлювальної санкції, які стимулюють виконання фізичними та юридичними особами обов'язків, передбачених фінансовим (податковим) законодавством, а також забезпечують компенсацію шкоди, завданої державі в результаті їхньої протиправної поведінки.

Заходами фінансової відповідальності за порушення податкового законодавства слід вважати передбачені санкції податково-правової норми, штрафні (фінансові) санкції та пеню, їхні особливості:

- застосовують у разі вчинення порушення норм податкового законодавства й полягають у додаткових майнових стягненнях;
- виступають як міра державного примусу, яку застосовують до правопорушників;
- мають за мету покарання правопорушників, а також компенсацію майнових втрат бюджетів і державних цільових фондів внаслідок ненадходження або несвоєчасного надходження податків і зборів;
- мають майновий (грошовий) характер.

Відповідно до п. 1.5 ст. 1 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» *штрафною санкцією* (штрафом) є плата в фіксованій сумі або у вигляді відсотків від суми податкового зобов'язання (без урахування пені та штрафних санкцій), яку стягують із платника податків у зв'язку з порушенням ним правил оподаткування, визначених відповідними законами. Штрафні санкції накладають контролюючі органи, а в окремих випадках самостійно нараховує й сплачує платник податків.

Механізм застосування *штрафних санкцій* до платників податків за порушення правил оподаткування деталізовано в Інструкції про порядок застосування та стягнення сум штрафних (фінансових) санкцій органами державної податкової служби, яку затверджено наказом Державної податкової адміністрації України від 17 березня 2001 року № ПО.

Поряд зі штрафом, сплату *пені* також слід розглядати як міру фінансової відповідальності, а саме як плату у вигляді відсотків, нарахованих на суму податкового боргу (без урахування пені), що стягують із платника податків у зв'язку з несвоєчасним погашенням податкового зобов'язання. У цьому законодавчому визначенні пені, закріпленому в п. 1.4 ст. 1 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», слід особливо відзначити, що підставою її нарахування є саме *порушення* терміну погашення податкового зобов'язання.

У податковому праві пеня має подвійну природу. По-перше, вона є способом забезпечення виконання обов'язку зі сплати податків і зборів. До того ж вона виконує стимулюючу функцію. По-друге, пеня є санкцією за порушення встановленого законодавством терміну сплати суми податкового зобов'язання, а тому виступає мірою правовідновлювальної відповідальності. Правовідновлювальна відповідальність передбачає застосування санкцій, спрямованих на відновлення порушеного права, примусове виконання обов'язків, усунення протиправного стану.

Порядок ведення органами державної податкової служби обліку нарахування й погашення пені, що стягують з платника податків у зв'язку з несвоєчасним погашенням узгодженого податкового зобов'язання, регулює ст. 16 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», а також Інструкція про порядок нарахування та погашення пені за платежами, що контролюються органами державної податкової служби, затверджена наказом Державної податкової адміністрації України від 11 червня 2003 року № 290.

3. За порушення податкового законодавства встановлена такі види відповідальності: *фінансова, адміністративна, кримінальна*.

Фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій та пені. Вона не звільняє платників податків від обов'язку сплатити до бюджету належних сум податків та зборів.

У разі вчинення платником податків двох або більше податкових порушень штрафні санкції застосовуються за кожне вчинене разове порушення окремо. Граничні строки застосування штрафних санкцій обмежується терміном в 3 роки з моменту подання податкової звітності.

Стягнення штрафних санкцій органи ДПС здійснюють на підставі податкових повідомлень – рішень. Суми нарахованих штрафних санкцій зараховуються до бюджетів, до яких зараховуються відповідні податки та збори.

Одночасно з нарахуванням штрафних санкцій на суму заниженого податкового зобов'язання, виявленого самостійно або податковими органами в ході перевірки, нараховується пеня за весь період заниження (у т. ч. за період адміністративного або судового оскарження).

Керівники та інші посадові особи підприємств, установ, організацій, включаючи установи банків, громадяни, у тому числі суб'єкти

підприємницької діяльності, в разі порушення норм податкового права можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності.

Адміністративна відповідальність – це засоби адміністративного впливу за допомогою адміністративно-правових норм, які містять осудження винного та його діяння і передбачають негативні наслідки для правопорушника.

Притягнення до адміністративної відповідальності за порушення норм податкового законодавства здійснюється у порядку, визначеному Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Особливостями адміністративних санкцій є:

- 1) відсутність тяжких правових наслідків;
- 2) застосування щодо менш тяжких податкових правопорушень (проступків);
- 3) адміністративні санкції не тягнуть за собою судимості.

Якщо рішення про застосування фінансових санкцій приймається лише на підставі акта перевірки, то для винесення постанови про накладання адміністративного стягнення обов'язковою умовою є протокол про адміністративне правопорушення. Протокол підписується працівником податкового органу, який його складає, та порушником. За відсутності протоколу відсутні і будь-які правові підстави для накладання адміністративного штрафу.

Адміністративний штраф відповідно до ст. 27 КпАП України є грошовим стягненням, що накладається на громадян і посадових осіб за адміністративні правопорушення у випадках і розмірі, встановлених зазначеним Кодексом та іншими законами України.

Обов'язковою умовою притягнення до адміністративної відповідальності є наявність вини у діях порушника, вона може бути як у формі умислу, так і необережності.

Факт здійснення адміністративного правопорушення в частині оподаткування встановлюється в процесі або за наслідками перевірки підприємства чи фізичної особи. про що складається відповідний протокол у двох примірниках.

Справа про адміністративне правопорушення податкового законодавства розглядається керівництвом ДПІ у 15-денний термін від дня складання протоколу. Розмір штрафу залежить від сукупності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність порушника, а також від особи, ступеня його вини та майнового стану.

4. За ухилення від сплати податків, інших обов'язкових платежів в значних і більше розмірах платники відповідно до ст. 148-2 Кримінального кодексу України можуть бути притягнуті до **кримінальної відповідальності**. Відповідальність настає незалежно від способу ухилення.

Під *значним розміром прихованих від держави податків*, інших обов'язкових платежів розуміють суму платежу, яка в 100 і більше разів перевищує встановлений чинним законодавством неоподатковуваний мінімум

доходів громадян. *Під великим розміром* – суми, які в 250 і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів, а *під особливо великим розміром* – суми, що перевищують цей мінімум в 1000 і більше раз.

Кримінальній відповідальності і покаранню підлягає особа, винна у вчиненні злочину, тобто така, що умисно або з необережності вчинила передбачене кримінальним законодавством суспільно небезпечне діяння.

Основні статті Кримінального Кодексу, які належать до компетенції органів податкової служби – це:

- ст. 204. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (алкоголь, тютюн);
- ст. 205. Фіктивне підприємництво;
- ст. 207. Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті;
- ст. 208. Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків;
- ст. 209. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна;
- ст. 212. Ухилення від сплати податків;
- ст. 216. Незаконне виготовлення, підроблення, використання та збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок АЗ;
- ст. 218. Фіктивне банкрутство.

Перекладання податків – це процес такої зміни цін на товари та послуги, за якого платник отримує можливість повністю або частково перекласти податковий тягар на інших осіб (покупців або постачальників).

Існують податки, перекладання яких закладено законодавством в самому механізмі їх стягнення. До числа таких податків відносять непрямі податки: ПДВ, акцизний податок, мито. Складніше перекласти прямі податки, що пов'язано з формуванням ціни реалізації товарів (робіт, послуг), основу якої складає виробнича собівартість.

Крім вищеназваних факторів, на процеси перекладання податків завдають впливу такі загальноекономічні чинники, як: рівень інфляції, сезонність продаж, маркетингова політика підприємства та ін.

Суб'єктами злочину можуть бути:

- посадові особи підприємства;
- установи, організації незалежно від форми власності;
- фізичні особи, які є осудними і досягли 16-річного віку;
- іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають доходи в Україні.

Притягнута до кримінальної відповідальності може бути лише та особа, яка скоїла цей злочин навмисно.

Кваліфікованими видами зазначеного злочину є ухилення від сплати податків, інших обов'язкових платежів:

- скоєне за попередньою змовою групою осіб;
- скоєне особою, раніше судимою за такий злочин;

- якщо воно призвело до ненадходжень до бюджетів або державних цільових фондів коштів у великих розмірах, або в особливо великих розмірах.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке податкове правопорушення?
2. Охарактеризуйте поняття об'єкта і суб'єкта щодо податкового правопорушення.
3. Які кваліфікаційні ознаки податкового правопорушення?
4. Які вживаються фінансові санкції щодо порушників податкового законодавства?
5. Назвіть види відповідальностей, які може понести правопорушник.
6. Чим відрізняються фінансова, адміністративна та кримінальна відповідальності?

Тема 12. Правові засади державного кредиту

1. Поняття, принципи та функції державного кредиту.
2. Форми і види державного боргу.
3. Нормативно-правове забезпечення відносин у галузі державного кредиту.

1. Наявність державного дефіциту ставить перед державою завдання пошуку додаткових фінансових ресурсів для його покриття. Одним із способів залучення додаткових грошових коштів з метою фінансування запланованих бюджетом видатків є державний та місцевий кредити.

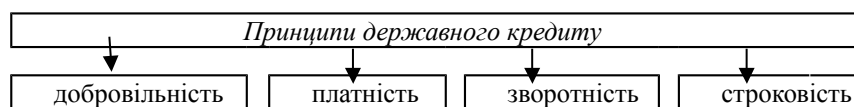

Рис. 12. 1 Принципи державного кредиту

Державний кредит – це система економічних відносин, що виникають, з одного боку, між державою в особі її органів влади й управління та юридичними і фізичними особами, з іншого, в яких держава є позичальником, а зазначені особи – кредиторами.

Державний кредит як економічна категорія являє собою систему грошових відносин, які виникають у зв'язку із залученням державою на

добровільних засадах для використання тимчасово не задіяних грошових коштів громадян і господарюючих суб'єктів.

Державний кредит як правова категорія – це самостійний інститут фінансового права, що являє собою систему фінансово-правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі залучення державою тимчасово не задіяних грошових коштів юридичних та фізичних осіб на умовах добровільності, зворотності, строковості та платності з метою покриття державного дефіциту і регулювання грошового обігу, а також надання державою грошових коштів у кредит іноземним державам та іншим суб'єктам міжнародного права.

Держава використовує державний кредит для забезпечення постійного процесу фінансування різноманітних потреб держави. Отримані таким чином кошти надходять у розпорядження державної виконавчої влади, перетворюючись у додаткові фінансові ресурси. Вони спрямовуються на покриття бюджетного дефіциту, а в подальшому джерелом погашення державних позик і виплат відсотків за ними є кошти бюджету.

Правовою основою державного кредиту, перш за все, є Конституція України, а також відповідні норми БК України, Закони України «Про цінні папери і фондову біржу», «Про державний внутрішній борг», «Про Національний банк України», а також інші закони та нормативно-правові акти.

Специфіка фінансових правовідносин, що виникають у сфері державного (муніципального) кредиту, полягає в тому, що в названих відносинах держава виступає в ролі боржника, позичальника та гаранта. Однак, незважаючи на це, держава в односторонньому порядку визначає порядок умов проведення державних позик, надання гарантій та ін., що обумовлено державно-владним характером фінансово-правових норм.

Відносини у сфері державного кредиту регулюються нормами двох галузей права – цивільного і фінансового. Цивільно-правове регулювання охоплює договірну сторону відносин, тоді як фінансово-правове – відносини щодо формування централізованих фондів.

Як один із видів кредиту, *державний (муніципальний) кредит має низку особливостей*, що вирізняють його з-поміж інших, а саме:

- добровільний характер цих відносин;
- поворотний та платний характер;
- на відміну від банківського кредиту, коли заставою є матеріальні цінності, у разі запозичення коштів державою заставою кредиту слугує все майно, що перебуває в її власності;
- залучені в результаті державного кредиту кошти мають специфічний цільовий характер – спрямовуються на погашення бюджетного дефіциту;
- державний кредит має строковий характер.

Державний кредит як фінансова категорія виконує три *функції*: *розподільчу, регулюючу і контрольну*.

Розподільча функція забезпечує формування централізованих грошових фондів держави та їх використання на принципах строковості, платності та зворотності.

Регулююча функція державного кредиту проявляється в тому, що держава, вступаючи у кредитні відносини, прямо або опосередковано впливає на стан грошового обігу, процес виробництва, зайнятість населення, рівень процентних ставок, а в кінцевому результаті – на фінансову політику.

Специфіка *контрольної функції* в державному кредиті проявляється в тому, що з її допомогою контролюється цільове використання коштів, термін їх повернення і своєчасність виплати відсотків.

Аналіз фінансового законодавства, а також економічної та юридичної літератури з питань фінансів свідчить, що *формами державного кредиту* слід визначати: державні позики; звернення частини заощаджень населення в державні позики; використання коштів загальнодержавного позичкового фонду; казначейські позики; гарантовані позики.

2. Існування державного кредиту призводить до появи *державного боргу*.

Відповідно до ст. 2 БК України **державний борг** (борг АРК чи борг місцевого самоврядування) – це загальна сума заборгованості держави (АРК чи місцевого самоврядування), яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (АРК чи місцевого самоврядування), включаючи боргові зобов'язання держави (АРК чи міських рад), що набирають сили в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору.

Державний борг має економічно обґрунтовані межі. Граничний обсяг внутрішнього та зовнішнього державного боргу, боргу АРК чи місцевого самоврядування, граничний обсяг надання гарантій встановлюється на кожний бюджетний період відповідно до закону про Державний бюджет України чи рішення про місцевий бюджет. Величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати 60 % фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту України. У разі перевищення вищезазначеної граничної величини КМ України зобов'язаний вжити заходів для приведення цієї величини у відповідність з положеннями БК України.

Величина боргу характеризує стан економіки і фінансів держави, ефективність функціонування її урядових структур. Оскільки джерелом покриття державного боргу є доходи бюджету, тобто, зазвичай, податки, можна стверджувати, що величина боргу – це взяті авансом у населення податки.

Існування *державного боргу* на сьогодні є об'єктивно обумовленим явищем для країн з ринковою економікою. Кожна держава, бажаючи найефективніше використати свої фінансові ресурси, активізувати підприємницьку діяльність, намагається залучити додатковий капітал, що є передумовою виникнення державного боргу. Невміння держави жити на

власні кошти є основною причиною виникнення, а невміння використовувати залучені фінансові ресурси – зростання державного боргу.

Виходячи зі змісту визначення державного боргу, мова йде про внутрішній та зовнішній державний борг, однак законодавче закріплення стосується лише внутрішнього державного боргу.

Згідно із Законом України «Про державний внутрішній борг України» **державним внутрішнім боргом України** є строкові боргові зобов'язання Уряду України у грошовій формі. Державний внутрішній борг гарантується всім майном, що перебуває у загальнодержавній власності.

До складу державного внутрішнього боргу України входять позичання Уряду України і позичання, здійснені за безумовної гарантії Уряду, для забезпечення фінансування загальнодержавних програм. Державний внутрішній борг України складається із заборгованості минулих років та заборгованості, що знову виникає за борговими зобов'язаннями Уряду України.

До боргових зобов'язань Уряду України належать випущені ним цінні папери, інші зобов'язання у грошовій формі, гарантовані Урядом України, а також одержані ним кредити. До складу боргових зобов'язань Уряду України включається також частина боргових зобов'язань Уряду колишнього Союзу РСР, прийнята на себе Україною.

Боргові зобов'язання Уряду України можуть мати такий термін:

- короткостроковий – до одного року;
- середньостроковий – від одного до п'яти років;
- довгостроковий – п'ять і більше років.

Боргові зобов'язання Уряду України виступають у вигляді *облігацій внутрішніх державних позик і казначейських зобов'язань* України. В окремих випадках можуть бути й інші форми урядових боргових зобов'язань. Характер і умови таких зобов'язань у кожному конкретному випадку визначаються Урядом України за погодженням з Національним банком України.

Управління державним внутрішнім боргом України здійснюється Міністерством фінансів України у порядку, погодженому з Національним банком України. Розміщення боргових зобов'язань Уряду України та надання гарантій від імені Уряду України проводиться за його дорученням Міністерством фінансів України. Рахункова палата здійснює контроль за утворенням і погашенням державного внутрішнього боргу України.

Обслуговування державного внутрішнього боргу України здійснюється Міністерством фінансів України через банківську систему України шляхом проведення операцій з розміщення облігацій внутрішніх державних позик, інших цінних паперів, їх погашення і виплати доходу за ними у вигляді процентів та в іншій формі.

Для фінансування витрат з розміщення, рефінансування, виплати доходу та погашення боргових зобов'язань Уряду України у складі Державного бюджету України створюється фонд з обслуговування

державного внутрішнього боргу України. До цього фонду зараховуються кошти у розмірі 50 процентів, одержані від приватизації майна державних підприємств. Міністерство фінансів України щорічно публікує у загальнодоступному виданні відомості про стан державного внутрішнього боргу України.

Зовнішній державний борг – це строкові боргові зобов'язання Уряду України у грошовій формі іноземним державам, міжнародним фінансовим організаціям й особам. У сучасних умовах кредиторами України можуть бути міжнародні фінансові інститути. До них належать Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку тощо.

Основними причинами створення і збільшення державного боргу є: збільшення державних видатків без відповідного зростання державних доходів; циклічні спади й автоматичні стабілізатори економіки; скорочення податків з метою стимулювання економіки без відповідного коригування (зменшення) державних витрат; вплив політичних бізнес-циклів – надмірне збільшення видатків напередодні виборів для завоювання популярності виборців та збереження влади.

Серед заходів щодо управління й обслуговування державного боргу найбільш поширеними у світовій практиці є:

- *рефінансування* – випуск нових позик з метою покриття раніше випущених боргових зобов'язань;
- *конверсія* – зміна первинних умов позики стосовно прибутковості, при цьому вона може зумовити як зниження, так і підвищення процентної ставки доходу, який виплачує позичальник – держава своїм кредиторам. Використовують кілька методів проведення конверсії, основними з яких є примусові, добровільні й факультативні;
 - *консолідація* – зміна термінів дії раніше випущених позик;
 - *уніфікація позики* – об'єднання декількох позик в одну, коли облігації раніше випущених позик обмінюються на облігації нової позики;
 - *новація* – угода між позичальником і позивачем із заміни зобов'язання за зазначеною фінансовою позикою іншим зобов'язанням;
 - *відстрочення* погашення позики чи всіх раніше випущених позик проводять за умови, якщо подальший активний розвиток операцій із випуску нових позик не має фінансової ефективності для держави. Це відбувається в момент, коли уряд уже випустив занадто багато позик і умови їхньої емісії не були досить вигідні для держави;
 - *анулювання* – повна відмова держави від своїх боргових зобов'язань (внутрішніх, зовнішніх, за всім державним боргом у цілому). Анулювання може здійснюватись з двох причин: у разі фінансової неспроможності держави, тобто її банкрутства, а також у разі приходу до влади нових політичних сил, що за певних причин відмовляються визнавати фінансові зобов'язання попередньої влади (відмова радянської влади визнати борги царської Росії).

3. Відносини в сфері державного кредиту виступають на правовій основі. Найважливіші питання випуску і погашення державних позик вирішуються вищими органами державної законодавчої і виконавчої влади.

Державні позики є механізмом залучення тимчасово вільних коштів фізичних і юридичних осіб шляхом випуску і реалізації цінних паперів для фінансування потреб держави. Такими цінними паперами найчастіше є облигації та казначейські зобов'язання.

Облігація – цінний папір, що засвідчує внесення його власником певних коштів і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати власникові номінальну вартість цього цінного папера в передбачений строк з виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску). Мінімальна номінальна вартість облигації не може бути меншою 50 гривень. Номінальна вартість облигації більша 50 гривень має бути кратною мінімальній вартості облигації. Випускаються облигації таких видів: облигації внутрішніх і місцевих позик; облигації підприємств.

Облігації можуть бути іменними і на пред'явника, процентними і безпроцентними (цільовими), що вільно обертаються або з обмеженим колом обігу. Облігації внутрішніх і місцевих позик випускаються на пред'явника. Рішення про випуск облигацій внутрішніх і місцевих позик приймається, відповідно, Кабінетом Міністрів України і місцевими радами.

Окрім облигацій внутрішніх державних позик, законодавством передбачено й емісію та розповсюдження *облігацій зовнішніх державних позик України* як цінних паперів, що розміщуються на міжнародних та іноземних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облигацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов випуску облигацій.

Облігації зовнішніх державних позик України можуть деномінуватися у конвертованій іноземній валюті. Такі облигації випускаються процентними, дисконтними та можуть бути іменними або на пред'явника, з вільним або обмеженим колом обігу. Рішення про випуск облигацій зовнішніх державних позик України в межах передбачених законом про Державний бюджет України на відповідний рік зовнішніх джерел фінансування дефіциту Державного бюджету України приймається КМ України щодо кожного випуску.

Рішення про випуск облигацій зовнішніх державних позик України оформляється постановою Кабінету Міністрів України, якою затверджуються умови випуску.

Рішення про випуск облигацій зовнішніх державних позик України, що перевищують межі, передбачені законом про Державний бюджет України на відповідний рік зовнішніх джерел фінансування дефіциту Державного бюджету України, має визначати мету випуску, джерело погашення та підлягає затвердженню ВР України і набирає чинності після такого затвердження.

Первинне розміщення, обслуговування та погашення облігацій зовнішніх державних позик України здійснює Міністерство фінансів України. З цією метою Міністерство фінансів України може залучати банки, інвестиційні компанії тощо.

Поширеним видом цінних паперів є також *казначейські зобов'язання України* – вид цінних паперів на пред'явника, що розміщуються винятково на добровільних засадах серед населення, засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу.

Випускаються такі види казначейських зобов'язань:

- *довгострокові* – від п'яти до десяти років;
- *середньострокові* – від одного до п'яти років;
- *короткострокові* – до одного року.

Рішення про випуск довгострокових і середньострокових казначейських зобов'язань приймає КМ України. Рішення про випуск короткострокових казначейських зобов'язань приймає Міністерство фінансів України. У рішенні про випуск казначейських зобов'язань визначаються умови їх випуску.

Порядок визначення продажної вартості казначейських зобов'язань встановлює Міністерство фінансів України, виходячи з часу їх придбання. Кошти від реалізації казначейських зобов'язань спрямовуються на покриття поточних видатків республіканського бюджету.

Виплата доходу за казначейськими зобов'язаннями та їх погашення здійснюються відповідно до умов їх випуску, затверджених: за довгостроковими і середньостроковими зобов'язаннями – КМ України, короткостроковими – Міністерством фінансів України.

Звернення частини заощаджень населення в державні позики як форма державного кредиту дає можливість Ощадному банку України надати державі кредит за рахунок залучення тимчасово вільних коштів його (банку) вкладників. Кредитування держави здійснюється без відома й без згоди на це вкладників банку, адже розпорядження їхніми коштами на розсуд банку передбачено договором депозиту. Варто наголосити, що звернення частини заощаджень населення в державні позики, які використовуються на державні потреби, здійснюється шляхом купівлі банком, де розміщуються кошти вкладників особливих цінних паперів (облігацій, казначейських зобов'язань), а також оформлення безоблігаційних позик.

Використання коштів загальнодержавного позичкового фонду як форма державного кредиту характерна тим, що державні фінансово-кредитні установи безпосередньо (без купівлі цінних паперів) передають частину своїх кредитних ресурсів Уряду для фінансування потреб держави. Ця форма кредиту є характерною для країн з неринковою економікою, оскільки передбачає неправомірне вилучення коштів у фінансово-кредитних установ як суб'єктів підприємництва.

Казначейські позики характеризують особливу форму державного кредиту, зміст якої полягає у державному фінансуванні підприємств та організацій коштами бюджету на умовах строковості, платності та зворотності. Це викликано необхідністю фінансової підтримки суб'єктів господарювання, у випуску продукції яких зацікавлена держава. Відмінність такого виду кредитування від банківського полягає у пільгових умовах, на яких держава надає фінансову допомогу, та меті, яку вона при цьому переслідує.

Гарантовані позики як форма державного кредиту полягає в тому, що Уряд в окремих випадках бере на себе зобов'язання безумовного погашення позики та відсотків по ній, що випущена органами державної влади й управління нижчого рівня чи суб'єктами господарювання. Однак ця форма кредиту має обмежений характер, оскільки Уряд бере на себе фінансові зобов'язання лише у виняткових випадках та у разі зацікавленості у функціонуванні суб'єкта господарювання.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте економічну та правову природу державного кредиту.
2. Охарактеризуйте правове регулювання відносин у сфері державного кредиту.
3. Охарактеризуйте відносини державного кредиту як предмет цивільного та фінансового права.
4. Назвіть функції державного кредиту.
5. Дайте класифікаційну характеристику державного кредиту.
6. Що таке державний борг, які його граничні розміри відповідно до чинного законодавства?
7. Назвіть причини утворення та збільшення державного боргу.

Тема 13. Правові основи страхування

1. Страхування як економічна і правова категорія, її матеріальний зміст.
2. Поняття обов'язкового страхування. Види обов'язкового державного страхування.
3. Загальнообов'язкове державне страхування: поняття, види, принципи.

1. Страхування є самостійною ланкою фінансової системи України. Воно виступає в двох відокремлених формах: у формі *соціального страхування* (державного й недержавного) та *страхування, яке пов'язане з непередбачуваними надзвичайними подіями*.

За своїм змістом *страхування* являє собою систему відносин із формування й використання централізованих і децентралізованих фондів, які необхідні для фінансування непередбачених потреб суспільства та його членів, відшкодування шкоди, яка виникла внаслідок стихійного лиха та інших подібних подій.

Матеріальний аспект передбачає створення грошових фондів спеціалізованих установ – страхувальників, які використовують для відшкодування шкоди, що зумовили нещасні випадки, тобто з настанням певних дій.

Державне соціальне страхування визначено як частину системи соціального забезпечення, яку організовано державою в інтересах застрахованих з метою забезпечення державних гарантій від можливих наслідків соціальних та/ або професійних ризиків, і полягає в матеріальному забезпеченні застрахованих осіб, наданні їм соціальної, медичної і реабілітаційної допомоги.

Характерними ознаками страхування є:

- імовірний характер відносин згідно з яким неможливо визначити заздалегідь конкретного страховика, час настання страхового випадку тощо;
- поворотність коштів, яка полягає в тому, що страхові платежі після об'єднання їх у страховий фонд підлягають (за відрахуванням витрат за послуги страхової компанії) виплаті страхувальнику;
- перерозподільний характер відносин, який регулює участь більшої кількості осіб, що вносять страхові внески до фонду, ніж кількість осіб, які отримують право на виплати зі страхового фонду;
- цільове використання створюваного фонду, тобто витрачання страхових ресурсів здійснюють виключно в суворо визначених випадках, що обумовлено умовами договору.

Призначення страхування та його суспільна сутність найповніше проявляються в його функціях. Виділяють такі функції: *розподільчу*, яка в страхуванні виявляється в формі попередження і відновлення; *ощадну* та *контролюючу*. *Попереджувальна функція* дозволяє здійснювати досить широку систему профілактичних заходів, інвестувати кошти страхових фондів відповідно до програми, державні цінні папери тощо. *Відновлювальна функція* дозволяє повністю або частково відшкодувати втрати внаслідок страхового випадку, виплатити обумовлену законодавством або договором грошову суму. *Ощадна функція* дозволяє акумулювати грошові кошти за їхнім цільовим призначенням використання. *Контролююча функція* обумовлює надходження коштів страхового фонду на суворо визначені цілі, в певних випадках і певному колу суб'єктів.

Учасниками процесу в сфері соціального страхування є держава, страховики та страхувальники. Держава розробляє й приймає законодавство з питань соціального страхування. Страховики, якими є фонди соціального страхування, контролюють його виконання. Страхувальники, в ролі яких виступають роботодавці, а в окремих випадках і застраховані особи, виконують покладені на них обов'язки й несуть відповідальність.

В Україні є три форми фондів соціального страхування: *Фонд страхування від нещасних випадків*, *Фонд страхування на випадок безробіття*, *Фонд страхування від непрацевдатності*, кожний із яких відокремлено, в межах своїх повноважень здійснює перевірки правильності

нарахування, своєчасності й повноти перерахування та надання страхових внесків тощо.

Фонд страхування від нещасних випадків – це некомерційна самоврядна організація, що діє на підставі статуту, який затверджує її правління. Нагляд за діяльністю Фонду соціального страхування від нещасних випадків здійснює наглядова рада. Метою нагляду є забезпечення виконання Фондом соціального страхування від нещасних випадків його статутних завдань і цільового використання коштів цього Фонду.

Фонд страхування на випадок безробіття є цільовою централізованою структурною ланкою, членами якої є всі застраховані особи. Цей Фонд виступає як некомерційна самоврядна організація, кошти якої не включають до складу Державного бюджету України. Обов'язком Фонду страхування на випадок безробіття є контроль за правильністю нарахування, своєчасністю сплати страхових внесків, а також витрат за страхуванням на випадок безробіття, правильністю призначення роботодавцем і виплати застрахованим особам допомоги з часткового безробіття.

Фонд страхування від непрацездатності провадить збір і акумуляцію страхових внесків та інших коштів, призначених для фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг, і забезпечує їх надання, а також здійснює контроль за використанням цих коштів. Цей Фонд належить до цільових позабюджетних страхових фондів і є некомерційною самоврядною організацією. Гарантом надання Фондом матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам, його стабільної діяльності є держава.

Управління страховими фондами здійснюють на паритетній основі держава й представник суб'єктів соціального страхування. Державний нагляд у сфері обов'язкового державного соціального страхування здійснює спеціально вповноважений Кабінетом Міністрів України центральний орган виконавчої влади.

Відносини в галузі страхування, які регулюють *норми фінансового права, залежно від суб'єктів*, що беруть у них участь, можна класифікувати на такі види:

- відносини між державою в особі Уряду України й органами виконавчої влади з нагляду за страховою діяльністю;
- відносини між органами виконавчої влади з нагляду за страховою діяльністю та органами-страховиками з приводу встановлення правил формування й розміщення страхових резервів, надання ліцензій, організації страхової діяльності тощо;
- відносини між державними органами й страховиками з приводу обмеження монополізму на страховому ринку;
- відносини між державними контрольними органами й страховиками.

Джерелами страхового права є нормативно-правові акти різного рівня, а саме: Конституція України, Цивільний кодекс України, Господарський

кодекс України, Закон України «Про страхування», укази та розпорядження Президента, постанови уряду, акти галузевих міністерств та відомств тощо.

Залежно від правового режиму, суб'єктного складу, методів регулювання страхові фонди поділяють на *децентралізовані* (які створюють самі господарчі суб'єкти для ліквідації непередбачених збитків і витрачають на їхній розсуд) і *централізовані* (формують цільовий фінансовий резерв держави).

Виділяють кілька різновидів страхових фондів на певних рівнях:

- децентралізовані страхові фонди підприємств;
- відомчі страхові фонди, які створюють на рівні міністерств, відомств тощо;
- резервний фонд бюджету для здійснення непередбачених витрат, що не мають постійного характеру, порядок використання коштів із якого визначає Кабінет Міністрів України;
- сукупний фонд централізованих резервів державного страхування, який створюють за рахунок децентралізованих надходжень.

Враховуючи різноманітність об'єктів, що підлягають страхуванню, всю сукупність відносин страхування можна поділити на такі галузі:

- майнове страхування;
- особисте страхування;
- соціальне страхування;
- страхування відповідальності;
- страхування підприємницьких ризиків.

Об'єктом *майнового страхування* є майнові інтереси, які пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном. Об'єктом *особистого страхування* виступають особисті блага громадянина, які пов'язано з його життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, об'єктом *соціального страхування* – рівень добробуту громадян. Об'єктами *страхування відповідальності* виступають обов'язки страхувальників виконувати договірні умови щодо поставок продукції, погашення заборгованості кредиторам або відшкодування матеріальної чи іншої шкоди у разі її нанесення іншою особою.

2. Державне страхування за методами здійснення поділяється на *обов'язкове* й *добровільне* страхування. *Добровільне* здійснюють на підставі договору між страхувальниками й страховиками. Порядок його укладення, виконання та розривання регулює цивільне законодавство. Застосовують у вигляді страхування життя, майна, транспортних засобів, які належать громадянам тощо. *Обов'язкова форма страхування* поширюється на пріоритетні об'єкти страхового захисту.

Обов'язковим є страхування, яке здійснюють у силу закону. Умови й порядок проведення обов'язкового страхування визначають відповідні нормативні фінансово-правові акти. Страхова відповідальність в цьому випадку настає автоматично, з моменту появи об'єкта страхування.

Обов'язкове страхування не обмежується будь-яким періодом та діє доти, доки існує страхувальник. Сфера обов'язкового страхування розрахована на певне коло страхувальників та має встановлені нормативними актами межі і форми страхового захисту.

Метою обов'язкового страхування є підвищення соціальної захищеності окремих категорій громадян, посилення стабільності в економіці завдяки раціональному використанню страхових фондів, розширення кола страхувальників і помітне зниження на підставі цього страхових платежів.

Обов'язкове страхування може виступати в двох формах:

- обов'язкове державне страхування, яке здійснюють за рахунок коштів бюджету;
- обов'язкове страхування, яке здійснюють за рахунок коштів самих страховиків.

Обов'язковому страхуванню підлягає належне фізичним особам майно, зокрема, будівлі (житлові будинки, господарські будівлі) на випадок їх пошкодження в результаті стихійних лих, пожеж та ін.

Окрім майнового, здійснюється також обов'язкове особисте страхування: страхуються пасажирів повітряного, залізничного, морського та автомобільного транспорту. Організація такого страхування полягає в укладанні договору між відповідними транспортними організаціями і страховиками.

Обов'язкове державне страхування виступає в формі соціального страхування, яке регулює спеціальне законодавство України. Обов'язкове державне соціальне страхування регулюють «*Основи законодавства України про обов'язкове державне страхування*» та інші законодавчі акти.

Особливу роль у сучасному страховому ринку відіграє *перестраховання* – страхування одним страховиком на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика, згідно із законодавством країни, в якій він зареєстрований.

3. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що містить матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Завданням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування є встановлення гарантій щодо захисту прав та інтересів громадян, які мають право на пенсію, а також на інші види соціального захисту.

Суб'єктами загальнообов'язкового державного соціального страхування є застраховані громадяни, страхувальники і страховики. Застрахованою є особа, на користь якої здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Система загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян здійснюється за такими принципами:

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- обов'язкового страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору та інших підставах, передбачених законодавством про працю;
- надання права отримання виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням особам, зайнятим підприємницькою, творчою діяльністю;

Загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню підлягають:

- 1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту):
 - а) на підприємствах, установах, організаціях, незалежно від форми власності;
 - б) у фізичних осіб;
- 2) особи, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності.

Залежно від страхового випадку, закріплено такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування:

1. *Пенсійне державне страхування.*

Пенсійний фонд є найбільшим державним позабюджетним цільовим фондом коштів, що спрямований на задоволення публічних інтересів. Був створений у грудні 1990 року як Українське республіканське відділення Пенсійного фонду СРСР, яке з 1992 року було перетворено на Пенсійний фонд України. У 1991 році перший раз пенсії були профінансовані із коштів Пенсійного фонду, а не Державного бюджету.

Нині правовий статус Пенсійного фонду визначається Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003р. № 1058 – IV (зі змінами), Положенням про Пенсійний фонд України, затвердженим постановою КМУ від 24.10.2007р. № 1261, іншими нормативно – правовими актами.

Пенсійний фонд є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра праці та соціальної політики. Керівництво діяльністю Пенсійного фонду України здійснює правління Фонду, чисельність і персональний склад якого затверджує Кабінет Міністрів України.

До основних завдань Пенсійного фонду України належать:

- участь у формуванні і реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування;

- керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- забезпечення збирання та акумулювання внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, ведення їх обліку;
- призначення (перерахунок) пенсій;
- забезпечення своєчасного і в повному обсязі фінансування та виплати пенсій, допомоги на поховання, інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України та інших джерел, визначених законодавством;
- ефективно та цільове використання коштів, удосконалення методів фінансового планування, звітності та системи контролю за витрачанням коштів.

Законодавством закріплено, що рішення Пенсійного фонду України, прийняті у межах його компетенції, є обов'язковими для виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності та громадянами.

Для здійснення своїх завдань і функцій Пенсійний фонд повинен мати відповідні фінансові ресурси. Бюджет Пенсійного фонду України щорічно затверджується Кабінетом Міністрів України і формується за рахунок: страхових внесків; коштів державного бюджету та державних цільових фондів, що перераховуються до Фонду у випадках, передбачених законодавством: благодійних внесків юридичних та фізичних осіб; добровільних внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; інших надходжень відповідно до законодавства.

Акумульовані кошти Пенсійний фонд спрямовує на: фінансування виплати пенсій у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, допомоги на поховання та інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Фонду; оплату послуг з виплати та доставки пенсій; формування резерву коштів Фонду; функціонування та розвиток системи персоніфікованого обліку відомостей у системі обов'язкового державного пенсійного страхування; утримання центрального апарату та головних управлінь Фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, управлінь в районах, містах і районах у містах, розвиток їх матеріально-технічної бази; проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення та здійснення інших заходів відповідно до завдань Фонду.

Кошти Пенсійного фонду України, що зараховуються на єдиний рахунок Фонду і зберігаються на окремих рахунках його органів в уповноваженому банку, визначеному Кабінетом Міністрів України, обслуговують органи Державної казначейської служби України. Ці кошти використовуються виключно за призначенням і вилученню не підлягають.

У межах виконання контрольної та охоронної функції органи Пенсійного фонду України мають право застосовувати фінансові санкції, передбачені законом; стягувати з платників страхових внесків їх несплачені суми; порушувати в установленому законом порядку питання про притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Стягнення фінансових санкцій базується на положеннях Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» та визначається нормативно-правовими актами Пенсійного фонду України.

Пенсійне забезпечення в Україні є державною системою – важливою складовою системи соціального захисту населення.

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, передбачає виплату пенсій та надання соціальних послуг.

Другий рівень (введення з 2011 року) – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Ця система ґрунтується на принципах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення. Ця система ґрунтується на принципах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень для отримання громадянами додаткових пенсійних виплат за рахунок відрахувань на недержавне пенсійне забезпечення та інвестиційного доходу, нарахованого на пенсійні активи.

Відповідно до системи державного соціального пенсійного страхування призначають такі види пенсій: по старості (за віком); по інвалідності; у зв'язку з втратою годувальника; в зв'язку з особливими умовами праці; за вислугою років. Основним критерієм диференціації умов і норм державного соціального пенсійного страхування визнають трудовий стаж, умови й оплату праці. Ставки збору, що справляють до Пенсійного фонду, диференційовано залежно від платника й об'єкта оподаткування.

2. *Державне соціальне страхування в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням.* Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» від 18 січня 2001 року № 2240 – III (зі змінами) визначаються правові засади проведення загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням. Вказаний вид державного страхування передбачає матеріальне забезпечення громадян у зв'язку з втратою заробітної плати (доходу) внаслідок тимчасової втрати працездатності (включаючи догляд за хворою дитиною, дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї), вагітності та пологів, часткову компенсацію витрат, пов'язаних із смертю застрахованої

особи або членів її сім'ї, а також надання соціальних послуг за рахунок бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, що формується шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також за рахунок інших джерел, передбачених законодавством.

Керівництво та управління загальнообов'язковим державами соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, здійснює Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Він є некомерційною самоврядною організацією, позабюджетним публічним цільовим фондом. На Фонд покладено повноваження зі здійснення збору і акумуляції страхових внесків та інших коштів, призначених для фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг, види яких передбачені вищезазначеним законом, та забезпечення їх надання, а також здійснення контролю за використанням цих коштів.

Управління Фондом здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців.

3. *Медичне страхування.* Відповідно до ст. 49 Конституції України громадянам України гарантовано право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Світова страхова медицина складається із загальнообов'язкового і добровільного медичного страхування. В Україні загальнообов'язкового медичного страхування на загальнодержавному рівні не запроваджено, але про медичне страхування – як один із видів обов'язкового страхування згадано в ст. 7 Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 року.

Іншим видом медичного страхування є *добровільне медичне страхування*, при якому за рахунок страхових внесків страхувальників (якими можуть бути самі застраховані особи або треті особи) формують страхові резерви страхових компаній, з яких при настанні страхового випадку і оплачують медичні послуги, що надають застрахованій особі. З урахуванням їх соціального значення договори страхування взагалі й добровільного медичного страхування належать до сфери регулювання цивільного законодавства.

4. *Державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.* Цей вид соціального збору справляють згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 року.

Суб'єктами страхування від нещасного випадку є застраховані громадяни, а в деяких випадках — члени їхніх сімей та інші особи, страхувальники та страховик. Відповідно, страхувальниками, тобто платниками збору, є роботодавці, а в деяких випадках — застраховані особи. Страховиком виступає Фонд соціального страхування від

нешасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, який є позабюджетним цільовим фондом, кошти до якого надходять на централізованих засадах. Об'єктом страхування від нещасного випадку є життя застрахованого, його здоров'я та працездатність. Страхувими виплатами є грошові суми, які Фонд соціального страхування від нещасних випадків згідно з законодавством виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку.

Зазначені грошові суми складаються із:

- страхової виплати втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності;
- страхової виплати у встановлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого);
- страхової виплати пенсії по інвалідності потерпілому;
- страхової виплати пенсії у зв'язку з втратою годувальника;
- страхової виплати дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності;
- страхових витрат на медичну та соціальну допомогу. За наявності факту заподіяння моральної шкоди потерпілому провадиться страхова виплата за моральну шкоду.

Розмір страхового внеску залежить від класу професійного ризику виробництва, до якого, належить підприємство. Розрахунок розміру страхового внеску для кожного підприємства здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України згідно з Порядком визначення страхових тарифів для підприємств, установ і організацій на загальнообов'язкове соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, який затверджує Кабінет Міністрів України.

5. *Державне соціальне страхування на випадок безробіття* є системою гарантованого забезпечення застрахованих осіб грошовою допомогою, яку здійснюють за рахунок страхових внесків відповідно до законодавства.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття являє собою систему прав, обов'язків і гарантій, що передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Цей Фонд є публічним цільовим страховим фондом, централізованим за своїм призначенням, некомерційною самоврядною організацією. Оскільки

його ресурси не включаються до Державного бюджету України, зазначений фонд є позабюджетним.

Нормативно-правовою базою його діяльності виступають Конституція України, закони України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1991 р. № 803-ХІІ (зі змінами), «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» від 11 січня 2001 р. № 2213-ІІІ (зі змінами), «Про загальнообов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 р. № 1533-ІІІ (зі змінами).

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття був зареєстрований при Міністерстві праці і соціальної політики у 1996 р. Метою його створення визначено фінансування програм зайнятості населення, управління страхуванням на випадок тимчасової незайнятості, акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів для надання соціальної допомоги. Основою системи соціального страхування захисту на випадок безробіття стали внески від підприємств до Державного фонду сприяння зайнятості населення, правонаступником якого став Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Формування коштів Фонду здійснюється за рахунок страхових внесків страхувальників (роботодавців, застрахованих осіб); асигнувань з державного бюджету; сум фінансових санкцій за порушення соціального законодавства; благодійних внесків підприємств, установ, організацій та фізичних осіб тощо.

На запровадження зазначеного закону Державною службою зайнятості — виконавчою дирекцією Фонду сформовано реєстр платників страхових внесків на загальнообов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття.

Чинне законодавства визначає декілька напрямів соціального страхування, а саме:

- допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;
- допомога по частковому безробіттю;
- матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття і суть страхування. Назвіть основні його види.
2. Які функції покладено на поняття страхування?
3. Що є правовою основою страхування?
4. Яке місце страхування у фінансовій системі України?
5. Які повноваження державного органу регулювання і нагляду за страховою діяльністю в Україні?

6. Охарактеризуйте систему обов'язкового страхування.
7. Надайте зміст інституту обов'язкового страхування.
8. Що собою являє система загальнообов'язкового страхування ?
9. Назвіть головні принципи функціонування такої системи.

Тема 14. Система державних видатків в Україні

1. Поняття державних видатків. Система державних видатків.
2. Співвідношення понять: державні видатки та видатки Державного бюджету. Принципи фінансування.
3. Видатки Державного бюджету та їх види. Видатки місцевих бюджетів.

1. Забезпечуючи виконання своїх завдань і функцій, держава розподіляє і використовує фінансові ресурси. При цьому роль держави полягає в тому, що вона надає фінансову підтримку окремим галузям економіки, фінансує соціально-культурні заходи і науку, національну оборону, правоохоронну діяльність, судову систему, систему державних органів управління, які практично втілюють її функції. Фінансові ресурси, що виділяються державою з централізованих і децентралізованих фондів на потреби держави, складають зміст *державних видатків*.

Державні видатки визначають як урегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають з приводу планомірного використання державних фінансових ресурсів з метою матеріального забезпечення процесу розширеного відтворення, утримання соціальної сфери, обороноздатності і державного управління.

У сфері державних видатків виникають правовідносини, що передбачають участь у них відповідних суб'єктів, а саме:

- *органи Державної казначейської служби України*, які складають розпис видатків бюджету відповідно до їх поквартального розподілу та здійснюють постійний контроль за використанням бюджетних асигнувань;
- *кредитна установа (банк)*, у якій відкрито банківський рахунок бюджетній організації або суб'єкту, що отримує бюджетні асигнування;
- *розпорядник бюджетних коштів*, керівник установи, підприємства, організації, якому надане право розпорядження бюджетними асигнуваннями, переводити їх до розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня.

Сукупність всіх видів видатків держави складає *систему державних видатків*. В цю систему входять:

- видатки держави, що здійснюються з державного бюджету;
- видатки держави, що здійснюються з місцевих бюджетів усіх рівнів;
- видатки держави, що здійснюються з бюджетних та позабюджетних централізованих державних та місцевих фондів;

- видатки державних та комунальних підприємств, організацій та установ.

У фінансовому праві державні видатки виділені в окремий *інститут державних видатків*, який утворюється фінансово-правовими нормами, що регулюють суспільні відносини щодо витрачання державних та комунальних грошових ресурсів.

2. У системі державних видатків слід знаходити **видатки бюджету**, а саме кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум. Ці поняття співвідносяться як родові та видові, адже видатки бюджету, в тому числі місцевого, належать до державних видатків, і цим самим є предметом правового регулювання норм окремого інституту фінансового права «Правове регулювання державних та місцевих витрат».

Державні видатки здійснюються шляхом *фінансування*.

Фінансування державних видатків – це плановий, цільовий, безповоротний й відплатний відпуск грошових коштів, який виконується з урахуванням оптимального поєднання власних, кредитних та бюджетних джерел фінансування, проводиться в міру здійснення планового використання коштів для забезпечення виконання загальнодержавних функцій, а також для утримання соціально-культурної сфери, забезпечення соціальних гарантій та зобов'язань держави з додержанням режиму економії при постійному здійсненні контролю.

Фінансування державних видатків здійснюється коштами: державного і місцевих бюджетів; державних і місцевих цільових фондів; власних фондів підприємств, установ, організацій тощо.

Залежно від джерел фінансування можна виділити такі його види: *бюджетне фінансування, самофінансування та державне кредитування*.

Бюджетне фінансування – це фінансування, що проводиться за рахунок бюджетних коштів.

Самофінансування використовується для покриття видатків державних та комунальних підприємств за рахунок їх власних фінансових ресурсів.

Незалежно від джерел покриття видатків, фінансування здійснюється на підставі таких принципів: плановості, безповоротності та безвідплатності, цільового спрямування коштів та їх ефективного використання та здійснення постійного контролю за їх використанням, фінансування в міру виконання планів, оптимального поєднання власних, кредитних та бюджетних джерел, додержання режиму економії.

3. *Державні видатки* складають у своїй сукупності відповідну систему і їх класифікують за різними критеріями, а саме:

за формою власності (територіального рівня):

- державні;

- *муніципальні (органів місцевого самоврядування);*

за джерелами отримання і використання:

- *централізовані, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету і державних цільових фондів;*
- *децентралізовані, що фінансуються за рахунок власних коштів державних і комунальних підприємств;*

за характером участі у суспільному виробництві:

- *основні кошти (для фінансування капітальних вкладень);*
- *оборотні кошти (для фінансування поточних витрат);*

за цільовим призначенням:

- *видатки на заробітну плату;*
- *видатки на господарські потреби;*
- *видатки на поточний ремонт та ін.;*

за функціональним призначенням:

- *видатки на державне управління;*
- *видатки на підтримку окремих галузей та суб'єктів господарювання;*
- *видатки на соціально-культурну сферу;*
- *видатки на освіту й науку;*
- *видатки на охорону здоров'я;*
- *видатки на обслуговування державного боргу та ін.*

Видатки на здійснення повноважень, що виконуються за рахунок коштів державного бюджету та місцевих бюджетів, поділяються на:

1) видатки на забезпечення конституційного ладу держави, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, а також інші, передбачені БК України видатки, які не можуть бути передані на виконання АРК та місцевому самоврядуванню;

2) видатки, які визначаються функціями держави та можуть бути передані до виконання АРК та місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найбільш ефективного їх виконання на підставі принципу субсидіарності;

3) видатки на реалізацію прав та обов'язків АРК та місцевого самоврядування, які мають місцевий характер та визначені законами України.

Розмежування видів видатків між місцевими бюджетами, здійснюється на підставі принципу субсидіарності з урахуванням критеріїв повноти надання послуги та наближення її до безпосереднього споживача. Відповідно до цих критеріїв види видатків поділяються на такі групи:

- *перша група* – видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують необхідне першочергове надання соціальних послуг, гарантованих державою, і які розташовані найближче до споживачів, при цьому видатки цієї групи здійснюються з бюджетів сіл, селищ, міст та їх об'єднань;

- *друга група* – видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують надання основних соціальних послуг, гарантованих державою для всіх громадян України, при цьому видатки цієї групи здійснюються з бюджетів міст республіканського АРК та міст обласного значення, а також районних бюджетів;

- *третья група* – видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують гарантовані державою соціальні послуги для окремих категорій громадян, або фінансування програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України. Видатки цієї групи здійснюються з бюджету АРК та обласних бюджетів.

Варто наголосити, що з бюджетів міст Києва та Севастополя здійснюються видатки всіх трьох груп.

Запитання для самоконтролю

1. Що собою являють державні видатки?
2. Надайте класифікацію державних видатків.
3. Що таке видатки бюджету?
4. Які головні принципи фінансування державних видатків та видатків Державного бюджету? Назвіть їх співвідношення.
5. Охарактеризуйте поняття видатків місцевих бюджетів.

Тема 15. Правові основи кошторисно-бюджетного фінансування

1. Поняття бюджетного фінансування. Принципи бюджетного фінансування.
2. Поняття кошторисно-бюджетного фінансування.
3. Поняття кошторису. Види кошторисів.

1. Державні та муніципальні витрати, що визначені органами держави та місцевого самоврядування, здійснюються шляхом *фінансування*, яке визначають як урегульоване правовими нормами безповоротне та безоплатне надання грошових коштів з державного та місцевих бюджетів для фінансування загальнодержавних потреб держави та місцевого самоврядування (державне управління), соціально-культурної сфери та підтримки окремих галузей та підприємств народногосподарського комплексу.

Фінансування має *різні джерела* – державний та місцевий бюджети; державні цільові фонди; власні кошти державних та комунальних підприємств. А тому залежно від джерел фінансування буває таких видів: бюджетне фінансування, самофінансування, державне кредитування.

Щодо *бюджетного фінансування*, то це фінансування, яке здійснюється за рахунок бюджетів різних рівнів. Бюджетне фінансування здійснюється у двох формах:

- *фінансування бюджетних установ*, якими є орган, установа чи організація, створені у встановленому порядку органами державної влади, органами влади АРК чи органами місцевого самоврядування, які повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевих бюджетів;

- *фінансування державних і муніципальних підприємств та організацій*, які мають економічну та фінансову самостійність. Ці господарюючі суб'єкти мають основні та оборотні кошти, завдяки яким фінансують виробничі та соціальні витрати. Для цього вони залучають також кредити комерційних банків, а в окремих, передбачених законодавством випадках, використовують бюджетні асигнування.

Бюджетне фінансування здійснюється на основі таких принципів:

- *безповоротності та безоплатності*, що означає виділення коштів без прямого їх повернення або плати за їх отримання;

- *цільового спрямування*, оскільки кошти мають предметно-цільове призначення (заробітна плата, стипендії, видатки розвитку та ін.);

- *фінансування в міру виконання планів передбачає*, що кошти виділяються не автоматично в межах річного плану чи періоду, а відповідно до фактично виконаного обсягу робіт чи послуг, що дає змогу регулювати обіг грошових ресурсів та забезпечити фінансову дисципліну через поточний фінансовий контроль;

- *дотримання фінансової дисципліни* є умовою законного, цільового та ефективного використання грошових коштів шляхом організації належного фінансового контролю на всіх стадіях фінансування;

- *оптимального поєднання власних, залучених, позичених та бюджетних коштів*, що передбачає першочергове використання наявних власних коштів або ж скорочення власних видатків, а тоді вже залучення кредитних чи інвестиційних ресурсів і, як виняток – використання бюджетних асигнувань.

2. Однією із форм фінансування є *бюджетно-кошторисне* як планове, цільове, безоплатне і безповоротне надання грошових коштів із бюджетів відповідних рівнів на забезпечення функціонування соціально-культурної сфери, державного управління, а також установ та організацій невиробничої сфери (бюджетних установ), що не мають власних доходів.

Кошторисно-бюджетне фінансування – це метод безповоротного, безвідплатного відпуску грошових коштів на утримання установ, що перебувають на повному фінансуванні з бюджету, на підставі фінансових планів – кошторисів бюджетних установ.

За цим методом фінансується майже вся невиробнича сфера суспільства, що базується на державній або комунальній формі власності (бюджетна сфера). Обсяг передбачуваних витрат згідно з кошторисами закріплюється в бюджетах, які приймаються на відповідних рівнях – у

державному бюджеті, бюджеті Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетах.

Забезпечення бюджетних установ грошовими ресурсами називається *кошторисно – бюджетним фінансуванням*, яке представляє собою система науково та економічно обґрунтованих заходів щодо визначення критеріїв розподілу коштів і напрямів використання фінансових ресурсів, а також розрахунку їх оптимальних обсягів для кожного об'єкта, що утримується за рахунок бюджетних коштів.

На кошторисно-бюджетному фінансуванні утримуються державні та комунальні:

- установи соціальної сфери;
- освітні установи – школи, середні та спеціальні, вищі учбові заклади;
- установи охорони здоров'я – лікарні та поліклініки, медпункти, державні та дитячі дошкільні установи;
- установи культури – бібліотеки, будинки культури, дитячі театри, об'єкти фізичної культури;
- установи Міністерства оборони, Національної гвардії, Прикордонних військ, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України;
- органи законодавчої та виконавчої влади, суди та прокуратура.

3. Бюджетні установи отримують кошти на своє функціонування з бюджету виключно на підставі фінансових документів, які називаються *кошторисами*.

Правову основу кошторису як індивідуального фінансово-планового акта визначає БК України та Постанова КМ України «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ». *Кошторис бюджетних установ (кошторис)* є основним плановим документом, який надає повноваження бюджетній установі щодо отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення цілей, визначених на рік відповідно до бюджетних призначень. *Бюджетне призначення* – повноваження, надане головному розпоряднику бюджетних коштів БК України, законом про Державний бюджет України або рішенням про місцевий бюджет, що має кількісні та часові обмеження та дозволяє надавати бюджетні асигнування.

Кошторис діє протягом фінансового року – з 1 січня до 31 грудня, визначаючи при цьому обсяг, цільове спрямування та поквартальний розподіл бюджетних асигнувань, що забезпечують фінансування бюджетної сфери. Кошторис має такі *складові частини*:

- *загальний фонд*, який містить обсяг надходжень із загального фонду бюджету та розподіл видатків за повною економічною класифікацією

видатків на виконання бюджетною установою основних функцій або розподіл надання кредитів з бюджету за класифікацією кредитування бюджету;

- *спеціальний фонд*, який містить обсяг надходжень зі спеціального фонду бюджету на конкретну мету та їх розподіл за повною економічною класифікацією видатків на здійснення відповідних видатків згідно із законодавством, а також на реалізацію пріоритетних заходів, пов'язаних з виконанням установою основних функцій, або розподіл надання кредитів з бюджету згідно із законодавством за класифікацією кредитування бюджету. Форма кошторису затверджується Міністерством фінансів України.

Кошторис містить в собі статті, кожна з яких складається з однорідної групи видатків, що мають цільовий, незмінний та обов'язковий характер, оскільки відповідно до них розподіляються бюджетні призначення, затверджені законом або рішенням місцевої ради.

Обсяги бюджетних асигнувань у кошторисі базуються на:

- показниках, що характеризують кількісні параметри діяльності установи (оперативно - мережні показники), які характеризують профільну діяльність установи (кількість студентів, ліжко-місць та ін.) і загальні показники, які характеризують будівлю бюджетної установи (площа, кубатура та ін.);

- нормативах видатків у розрахунку на відповідний кількісний показник, коли статті видатків складаються на основі норм видатків, тобто єдиних типових вимірювачів кошторисних видатків на однорідні установи (клас, академічна група та ін.).

За юридичними властивостями норми видатків поділяються на:

- *обов'язкові*, що не підлягають зміні під час їх застосування. Встановлюються, як правило, ВР України, КМ України (посади, ставки заробітної плати, витрати на відрядження та ін.);

- *розрахункові (факультативні)* – середні витрати на розрахункову одиницю. Ці норми встановлюються бюджетними установами за погодженням із фінансовими органами.

За змістом норми поділяються на:

- *натуральні*, в основі яких – розмір витрат у натуральній формі на одну розрахункову одиницю (витрати електроенергії на одиницю площі, що освітлюється);

- *фінансові (грошові)* — мають грошовий характер, оскільки ці норми характеризують обсяги витрат на одну розрахункову одиницю (витрати на навчання аспіранта (докторанта), на одне ліжко-місце та ін.).

Залежно від бази розрахунку розрізняють нормативи:

- *узагальнені*, що характеризують обсяг витрат за всіма статтями видатків на відповідний виробничий (за профілем установи) показник (наприклад, норми видатків на охорону здоров'я на одного жителя);

- *постатейні*, що характеризують обсяг витрат у розрізі окремих статей (норми видатків на харчування в лікарнях одного хворого).

За методом вирахування (підрахунку):

- розраховані на підставі фізіологічних потреб (харчування в лікарнях одного хворого);
- *розраховані на підставі статистичних спостережень* (витрати на інвентар та ін.).

Чинне бюджетне законодавство також поділяє кошториси на:

- *індивідуальні*, коли складаються для однієї установи;
- *загальні*, коли складаються для однорідних установ (дитячі садки);
- *кошториси заходів*, що проводяться в централізованому порядку відповідним органом управління (фінансування параду Перемоги та ін.);
- *зведені*, що містять обсяги фінансування для окремого органу управління (зведений кошторис управління освіти в Солом'янському районі м. Києва складається з кошторисів загальноосвітніх шкіл, шкіл-інтернатів, дошкільних установ та на централізовані заходи).

Кошториси складаються відповідно до економічної класифікації видатків. У дохідній частині кошторису доходів і видатків бюджетної установи визначаються планові обсяги асигнувань із загального та спеціального фондів бюджету. Отже, загальна сума доходів установи визначається з урахуванням сум надходжень із загального та спеціального фондів бюджету.

Видатки бюджетних установ поділяються на дві групи:

- *капітальні*, що спрямовуються на розвиток установи (затрати на придбання, створення нових і відновлення, реконструкцію та розширення діючих основних фондів виробничого (будівлі, верстати, обладнання) і невиробничого (школи, лікарні, театри та ін.) призначення;
- *поточні*, що, у свою чергу, поділяються на:
 - *адміністративно-господарські*, спрямовуються на утримання апарату управління, обслуговуючого і технічного персоналу, видатки на відрядження та ін.;
 - *операційні*, що пов'язані з характером діяльності установи (придбання книг для бібліотеки, зарплата бібліотекарям, бібліографам та ін.).

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття бюджетного фінансування.
2. Назвіть принципи бюджетного фінансування.
3. Визначте поняття кошторисно-бюджетного фінансування.
4. Які принципи притаманні кошторисно-бюджетному фінансуванню?
5. Дайте визначення кошторису та назвіть його складові.
6. Охарактеризуйте та назвіть види кошторисів.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичні заняття є однією з основних форм навчання, які допомагають формувати погляди, виробляють уміння формулювати думки,

висловлювати їх, критично підходити до власних поглядів і розвивають практичні навички студентів.

Під час підготовки до практичних занять студент повинен зрозуміти й засвоїти теоретичний матеріал з теми, відпрацювати питання, які виносяться на самостійне вивчення, ознайомившись з рекомендованою літературою; підготуватися до участі в дискусії з питань, які виносяться на практичне заняття, і вирішення практичних завдань.

Тема 1. Предмет, метод, система та джерела фінансового права

План

1. Предмет і метод фінансового права.
2. Система та джерела фінансового права.
3. Наука фінансового права.

Література [1, 11, 15,22]

Завдання 1

Підберіть та запишіть по два приклади джерел фінансового права таких форм: закон, кодекс, указ, постанова, розпорядження, наказ, інструкція, правила. Зазначте, які державні органи мають право видавати акти у цих формах.

Завдання 2

У наведених нижче правових нормах визначте їх диспозицію, гіпотезу та санкцію:

Ст.118 Бюджетного Кодексу України: «У разі виявлення бюджетного правопорушення Міністерство фінансів України, Державної казначейської служби України, органи Державної фінансової інспекції України, місцеві фінансові органи, голови виконавчих органів міських міст районного значення, селищних та сільських рад і головні розпорядники бюджетних коштів у межах своєї компетенції можуть щодо тих розпорядників бюджетних коштів та одержувачів, якими вони довели відповідні бюджетні асигнування, – зупинити операції з бюджетними коштами»;

Стаття 1 Положення Національного банку України «Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства»: «У разі порушення банками вимог банківського законодавства та нормативно-правових актів Національного банку Національний банк застосовує до банків захід впливу попереднього реагування у вигляді письмового застереження».

Тема 2. Фінансова діяльність держави, її правові аспекти

План

1. Фінанси як економічна і юридична категорії.
2. Система органів управління державними фінансами.

3. Фінансова система держави.
4. Фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування.
Принципи, функції та методи фінансової діяльності.

Література [1, 2, 13, 15, 17]

Завдання 1

Зобразити схематично систему органів, які здійснюють управління державними фінансами в Україні.

Завдання 2

Посилаючись на Конституцію України, визначте права органів державної влади у сфері фінансової діяльності.

Тема 3. Фінансово-правові норми та фінансово-правові відносини План

1. Фінансово-правові норми: ознаки, види, структура.
2. Фінансово-правові відносини: особливості, структура.

Література [16, 17, 20, 22]

Завдання 1

Визначте суб'єкти та об'єкти таких фінансових правовідносин: сплата податку; отримання банківського кредиту юридичною особою; відкриття банківського рахунку фізичною особою; сплата фізичною особою податку з власників транспортних засобів.

Тема 4. Правові основи фінансового контролю в Україні План

1. Поняття і зміст фінансового контролю.
2. Види фінансового контролю.
3. Поняття і зміст аудиторського контролю.
4. Методи фінансового контролю.
5. Види ревізій.
6. Повноваження органів фінансового контролю.

Література [3, 4, 9, 17]

Задача 1

Керівником аудиторської фірми «Аудит консалтинг» є громадянин Павленко, який у травні 2010 р. отримав сертифікат про право на заняття аудиторською діяльністю. Аудиторська фірма у липні 2011 р. уклала з акціонерним товариством «Меблі» такі договори:

- на проведення аудиторської перевірки з метою підтвердження достовірності фінансової звітності;
- на здійснення посередницьких операцій з реалізації продукції цього підприємства.

Оцініть правомірність ситуації.

Задача 2.

Аудиторська фірма уклала договір на проведення аудиторської перевірки з акціонерним товариством «Сигнал», директор якого є батьком провідного аудитора фірми, що бере участь у аудиторській перевірці.

У договорі на проведення аудиторської перевірки було передбачено предмет і термін перевірки. Оцініть правомірність ситуації.

Задача 3.

Підприємство «Глобус» звернулося до аудиторської фірми «Феміда» з проханням провести аудиторську перевірку для підтвердження достовірності й повноти річного балансу.

Засновником аудиторської фірми є приватний підприємець Остапенко, загальний розмір частки якого у статутному фонді складає 45%, а керівником – громадянин Капітонов, який не є аудитором.

Чи має право аудиторська фірма проводити аудиторську перевірку?

Задача 4.

Під час проведення виїзної податкової перевірки фірми «Сокол», її директор та бухгалтер не надали первинні документи для підтвердження розрахунків, зазначених у декларації.

Якими повинні бути дії співробітників районної податкової інспекції для визначення суми податкового зобов'язання?

Тема 5. Бюджетне право і бюджетний устрій України

План

1. Бюджет як економічна, правова категорія, її матеріальний зміст. Бюджетний період.
2. Система бюджетного законодавства.
3. Поняття бюджетного устрою та бюджетної системи України.
4. Принципи, на яких ґрунтується бюджетна система України.
5. Класифікація доходів: видатків бюджету за бюджетною класифікацією.
6. Склад доходів і видатків Держбюджету України.
7. Поняття і зміст міжбюджетних трансферів.

Література [1, 2, 15, 17, 21]

Тема 6. Бюджетний процес в Україні

План

1. Поняття бюджетного процесу та його стадії.
2. Повноваження основних учасників бюджетно-процесуальних правовідносин.
3. Особливості розгляду проекту закону про Державний бюджет України у Верховній Раді України.
4. Виконання затвердженого бюджету.
5. Звітність про виконання бюджету.

Література [1, 2, 15, 17, 21]

Завдання 1

Визначте основні часові характеристики кожної стадії бюджетного процесу в Україні.

Задача 1

Після прийняття проекту закону про Державний бюджет України у першому читанні Кабінет Міністрів України підготував і подав 20 листопада року, що передує плановому, проект закону про Державний бюджет України, доопрацьований відповідно до бюджетних висновків Верховної Ради України.

Оцініть правомірність ситуації.

Задача 2

За підсумками виконання Державного бюджету України за результатами трьох кварталів фактичне перевищення показників доходів, врахованих у розписі Державного бюджету України на відповідний період, склало більше, ніж 15 відсотків. Комітет Верховної Ради України подав відповідний проект закону про внесення змін до Закону про Державний бюджет України.

Оцініть правомірність ситуації. Укажіть, які дії повинен здійснити комітет Верховної Ради України з питань бюджету в ситуації, що склалася. Відповідь мотивуйте, посилаючись на чинне законодавство.

Задача 3

У Верховній Раді України 10 червня року, що передує плановому, розпочалися парламентські слухання з питань бюджетної політики на наступний бюджетний період. З доповіддю про Основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період виступив голова комітету Верховної Ради України з питань бюджетної політики.

Міністерство фінансів України подало до Верховної Ради України проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період за два дні до початку парламентських слухань.

За результатами парламентських слухань Верховна Рада України прийняла постанову про взяття до відома Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період.

Оцініть правомірність ситуації.

Тема 7. Система оподаткування в Україні. Непрямі податки

План

1. Поняття обов'язкових платежів і податку.
2. Ознаки, функції та елементи податку.
3. Загальна характеристика податкового права та податкових правовідносин.
4. Система оподаткування та система податкових органів в Україні.
5. Загальна характеристика методів оподаткування.

Література [6, 11, 13, 17]

Задача 1

Сільськогосподарське товариство колективної форми власності придбало у Російській Федерації комбайн СК-5 «Нива».

Визначте об'єкт і базу оподаткування щодо податку на додану вартість.

Тема 8. Податок на прибуток підприємства

План

1. Загальна характеристика платників податку на прибуток підприємств.
2. Особливості об'єкта податку на прибуток.
3. Ставки податку на прибуток підприємств.

Література [6, 8, 13, 17]

Задача 1

Стоматологічна поліклініка м. Умані є бюджетною установою та має власні надходження від продажу відходів із дорогоцінними металами.

Чи підлягають оподаткуванню податком на прибуток зазначені доходи? Відповідь мотивуйте, посилаючись на чинне законодавство.

Задача 2

Підприємство «Граніт» у поточному році отримало прибуток від проведення науково-дослідних і реставраційних робіт у сфері охорони культурної спадщини.

Як оподатковується такий прибуток?

Тема 9. Правове регулювання податків з населення

План

1. Прибутковий податок з громадян.
2. Застосування податкової соціальної пільги.
3. Податок не промисел.

Література [6, 15, 16, 18]

Задача 1

Викладач Мазур отримав авторську винагороду за виданий підручник.

Обґрунтуйте, посилаючись на нормативно-правові акти, чи закладається сума авторської винагороди до сукупного оподаткованого доходу викладача Мазура?

Задача 2

Чоловік Дорошенко Світлани – Іван Дорошенко загинув під час проходження військової служби.

Обґрунтуйте, посилаючись на нормативно-правові акти. Чи має дружина загиблого військовослужбовця право на соціальну пільгу з податку з доходів фізичних осіб. Якщо так, то який порядок застосування такої пільги?

Тема 10. Податки та збори, що сплачують юридичні та фізичні особи

План

1. Податок з власників транспортних засобів.
2. Правові засади справляння плати за землю.
3. Місцеві податки і збори.

Література [6, 7, 8, 17, 18]

Тема 11. Відповідальність за порушення податкового законодавства

План

1. Поняття податкового правопорушення. Об'єкт та суб'єкти правового правопорушення.
2. Фінансові санкції за порушення податкового законодавства.
3. Адміністративна відповідальність за порушення податкового законодавства.
4. Кримінальна відповідальність за порушення податкового законодавства.

Література [12, 15, 19, 20]

Тема 12. Правові засади державного кредиту

План

1. Поняття державного і місцевого кредиту.
2. Фінансові правовідносини у сфері державного кредитування.
3. Види і форми державного боргу.
4. Боргові зобов'язання держави щодо грошових заощаджень громадян України.

Література [1, 2, 11, 17, 20]

Завдання 1.

Керуючись законом про державний бюджет на поточний рік, визначте граничний розмір державного внутрішнього боргу України та граничний розмір державного зовнішнього боргу України на 31 грудня поточного року.

Завдання 2

Керуючись законом про державний бюджет на поточний рік, визначте права Міністерства фінансів України на здійснення операцій з державним боргом України.

Тема 13. Правові основи страхування

План

1. Поняття страхування. Суб'єкти та об'єкти страхових правовідносин.
2. Органи державної влади, які здійснюють контроль за страховою діяльністю в Україні.
3. Загальнообов'язкове державне страхування: поняття, види, принципи.

Література [5, 12, 16, 17]

Завдання 1

Визначте систему державних органів, які здійснюють регулювання страхової діяльності в Україні.

Завдання 2.

Наведіть приклади обов'язкового страхування.

Тема 14. Система державних видатків в Україні

План

1. Поняття і система державних видатків.
2. Фінансування державних та місцевих видатків. Форми та принципи фінансування.
3. Видатки Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Література [1, 2, 15, 17, 22]

Тема 15. Правові основи кошторисно-бюджетного фінансування

План

1. Бюджетне фінансування: поняття і принципи.
2. Поняття і принципи кошторисно-бюджетного фінансування.
3. Поняття, структура і значення кошторису бюджетної установи.
4. Особливості кошторисного процесу.

Література [11, 13, 16, 18]

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО
ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ**

Окремі питання, які внесені до лекційного курсу, потребують більш детального і глибокого самостійного вивчення студентами. Самостійна

робота студентів планується згідно з навчальними планами, робочою програмою і тематичним планом дисципліни.

Самостійна робота студентів підвищує ефективність навчального процесу шляхом організації позааудиторного навчання. Вона спрямована на забезпечення фундаментальної, наукової, загальноосвітньої та практичної підготовки студентів, формування незалежних поглядів.

Самостійна робота студентів полягає у вивченні та опрацюванні лекційного матеріалу, роботі з основною і додатковою літературою, законодавчими та нормативними документами, вивченні окремих питань курсу, виконанні практичних завдань.

Метою самостійної роботи студентів під час виконання курсу «Фінансове право» є поглиблення і закріплення набутих знань, застосування їх у практичній діяльності.

Результати самостійно проведеного дослідження студентом оформляються у вигляді доповіді за однією із запропонованих тем на вибір студента. Доповіді обговорюються під час проведення практичних занять. За 15 хвилин до кінця практичного заняття проводиться тестування за темою.

Самостійна робота також передбачає підбір додаткової літератури для написання доповіді.

Підготовка та презентація реферату

Підготовку до написання реферату починають з вибору теми. Студентам надається право самостійно вибрати тему з проблематики, визначеної кафедрою, а також запропонувати свою тему. У такому разі вибрана тема має бути узгоджена з викладачем, який проводить практичні заняття.

Літературні джерела студент підбирає самостійно. Роботу з літературою потрібно починати зі складання повного списку книг, статей, нормативних документів з обов'язковим посиланням на джерело. Для підготовки реферату рекомендується використовувати каталог періодичних видань, довідників і нормативних матеріалів. Найбільша кількість публікацій з фінансових питань міститься в журналах «Фінанси України», «Економіка України», «Фінансова тема», «Економічний часопис», а також у газетах «Голос України», «Урядовий кур'єр», «Бізнес», «Галицькі контракти» та ін. Законодавчі акти публікуються у «Відомостях Верховної Ради України» та інших періодичних виданнях.

Зміст роботи треба викладати стисло, лаконічно, не припускаючи повторень та непотрібних відступів від теми.

Текст реферату має бути написаний чітким, розбірливим почерком без пропусків та скорочень слів або надрукований на машинці чи набраний на комп'ютері. Загальний обсяг – не більше десяти сторінок. Текст роботи слід писати тільки на одній сторінці стандартного аркуша та розмішувати таким чином, щоб залишалися поля по 25 мм з кожного боку. Номери сторінок проставляються у верхньому правому кутку або посередині сторінки знизу. Титульний аркуш вважається першою сторінкою і номер на ньому не ставиться.

Наприкінці реферату оформляють список використаної літератури.

Презентація реферату проходить на практичному занятті, де розглядається дана тема. Доповідь з реферату не повинна перевищувати 7–10 хв.

Тема 1. Предмет, метод, система та джерела фінансового права

Питання для самостійного вивчення

1. Який еволюційний початок у фінансового права як самостійної галузі права?
2. Коли і ким було вперше вжито термін «фінансове право»?
3. Назвіть та охарактеризуйте основні інститути фінансового права.
4. Наука фінансового права та її розвиток.

Реферати

1. Місце фінансового права у правовій системі України.
2. Особливості фінансових правовідносин.

Тема 2. Фінансова діяльність держави, її правові аспекти

Питання для самостійного вивчення

1. Як співвідносяться поняття фінансів та грошей?
2. Охарактеризуйте специфічну роль держави в здійсненні фінансової діяльності.
3. Назвіть систему органів, які здійснюють фінансову діяльність держави.

Реферати

1. Юридичні форми здійснення фінансової діяльності в Україні.
2. Становлення фінансової системи України.

Тема 3. Фінансово-правові норми та фінансово-правові відносини

Питання для самостійного вивчення

1. Розкрийте особливості фінансово-правових норм.
2. Дайте класифікацію фінансово-правових норм і наведіть приклади.
3. Чи можна ототожнювати поняття «фінансові відносини» і «фінансові правовідносини»?

Завдання для самостійної роботи

1. Наведіть по два приклади нормативно-правових актів, на підставі яких виникають, змінюються чи припиняються фінансово-правові відносини.
2. На підставі Закону України «Про страхування», поясніть які страхові правовідносини регулюються нормами фінансового права, а які – цивільного.

Реферати

1. Особливості методу фінансово-правового регулювання.
2. Особливості санкцій фінансово-правових норм.

Тема 4. Правові основи фінансового контролю в Україні

Питання для самостійного вивчення

1. У чому полягає зміст ефективності фінансового контролю?
2. Що розуміють під фінансовою дисципліною?

3. Які особливості правового регулювання фінансового контролю?
4. Розкрийте повноваження органів фінансового контролю.

Завдання для самостійної роботи

1. На вимогу Державної фінансової інспекції України у м. Києві було проведено аудиторську перевірку підприємства «Укргазбуд», що повністю утримується за рахунок бюджету і не займається підприємницькою діяльністю.

Аудит провели аудитори аудиторської фірми «Процес» Козаченко і Марченко (останній є братом директора підприємства Воронова).

Дайте правовий аналіз цій ситуації.

2. Філіал акціонерного товариства «Ехо» внаслідок реорганізації отримав статус товариства з обмеженою відповідальністю. Господарський оборот товариства не перевищує 4200 грн.

Визначте, чи підлягає акціонерне товариство з обмеженою відповідальністю «Ехо» обов'язковому аудиту річного балансу, якщо попередню аудиторську перевірку було проведено рік тому.

3. Під час проведення ревізії на підприємстві ревізором були вилучені у бухгалтера чорнові записи щодо ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. Вилучення оформлене протоколом, копію якого вручено під розписку директора підприємства. Чи є правомірними дії ревізора?

Реферати

1. Система фінансового контролю в Україні.
2. Ревізія як метод фінансового контролю.
3. Повноваження Державної податкової адміністрації України, податкової міліції щодо здійснення фінансового контролю.
4. Аудит як незалежний фінансовий контроль.
5. Порівняльно-правовий аналіз системи фінансового контролю в Україні та будь-якої іншої держави (на вибір студента).

Тема 5. Бюджетне право і бюджетний устрій України

Питання для самостійного вивчення

1. Охарактеризуйте склад вітчизняного бюджетного законодавства.
2. Що таке бюджетна класифікація? У чому її зміст і режим застосування?
3. Що таке дефіцит бюджету? Назвіть джерела його фінансування?
4. Розкрийте зміст міжбюджетних відносин в Україні.

Завдання для самостійної роботи

1. На підставі Закону України Про Держбюджет на поточний рік дайте аналіз доходної частини Держбюджету України.

2. На підставі Закону України Про Держбюджет визначте за рахунок яких джерел покриватиметься дефіцит бюджету в поточному році, та в яких сумах.

Реферати

1. Значення бюджету для функціонування держави.
2. Особливості бюджетних правовідносин.

3. Правовий режим державних цільових фондів коштів.

Тема 6. Бюджетний процес в Україні

Питання для самостійного вивчення

1. Надайте характеристику поняттям «бюджетний цикл» та «бюджетний період».
2. Який порядок складання проектів бюджетів?
3. Розкрийте основний зміст закону про Державний бюджет України.
4. Що визнається бюджетним правопорушенням і яка відповідальність передбачена за його вчинення?

Завдання для самостійної роботи

1. Для того, щоб дотриматися строків прийняття проекту закону про Державний бюджет України у другому читанні, Верховна Рада України на прохання голови комітету Верховної Ради з питань бюджету погодилася відкласти прийняття рішення про загальний обсяг дефіциту (профіциту) Державного бюджету України на наступний бюджетний період під час розгляду проекту закону про Державний бюджет України у третьому читанні.

Дайте правову оцінку цій ситуації.

Реферати

1. Порівняльно-правовий аналіз бюджетного процесу в Україні та в будь-якій іншій державі (на вибір студента) .
2. Правовий режим формування коштів Пенсійного фонду України.
3. Правовий режим формування коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.
4. Система державних доходів в Україні.

Тема 7. Система оподаткування в Україні. Непрямі податки

Питання для самостійного вивчення

1. Історичні аспекти виникнення податків.
2. Назвіть правовий механізм податку та його елементи.
3. Охарактеризуйте поняття і рівні податкового тиску.
4. Які особливості податкових відносин ви знаєте?

Завдання для самостійної роботи

1. Користуючись текстом будь-якого податкового закону, визначте елементи податку.

2. Згідно зі ст. 67 Конституції України, кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Чи стосується ця вимога юридичних осіб – платників податків? Якими нормативними актами встановлюється цей обов'язок щодо юридичних осіб?

Реферати

1. Податок, мито, збір: порівняльно-правовий аналіз.
2. Система податків в Україні.
3. Порівняльно-правовий аналіз системи податків в Україні та в будь-якій іншій державі (на вибір студента) .

Тема 8. Податок на прибуток підприємства

Питання для самостійного вивчення

1. Дослідіть виникнення та трансформацію податку на прибуток підприємства.
2. Які існують норми амортизаційних відрахувань.

Реферати

1. Місце та роль податку на прибуток підприємств у доходах державного бюджету.
2. Пільгові режими оподаткування податком на прибуток підприємств: призначення та види.
3. Амортизація основних засобів і нематеріальних активів: економічна сутність і порядок застосування.

Тема 9. Правове регулювання податків з населення

Питання для самостійного вивчення

1. Коли застосовується податкова соціальна пільга?
2. Що таке податковий кредит? Коли необхідне його введення?

Завдання для самостійної роботи

Семирічна талановита співачка отримує кошти у вигляді гонорару за виступи на концертах.

Яким чином і якою особою буде реалізовуватись обов'язок із ведення податкового обліку, сплати податку, податкової звітності за грошовими надходженнями цієї дитини?

Реферати

1. Місце податку з доходів фізичних осіб у податкових системах.
2. Особливості оподаткування доходів фізичних осіб.
3. Надання пільг щодо обрахунку та сплати податку з доходів фізичних осіб.

Тема 10. Податки та збори, що сплачують юридичні та фізичні особи

Питання для самостійного вивчення

1. Надайте в повному обсязі перелік податків, що сплачують юридичні та фізичні особи.

Завдання для самостійної роботи

Релігійна організація, яка була зареєстрована у порядку, передбаченому законом, здійснювала діяльність з надання культових послуг (хрещення, укладання церковного шлюбу, похорони, молебні та ін..) і одержувала в результаті такої діяльності грошові кошти. Окрім цього, релігійна організація здавала в оренду земельну ділянку юридичній особі і одержувала у зв'язку з цим грошові кошти за договором оренди.

Яким чином у цих ситуаціях буде здійснюватись оподаткування релігійної організації?

Реферати

1. Порядок нарахування та сплати збору за першу реєстрацію транспортного засобу.

2. Роль місцевих податків і зборів у податковій системі України.

Тема 11. Відповідальність за порушення податкового законодавства

Питання для самостійного вивчення

1. Дослідіть процес ухилення від сплати податків та надайте характеристику видів відповідальностей за порушення податкового законодавства.

Реферати

1. Податкові правопорушення: поняття, види, характеристика.
2. Основні поняття фінансової дисципліни.
3. Основні поняття фінансової дисципліни.
4. Становлення і розвиток податкової міліції.

Тема 12. Правові засади державного кредиту

Питання для самостійного вивчення

1. Охарактеризуйте відносини державного кредиту як предмет цивільного та фінансового права.
2. Поясніть правовий статус держави як позичальника, кредитора, гаранта.
3. Визначте сутність державного боргу та його граничні розміри відповідно до чинного законодавства.

Завдання для самостійної роботи

1. Керуючись законом про державний бюджет на поточний рік, визначте особливості реструктуризації простроченої заборгованості перед державою за кредитами, залученими державою або під державні гарантії.

2. Керуючись нормами чинного законодавства, визначте зміст державних гарантій відновлення заощаджень громадян України.

Реферати

1. Порівняльно-правовий аналіз банківського та державного кредитів.
2. Особливості здійснення державних внутрішніх і зовнішніх запозичень.
3. Джерело фінансування дефіциту бюджетів.

Тема 13. Правові основи страхування

Питання для самостійного вивчення

1. Яке місце страхування у фінансовій системі України?
2. У чому полягає зміст перестрахування?
3. Яке призначення страхових резервів?

Завдання для самостійної роботи

Складіть схему відносин, які регулюються фінансовим правом у галузі страхування.

Реферати

1. Організація страхової справи в Україні: фінансово-правовий аналіз.
2. Система загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні.
3. Державний нагляд за страховою діяльністю в Україні.

Тема 14. Система державних видатків в Україні

Питання для самостійного вивчення

1. Назвіть принципи бюджетного фінансування.
2. Що відносять до видатків місцевих бюджетів?

Реферати

1. Система державних видатків в Україні.
2. Поняття і зміст міжбюджетних трансфертів.
3. Реформування міжбюджетних відносин.

Тема 15. Правові основи кошторисно-бюджетного фінансування

Питання для самостійного вивчення

1. Дослідіть структуру кошторису бюджетної установи.
2. Назвіть принципи кошторисно-бюджетного фінансування.
3. Визначте аспекти додержання фінансової дисципліни.

Реферати

1. Зміст і правове значення кошторису бюджетної установи.
2. Бюджетне фінансування соціально-економічної інфраструктури регіону.
3. Порівняльний аналіз змісту правових форм безготівкових розрахунків в Україні та в будь-якій іншій державі (на вибір студента).
4. Порівняльний аналіз основних правил ведення операцій з готівкою в Україні та в будь-якій іншій державі (на вибір студента).

Оцінювання доповідей

Оцінка *«відмінно»* виставляється за умови, що тему доповіді повністю розкрито; студент показує глибокі знання використаної основної і додаткової літератури; висловлює своє ставлення до різних поглядів на дану проблему; викладає матеріал логічно, грамотно, послідовно і самостійно.

Оцінка *«добре»* виставляється за таких самих умов, що й оцінка *«відмінно»*, але при цьому студент у викладенні матеріалу допускає неточності й робить помилки, а його відповідь недостатньо аргументована.

Оцінка *«задовільно»* виставляється у разі, коли тему доповіді в основному розкрито, студент оволодів суттю питання, показує знання використаної літератури, намагається аналізувати факти і події, робити висновки, але при цьому допускає грубі помилки і не може самостійно викласти матеріал.

Оцінка *«незадовільно»* виставляється за умови, коли тему доповіді не розкрито, студент не розуміє основної суті питання, не може зробити висновки й узагальнення.

КОНТРОЛЬНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Змістовий модуль І: Фінанси, фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування, фінансове право (Загальна частина)

1. Який орган здійснює роз'яснення законодавства з питань оподаткування серед платників податків:
- а) податкова міліція;
 - б) Державна податкова адміністрація України;
 - в) Міністерство фінансів України;
 - г) Рахункова палата?

2. Який орган здійснює управління державним внутрішнім та зовнішнім боргом відповідно до чинного законодавства:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) Державна казначейська служба України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Рахункова палата?

3. Який орган здійснює контроль за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргу України, визначенням ефективності та доцільності видатків державних коштів, валютних і кредитно-фінансових ресурсів:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) Державна казначейська служба України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Рахункова палата?

4. Головним завданням якого органу є здійснення державного контролю за витрачанням коштів і матеріальних цінностей, їх збереженням, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і звітності в міністерствах, відомствах, Державних комітетах, державних фондах, бюджетних установах, а також на підприємствах і в організаціях, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів:

- а) Державної фінансової інспекції України;
- б) Державна податкова адміністрація України;
- в) Державної казначейської служби України;
- г) Рахункова палата?

5. Який орган організовує виконання Державного бюджету України і здійснює контроль за цим:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) Державна казначейська служба України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Рахункова палата?

6. Основним завданням якого органу є розроблення та проведення єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової політики:

- а) Державної фінансової інспекції України;
- б) податкова міліція;
- в) Державна податкова адміністрація України;
- г) Міністерство фінансів України?

7. Який орган готує і подає на розгляд Міністерства фінансів України пропозиції щодо зупинення дії або анулювання виданих суб'єктам підприємницької діяльності ліцензій на здійснення операцій з металобрухтом дорогоцінних металів і дорогоцінним камінням (крім їх видобутку),

виготовлення і реалізацію виробів з їх використанням у разі порушення суб'єктами підприємницької діяльності законодавства та ліцензійних умов:

- а) податкова міліція;
- б) Державна податкова адміністрація України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Державна пробірна служба.

8. Який орган здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів (обов'язкових платежів), а також неподаткових доходів:

- а) податкова міліція;
- б) Державна податкова адміністрація України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Рахункова палата?

9. Завданням якого органу є контроль за дотриманням законності щодо надання Україною позик і економічної допомоги іншим державам, міжнародним організаціям, передбачених у Державному бюджеті України:

- а) Державної фінансової інспекції України;
- б) Державної казначейської служби України;
- в) Міністерства фінансів України;
- г) Рахункової палати?

10. Головним завданням якого органу є здійснення державного контролю за витрачанням коштів і матеріальних цінностей на підприємствах і в організаціях, які отримують кошти з державних валютних фондів:

- а) Державної фінансової інспекції України;
- б) Державної казначейської служби України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Рахункова палата?

11. Який орган забезпечує безпеку працівників органів державної податкової служби та їх захист від протиправних посягань, пов'язаних з виконанням ними посадових обов'язків:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) податкова міліція;
- в) Державна податкова адміністрація України;
- г) Міністерство фінансів України?

12. Який орган проводить у межах своїх повноважень перевірки додержання суб'єктами підприємницької діяльності та іншими суб'єктами господарювання вимог законодавства у процесі здійснення операцій з дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням, виробами з них та матеріалами, що містять дорогоцінні метали:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) Державна пробірна служба;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Рахункова палата?

13. Який орган здійснює управління наявними коштами державного бюджету, у тому числі в іноземній валюті, коштами державних позабюджетних фондів та позабюджетними коштами установ і організацій, що утримуються за рахунок коштів державного бюджету:

- б) Державна казначейська служба України;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Рахункова палата?

14. Завданням якого органу є організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням видаткової частини Державного бюджету України, витрачанням бюджетних коштів, у тому числі коштів загальнодержавних цільових фондів, за обсягами, структурою та їх цільовим призначенням:

- а) Державної фінансової інспекції України;
- б) Державної казначейської служби України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Рахункова палата?

15. Основним завданням якого органу є розроблення проекту Державного бюджету України та прогнозних показників зведеного бюджету України, забезпечення в установленому порядку виконання Державного бюджету України, контроль за дотриманням правил складання звіту про виконання Державного бюджету України та зведеного бюджету України:

- а) Державної казначейської служби України;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Рахункова палата?

16. Який орган здійснює контроль за надходженням і використанням коштів державних позабюджетних фондів:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) Державна податкова адміністрація України;
- в) Державна казначейська служба України;
- г) Міністерство фінансів України?

17. Завданням якого органу є контроль за законністю та своєчасністю руху коштів Державного бюджету України та коштів позабюджетних фондів в установах Національного банку України та уповноважених банках:

- а) Рахункової палати;
- б) Державної фінансової інспекції України;
- в) Національного банку України;

г) Державної казначейської служби України;

18. Який орган виявляє причини і умови, що сприяли вчиненню злочинів та інших правопорушень у сфері оподаткування, вживає заходів щодо їх усунення:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) податкова міліція;
- в) Державна податкова адміністрація України;
- г) Рахункова палата?

19. Основним завданням якого органу є забезпечення ефективного використання бюджетних коштів та здійснення в межах його компетенції державного фінансового контролю:

- а) Державної фінансової інспекції України;
- б) Державної казначейської служби України;
- в) Міністерства фінансів України;
- г) Рахункової палати?

20. Завданням якого органу є регулярне інформування Верховної Ради України, її комітетів про виконання Державного бюджету України та стан погашення внутрішнього і зовнішнього боргу України:

- а) Державної податкової адміністрації України;
- б) Державна казначейська служба України;
- в) Міністерства фінансів України;
- г) Рахункової палати?

21. Який орган здійснює фінансування видатків державного бюджету:

- а) Державна казначейська служба України;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Рахункова палата;
- г) Державна пробірна служба?

22. Який орган проводить щорічну реєстрацію відбитка спеціального знака - іменника, який засвідчує виготовлювача ювелірних та побутових виробів із дорогоцінних металів, видає дозволи на використання іменників на території України:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) Державна казначейська служба України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Державна пробірна служба?

23. Основним завданням якого органу є розроблення стратегії щодо внутрішніх та зовнішніх запозичень держави і погашення та обслуговування державного боргу:

- а) Державної фінансової інспекції України;

- б) Державної казначейської служби України;
- в) Міністерства фінансів України;
- г) Рахункової палати?

24. Який орган здійснює контроль за внесенням у встановленому порядку пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) податкова міліція;
- в) Державна податкова адміністрація України;
- г) Міністерство фінансів України?

25. Завданням якого органу є контроль за фінансуванням загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і національно-культурного розвитку, охорони довкілля:

- а) Рахункова палата;
- б) Головне контрольно-ревізійне управління України;
- в) Державне казначейство України;
- г) Міністерство фінансів України?

26. Який орган розподіляє між державним бюджетом та бюджетами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя відрахування від загальнодержавних податків, зборів і обов'язкових платежів за нормативами, затвердженими Верховною Радою України:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) Державна казначейська служба України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Рахункова палата?

27. Який орган запобігає корупції та іншим службовим порушенням серед працівників державної податкової служби:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) податкова міліція;
- в) Державна податкова адміністрація України;
- г) Рахункова палата?

28. Який орган розробляє форми державних пробірних клейм з описом і подає Міністерству фінансів України відповідні матеріали для їх затвердження, забезпечує виготовлення зазначених клейм, проводить їх реєстрацію та експертизу відбитків цих клейм:

- а) Державна пробірна служба;
- б) Головне контрольно-ревізійне управління України;
- в) Державна податкова адміністрація України;
- г) Державне казначейство України?

29. Завданням якого органу є аналіз встановлених відхилень від показників Державного бюджету України та підготування пропозицій щодо їх усунення, а також про вдосконалення бюджетного процесу в цілому:

- а) Державної фінансової інспекції України;
- б) Державної казначейської служби України;
- в) Міністерства фінансів України;
- г) Рахункової палати?

30. Основним завданням якого органу є здійснення разом з іншими органами виконавчої влади аналізу сучасної економічної та фінансової ситуації в Україні, а також перспектив її розвитку:

- а) Державної фінансової інспекції України;
- б) Державна податкова служба;
- в) Державної казначейської служби України;
- г) Міністерство фінансів України?

31. Який орган здійснює формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів та Єдиного банку даних про платників податків - юридичних осіб:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) податкова міліція;
- в) Державна податкова адміністрація України;
- г) Міністерство фінансів України?

32. Який орган збирає, аналізує, узагальнює інформацію щодо порушень податкового законодавства:

- а) Державна фінансова інспекція України;
- б) податкова міліція;
- в) Державна податкова адміністрація України;
- г) Рахункова палата?

33. Який орган веде облік касового виконання державного бюджету, складає звітність про стан виконання державного та зведеного бюджетів:

- а) Державна казначейська служба України;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Рахункова палата;
- г) Державна пробірна служба?

Змістовий модуль II: Бюджетне право (Особлива частина)

1. За складання проекту закону про Державний бюджет України відповідає:

- а) Президент України;
- б) Прем'єр-міністр України;
- в) Голова Верховної Ради України;

г) міністр фінансів України.

2. Інструкції головним розпорядникам бюджетних коштів з підготування бюджетних запитів розробляє:

- а) Комітет Верховної Ради України з питань бюджету;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Національний банк України;
- г) Міністерство фінансів України.

3. Проект закону про Державний бюджет України розробляє:

- а) Верховна Рада України;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Комітет Верховної Ради України з питань бюджету.

4. Проект Основних засад грошово-кредитної політики на наступний рік подає до Верховної Ради України:

- а) міністр фінансів України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Національний банк України;
- г) Державна казначейська служба України.

5. Проект Основних напрямків бюджетної політики на наступний бюджетний період подається до Верховної Ради України не пізніше ніж за ____ днів до початку парламентських слухань з питань бюджетної політики:

- а) за 5 днів;
- б) за 3 дні;
- в) за 1 день.

6. Парламентські слухання з питань бюджетної політики на наступний бюджетний період відбуваються не пізніше:

- а) 1 квітня;
- б) 20 березня;
- в) 1 червня;
- г) 30 червня.

7.3 доповіддю про Основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період виступає:

- а) Голова Верховної Ради України;
- б) голова комітету Верховної Ради України з питань бюджету;
- в) Прем'єр-міністр України або за його дорученням міністр фінансів України;
- г) голова Національного банку України.

8. Проект закону про Державний бюджет України Кабінетові Міністрів України подає до розгляду:

- а) Міністерство фінансів України;
- б) Державна казначейська служба України;
- в) комітет Верховної Ради України з питань бюджету.

9. Проект закону про Державний бюджет України подається до Верховної Ради України не пізніше:

- а) 1 червня;
- б) 15 вересня;
- в) 30 вересня;
- г) 1 жовтня.

10. Про відповідність проекту закону про Державний бюджет України Основним напрямом бюджетної політики на наступний бюджетний період та пропозиціям Верховної Ради України на пленарному засіданні Верховної Ради України доповідає:

- а) Прем'єр-міністр України;
- б) голова Національного банку України;
- в) голова комітету Верховної Ради України з питань бюджету;
- г) голова Рахункової палати Верховної Ради України.

11. У разі відхилення проекту закону про Державний бюджет України Кабінет Міністрів України зобов'язаний подати проект на повторне представлення з обґрунтуванням змін у такий термін:

- а) 1 тиждень;
- б) 2 тижні;
- в) 5 днів.

12. Висновки та пропозиції до проекту закону про Державний бюджет України готує:

- а) Верховна Рада України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) комітет Верховної Ради України з питань бюджету.

13. Закон про Державний бюджет України приймається Верховною Радою України до:

- а) 30 листопада;
- б) 1 грудня;
- в) 31 грудня;
- г) 1 січня.

14. Виконання Державного бюджету України забезпечує:

- а) Кабінет Міністрів України;

- б) Міністерство фінансів України;
- в) Національний банк України;
- г) Державна казначейська служба України;

15. Звітність про виконання Державного бюджету України є:

- а) кварталною;
- б) річною;
- в) місячною;
- г) оперативною.

16. Річний звіт про виконання закону про Державний бюджет України подається Кабінетом Міністрів Верховній Раді України не пізніше:

- а) 30 січня року, наступного за звітним;
- б) 1 квітня року, наступного за звітним;
- в) 30 квітня року, наступного за звітним;
- г) 1 травня року, наступного за звітним.

17. Висновки щодо використання коштів Державного бюджету України готує:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Рахункова палата.

18. Податок - це обов'язковий внесок до:

- а) Державного бюджету України;
- б) місцевих бюджетів;
- в) державних цільових фондів;
- г) децентралізованих фондів.

19. Платниками податку на прибуток підприємств є:

- а) будь-які суб'єкти господарської діяльності, які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку;
- б) будь-які суб'єкти господарської діяльності, які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку як на території України, так і за її межами;
- в) резиденти – суб'єкти господарської діяльності, які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку як на території України, так і за її межами.

20. Об'єктом оподаткування ПДВ є операції платників податку з:

- а) передання майна в заставу позикодавцеві (кредитору) згідно з договором позики та його повернення заставодавцеві після закінчення дії такого договору;
- б) продажу товарів (робіт, послуг) на митній території України;

в) випуску (емісії), розміщення у будь-які форми управління та продажу за кошти цінних паперів, що випущені в обіг (емітовані) суб'єктами підприємницької діяльності, Національним банком України;

г) обігу валютних цінностей (у тому числі національної та іноземної валюти).

21. Платниками акцизного податку є:

а) будь-які суб'єкти підприємницької діяльності;

б) суб'єкти підприємницької діяльності – виробники підакцизних товарів на території України та за її межами;

в) суб'єкти підприємницької діяльності – виробники підакцизних товарів на митній території України, на які встановлено ставки акцизного збору у твердих сумах;

г) суб'єкти підприємницької діяльності – виробники підакцизних товарів на митній території України.

22. Єдиний митний тариф України – це систематизований звід ставок мита, яким обкладаються:

а) усі товари та інші предмети;

б) усі товари та інші предмети, що ввозяться на митну територію України;

в) усі товари та інші предмети, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі цієї території.

23. Платниками податку на прибуток підприємств є:

а) нерезиденти, які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку;

б) нерезиденти, які отримують доходи з джерелом їх походження з України;

в) нерезиденти, які отримують доходи з джерелом їх походження з України та за її межами.

24. Платником якого податку є особа, яка на митній території України надає послуги, пов'язані з транзитом пасажирів (вантажів) через митну територію України:

а) мита;

б) акцизного податку;

в) податку на додану вартість.

25. Платниками податку з доходів фізичних осіб є:

а) резидент, який отримує доходи з джерелом їх походження з території України;

б) нерезидент, який отримує доходи з джерелом їх походження з території України;

- в) резидент, який отримує доходи з джерелом їх походження як з території України, так і за її межами;
- г) нерезидент, який отримує доходи з джерелом їх походження з території України і має дипломатичні привілеї та імунітет щодо доходів, одержуваних ним безпосередньо від здійснення дипломатичної чи прирівняної до неї міжнародним договором іншої діяльності.

26. Об'єктом оподаткування ПДВ є операції платників податку з:

- а) випуску (емісії) приватизаційних та компенсаційних паперів (сертифікатів);
- б) ввезення (пересилання) товарів на митну територію України та отримання робіт (послуг), що надаються нерезидентами для їх використання або споживання на митній території України;
- в) операцій з продажу бланків дорожніх, банківських та особистих чеків, цінних паперів, розрахункових та платіжних документів, пластикових (розрахункових) карток;
- г) виплати грошових виграшів, грошових призів і грошових винагород.

27. Платниками акцизного податку є:

- а) нерезиденти, які здійснюють виготовлення підакцизних товарів (послуг) на митній території України безпосередньо або через їх постійні представництва;
- б) фізичні особи, які одержують підакцизні предмети, переслані з-за митного кордону України у вигляді поштових відправлень в обсягах або вартістю, що не перевищують норми безмитного провезення (пересилання) для таких фізичних осіб, визначені митним законодавством;
- в) нерезиденти, які ввозять підакцизні речі на митну територію України у вигляді супроводжувального або несупроводжувального багажу;
- г) фізичні особи, які купують підакцизні товари у податкових агентів.

28. Датою виникнення податкових зобов'язань з ПДВ під час здійснення бартерних (товарообмінних) операцій з нерезидентами вважається:

- а) дата оформлення вивізної (експортної) митної декларації, що засвідчує вивезення товарів платником податку;
- б) дата оформлення документа, що засвідчує факт надання товарів (робіт, послуг) нерезиденту;
- в) дата оформлення ввізної (імпортової) митної декларації, що засвідчує одержання товарів платником податку;
- г) дата події, що відбулася першою.

29. Об'єктом оподаткування прибутку підприємств є:

- а) прибуток;
- б) прибуток, який визначається шляхом зменшення суми скоригованого валового доходу звітного періоду;

в) прибуток, який визначається шляхом зменшення суми скоригованого валового доходу звітного періоду на суму валових витрат;

г) прибуток, який визначається шляхом зменшення суми скоригованого валового доходу звітного періоду на суму валових витрат і на суму амортизаційних відрахувань.

30. Об'єктом оподаткування ПДВ є операції платників податку з:

а) вивезення (пересилання) товарів за межі митної території України та надання послуг (виконання робіт) для їх споживання за межами митної території України;

б) продажу банківських металів, банкнот і монет Національного банку України;

в) продажу монет для нумізматичних цілей, базою оподаткування яких є продажна вартість;

г) надання послуг із страхування і перестраховування, передбачених Законом України «Про страхування», соціального і пенсійного страхування.

31. Платниками акцизного податку є:

а) суб'єкти підприємницької діяльності – виробники підакцизних товарів;

б) фізичні особи, які купують підакцизні товари;

в) фізичні особи, ввозять підакцизні товари на митну територію України.

32. Датою виникнення податкових зобов'язань з ПДВ з продажу товарів (робіт, послуг) вважається:

а) будь-яка з подій, що сталася раніше;

б) дата зарахування коштів від покупця (замовника) на банківський рахунок платника податку як оплата товарів (робіт, послуг), що підлягають продажу;

в) дата інкасації готівкових коштів у банківській установі, що обслуговує платника податку;

г) дата відвантаження товарів.

33. Суми акцизного податку з товарів, ввезених на територію України, зараховуються:

а) до Державного бюджету України;

б) до місцевого бюджету за місцем їх реалізації;

в) до державного і місцевого бюджетів у співвідношеннях, установлених Верховною Радою України.

34. Вивізне мито нараховується на товари та інші предмети:

а) у разі їх ввезення на митну територію України;

б) у разі їх вивезення на митну територію України;

в) у разі їх ввезення та вивезення на митну територію України.

35. Базою оподаткування ПДВ для товарів, які ввозяться (пересилаються) на митну територію України платниками податку, є:

а) договірна (контрактна) вартість таких товарів, але не менша митної вартості, зазначеної у ввізній митній декларації з урахуванням витрат на транспортування, навантаження, розвантаження, перевантаження та страхування до пункту перетину митного кордону України, сплати брокерських, агентських, комісійних та інших видів винагород, пов'язаних з ввезенням (пересиланням) таких товарів, плати за використання об'єктів інтелектуальної власності, що належать до таких товарів, акцизних зборів, ввізного мита, а також інших податків, зборів (обов'язкових платежів), за винятком податку на додану вартість, що закладаються до ціни товарів (робіт, послуг);

б) договірна (контрактна) вартість таких товарів;

в) договірна (контрактна) вартість таких товарів, але не менша митної вартості, зазначеної у ввізній митній декларації;

г) договірна (контрактна) вартість таких товарів, але не менша митної вартості, зазначеної у ввізній митній декларації, з урахуванням витрат на транспортування, навантаження, розвантаження, перевантаження та страхування до пункту перетину митного кордону України, сплати брокерських, агентських, комісійних та інших видів винагород, пов'язаних з увезенням (пересиланням) таких товарів, плати за використання об'єктів інтелектуальної власності, що належать до таких товарів.

36. Акцизний податок обчислюється за ставками у процентах до обороту з продажу імпортованих товарів з урахуванням:

а) митної (закупівельної) вартості, збільшеної на суму ввізного мита, без урахування акцизного збору;

б) митної (закупівельної) вартості;

в) митної (закупівельної) вартості, збільшеної на суму ввізного мита.

36. Систему оподаткування в Україні складають:

а) сукупність загальнодержавних податків;

б) сукупність місцевих податків;

в) сукупність загальнодержавних і місцевих податків;

г) сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів.

37. Ставки акцизного податку є єдиними:

а) на всій території України;

б) на території області;

в) на території територіальних громад.

38. Базою оподаткування ПДВ для робіт (послуг), які виконуються (надаються) нерезидентами на митній території України, є:

- а) договірна (контрактна) вартість таких робіт (послуг) з урахуванням акцизного збору, а також інших податків, зборів (обов'язкових платежів);
- б) договірна (контрактна) вартість таких робіт (послуг);
- в) договірна (контрактна) вартість таких робіт (послуг) з урахуванням акцизного збору;
- г) договірна (контрактна) вартість таких робіт (послуг) з урахуванням акцизного збору, а також інших податків, зборів (обов'язкових платежів), за винятком податку на додану вартість, що закладаються до ціни продажу робіт (послуг).

39. Ввізне мито нараховується на товари та інші предмети:

- а) у разі їх ввезення на митну територію України;
- б) у разі їх вивезення на митну територію України;
- в) у разі їх ввезення та вивезення на митну територію України.

40. Операції з підакцизними товарами:

- а) оподатковуються ПДВ за ставкою 20%;
- б) оподатковуються за нульовою ставкою;
- в) звільняються від оподаткування.

41. Платниками податку на прибуток підприємств є:

- а) бюджетні установи;
- б) установи, що мають дипломатичний статус;
- в) громадські організації.

42. Амортизації підлягають витрати на:

- а) самостійне виготовлення основних фондів для власних виробничих потреб, включаючи витрати на виплату заробітної плати працівникам, які були зайняті на виготовленні таких основних фондів;
- б) придбання основних фондів або нематеріальних активів з метою їх подальшого продажу іншим особам чи їх використання як комплектуючих (складових частин) інших основних фондів, призначених для подальшого продажу іншим особам;
- в) проведення всіх видів ремонту, реконструкції, модернізації та інших видів поліпшення основних фондів;
- г) поліпшення якості земель, не пов'язаних з будівництвом.

43. Що належить до системи обов'язкових платежів:

- а) мито;
- б) митні збори;
- в) пеня;
- г) квартирна плата;
- д) плата за міжміські переговори.

44. Що належить до ознак податку:

- а) безповоротність;
- б) майнова зацікавленість;
- в) благодійність;
- в) добровільність;
- д) необов'язковість.

45. Що таке ставка податку:

- а) розмір податку, що встановлюється на одиницю обкладення;
- б) елемент, що характеризує податковий механізм;
- в) джерело сплати податку;
- г) податкова пільга;
- д) збір сплати податків, зборів.

Оцінювання тестів

Оцінювання проводиться за 100-бальною шкалою з подальшою трансформацією в семибальну шкалу:

- 0 – 60 % правильних відповідей – «незадовільно» (0-1 бали);
- 61 – 75 % правильних відповідей – «задовільно» (2-3 балів);
- 76 – 90 % правильних відповідей – «добре» (4-5 балів);
- 91 – 100 % правильних відповідей – «відмінно» (6-7 балів).

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Предмет фінансового права та методи фінансово-правового регулювання.
2. Фінансове право в системі права України.
3. Система та джерела фінансового права.
4. Фінансово-правові норми: ознаки, види, структура.
5. Фінансово-правові відносини: особливості, структура.
6. Фінанси як економічна і юридична категорія.
7. Фінансова діяльність держави.
8. Фінансова система України та її складові.
9. Фінансово-правові норми: зміст, особливості та види.
10. Фінансові правовідносини: зміст та особливості.

11. Суб'єкти фінансового права та фінансових правовідносин.
12. Поняття і зміст фінансового контролю в Україні.
13. Види фінансового контролю.
14. Поняття і зміст аудиторського контролю.
15. Методи фінансового контролю.
16. Види ревізій.
17. Повноваження Рахункової палати у сфері фінансового контролю.
18. Повноваження Державної податкової адміністрації України, податкової міліції щодо здійснення фінансового контролю.
19. Організація та органи проведення фінансового контролю.
20. Бюджет як економічна, правова категорія, її матеріальний зміст. Бюджетний період.
21. Поняття та значення бюджету для функціонування держави.
22. Система бюджетного законодавства.
23. Поняття бюджетного устрою та бюджетної системи України.
24. Бюджетне право та бюджетні правовідносини.
25. Бюджетна система України: принципи побудови.
26. Структура бюджетної класифікації України.
27. Класифікація доходів і видатків (за бюджетною класифікацією).
28. Склад доходів та видатків бюджетів.
29. Поняття і зміст міжбюджетних трансфертів.
30. Поняття бюджетного процесу та його стадій.
31. Повноваження основних учасників бюджетно-процесуальних правовідносин.
32. Порядок складання проекту бюджету.
33. Розгляд та прийняття Державного бюджету України.
34. Виконання затвердженого бюджету.
35. Звітність про виконання Державного бюджету України.
36. Податки: поняття, значення та функції.
37. Загальна характеристика податкового права та податкових правовідносин.
38. Елементи податкового закону (податку) .
39. Система податків в Україні.
40. Непрямі податки в податковій системі України.
41. Джерела податкового права. Елементи податкового закону.
42. Податки з доходів фізичних осіб.
43. Податок на прибуток підприємств.
44. Загальна характеристика податку на додану вартість.
45. Змішані податки в податковій системі України.
46. Кваліфікаційні ознаки податкового правопорушення.
47. Фінансові санкції за порушення податкового законодавства.
48. Адміністративна відповідальність за порушення податкового законодавства.
49. Кримінальна відповідальність за порушення податкового законодавства.
50. Поняття та функції державного кредиту.
51. Форми і види державного боргу.

52. Порядок здійснення запозичень до місцевих бюджетів України.
53. Поняття державних видатків, особливості відносин у галузі видатків.
54. Поняття та принципи бюджетного фінансування.
55. Правові основи кошторисно-бюджетного фінансування.
56. Страхування. Суб'єкти та об'єкти страхових правовідносин.
57. Поняття, види та особливості державного особистого страхування в Україні.
58. Система загальнообов'язкового державного соціального страхування та її зміст.
59. Система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні, її особливості.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСОВЕ ПРАВО»

Оцінювання знань студентів проводиться у формі усного іспиту або заліку (визначено робочим навчальним планом) за білетами, складеними на підставі програми курсу. Зміст питань розрахований на підготовку студента до 40 хвилин. У процесі підготовки до відповіді не дозволяється користуватися конспектами, довідниками, словниками.

Усна відповідь оцінюється на «відмінно», «добре», «задовільно» або «незадовільно».

Оцінку «відмінно» заслуговує студент, що виявив всебічне систематичне знання матеріалу курсу, уміння вільно виконувати завдання,

передбачені програмою, що засвоїв основну та знайомий з додатковою літературою, дав вичерпну відповідь на поставлені в білеті питання, правильно розкрив зміст категорій і законів. Як правило оцінка «відмінно» виставляється студентам, що засвоїли взаємозв'язок основних понять дисципліни в їхньому значенні для майбутньої професії та виявили творчі здібності в розумінні викладеного та використаного матеріалу.

Оцінку «добре» заслуговує студент, що виявив повне знання матеріалу курсу, успішно виконує передбачені в білеті завдання, засвоїв основну літературу, але при розкритті змісту матеріалу зробив незначні помилки.

Оцінки «задовільно» заслуговує студент, що виявив знання основних складових курсу, знайомий з основною літературою, припустився помилки у відповіді на екзаменаційний білет, але має можливості її усунути під керівництвом викладача.

Оцінка «незадовільно» виставляється студенту, що виявив значні прогалини в знаннях основного навчально-програмного матеріалу та допустив принципові помилки при відповіді на питання екзаменаційного білету.

Під час оцінювання відповіді на додаткове запитання враховуються та впливають на підсумкову оцінку допущені недоліки: неточності у назвах та розкритті змісту окремих категорій, понять; порушення логічної послідовності у розкритті суті питання; помилкові тлумачення, що характеризують фінансово-правові відносини.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 18 серпня 2011 р.: (Офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 56 с. – (Закони України).
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456 : чинне законодавство зі змінами та допов. на 2 вересня 2011 року: (Відповідає офіц. текстові) – К.: АЛерта; ЦУЛ, 2011. – 118 с.
3. Податковий кодекс України від 02.12.10 р. № 2755-VI: чинне законодавство зі змінами і допов. станом на 15 вересня 2011 року

(Офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 536 с. – (Кодекси України).

4. Про Державну податкову службу (Закон України № 509-ХІІ від 04.12.90 р.).

5. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22 квітня 1993 року // Відом. Верховної Ради України. – 1993. – № 23. – Ст. 243.

6. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 року // Відом. Верховної Ради України, – 1996. – № 18. – Ст. 78.

7. Про Рахункову палату: Закон України від 11 липня 1996 року // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 24. – Ст. 137.

8. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року // Відом. Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.

9. *Алисов. Е. А.* Финансовое право Украины. – Х.: Эспада, 2008. – 288 с.

10. *Берлач А.І.* Фінансове право України: Навч. посіб. для дистанційного навчання. – К.: Університет «Україна», 2006. – 228 с.

11. *Воронова Л.К.* Фінансове право України: Навч. посіб. (для студентів вищ. навч. закл) – (Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва та ін.) – К.: правова єдність, 2009. – 395 с.

12. *Воронова Л.К.* Фінансове право України: Підручник. – К.: Прецедент; Моя книга, 2007. – 448 с

13. *Гетманець О.П.* Фінансове право: підручник для студ. вищих навч. закл./О.П. Гетманець (відпр. ред.), О.М. Бандурка (укл.). – Х.: Еспада, 2008

14. *Дмитренко Е.С.* Фінансове право України. Особлива частина: Навчальний посібник. – К.: Алерта, КНТ, 2007. – 613 с.

15. *Зюнькін А. Г.* Фінансове право. – К.: МАУП, 2001. – 144 с.

16. *Зюнькін А. Г.* Фінансове право: навч. посіб. для студ. ВНЗ/ Міжрегіональна академія управління персоналом. – 4-те вид., доп. – К.: Персонал, 2008. – 561 с.

17. *Карасева М. В.* Финансовое право. Общая часть: Учебник. – М.: 2000. – 256 с.

18. *Ковальчук А.Т.* Фінансове право України. Стан та перспективи розвитку. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 448 с.

19. *Конох М.С., Хрідочкін А.В.* Фінансове право: навч. посіб. для практ. Занять/Дніпродзержинський держ. технічний ун-т – Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2008. – 80 с.

20. *Костенко Ю.О.* Фінансове право України: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 240 с.

21. *Костюченко О. А.* Банківське право України: Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – К.: А. С. К., 2001. – 576 с.

22. *Кучерявенко М.П.* Податкове право України: Академічний курс: Підручник. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «правова єдність», 2008. – 701 с.

23. *Музыка О.А.* Фінансове право: Навчальний посібник. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2004.

24. *Орлюк О.П.* Фінансове право. Академічний курс: підручник – К.:

Юрінком Інтер, 2010 – 808с.

25. Пивовар Ю.І., правдюк А.Л., яра Ю.В., ярмоленко Ю.В. Фінансове право: посібник для підготовки до іспитів. – К.: О.С.Ліпкан, 2010. – 160 с.

26. *Смирнов Н. И.* Финансовое право. Курс лекций, – СПб.: Альфа, 2001.– 128 с.

27. Фінансове право України: Підручник / Г.В. Бех, О.О. Дмитрик, І.Є. Криницький; За ред. М.П. Кучерявенка. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 320 с.

28. Фінансове право: Підручник / Л. К. Воронова (кер. авт. кол.). – Х.: Консум, 2008. – 496 с.

29. Фінансове право: Навчальний посібник: У 2 т. / Упоряд. Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко. – Х.: Консум, 2005. – Т. 1. – 576 с – Т. 2. – 528 с.

30. Фінансове право: навч. посіб. / за заг. Ред.. Д.М. Павлова, О.А. Кузьменка, А.Г. Губенка. – К.: КНТ, 2009. – 520 с.

31. *Шкарупа В.К.* Фінансове право України: Навчальний посібник /За заг. Ред.. В.К. Шкарупи, Т.О.коломієць. – К.: Істина, 2007. – 256 с.

Додаткова:

32. *Оспіщев В.І.* Фінанси: курс для фінансистів: Навч. посібник. – К.: Знання, 2008. – 567 с.

33. *Карлін М.І.* Фінанси України та інших держав: Навч.посіб. – К.: Знання, 2007. – 589 с.

34. *Луніна І.О.* Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. – К.: Наукова думка, 2006. – 432 с.

35. *Осипчук Л.Л.* Основи казначейської справи: навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 528 с.

36. *Войчук Г. І., Філон І. В.* Податкова система. Навчальний посібник // Харків: ХНАУ, 2008. – 120 с.

37. *Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізіма А. Я., Карпова В. В.* Податкова система. Підручник // К: Знання, 2008. – 525с.

38. *Маглаперідзе А. С., Храпкіна В. В.* Податкова система. Навчальний посібник // К: Центр учбової літератури, 2008. – 328 с.

39. *Бігдаш В.Д.* Страхування: Навч. посіб. для студ.вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2006. – 448с.

40. *Вовчак О.Д.* Страхування: Навч. посіб.

41. *Плиса В.Й.* Страхування: Навч. посіб. – К.: Каравела, 2005. – 392 с.

Інтернет-сайти

Кабінет Міністрів України – www.kmu.gov.ua

Верховна Рада України – www.rada.gov.ua

Національний банк України – www.bank.gov.ua

Інтернет - представництво Президента України – www.president.gov.ua.
Міністерство фінансів України – www.minfin.gov.ua.
Державна податкова адміністрація України - www.sta.gov.ua.
Державний комітет статистики – www.ukrstat.gov.ua.

*ПІНЧУК СВІТЛАНА СТАНІСЛАВІВНА
ТАЛАВІРА ЄВГЕНІЯ ВОЛОДИМИРІВНА*

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

**Навчально-методичний посібник
для студентів економічних спеціальностей
денної та заочної форм навчання**

Відповідальний за випуск: Є. В.Талавіра

Редактор – Н. В. Щербак
Верстка В. О. Полічева

Підписано до друку. Формат паперу 60x84/16. Папір офсетний.
Друк – на ризографі. Наклад 50. Замовлення № 91-2/10

Надруковано в Редакційно-видавничому центрі ДЕГУТ
Свідоцтво про реєстрацію Серія ДК № 3079 від 27.12.2007 р.
03049, м. Київ-49, вул. Миколи Лукашевича, 19